המזרח

ירחון ציוני — מזרחי

לדת ולציון, למדע ולספרות.

היוסד: הרה"ג ר' ריינעס, אבד"ק לידא.

העורך: זאב יעבץ.

חוברת ו'. שנה ראשונה.

שמות המאמרים:

א) לעתיד לבא. העורך.
ב) על אדות מדינת המלון. יחיאל מיכל פינס.
ג) חקר נפש הבוכים. ש. הערשבערג.
ד) התעוררו. ישראל אייז.
ה) מכתב גלוי. מנחם זאב פלוצקי.
ו) חבת ציון לפנים בקאליש. ש"צ וועלטסמן.
ז) על מצות הדבור העברי. כ. ד. ווייגטרויב.
ח) פרורים לשפת ציון. ד"ר א"ש יהודה.
ט) פרט. העורך.
י) כפנקס עין איה. נכסר לדפוס ע"י ב. כ. לעוין.
יא) מגנזי פרופיסור ד"ר ברלינר: מכתב שי"ר ליש"ר.
יב) קול ד' אלהים מתהלך, (הזיון). ד"ר מירקין.
יג) מילקוט התיר, (המשך). אוזל המודעי.
יד) קדמה. (המשך). ש. הרשברג.
טו) משנה שברון, (נקרלוגים).
טז) מודעות.

קראקא, תרס"ד.

בדפוס של יוסף פישער (גראדגאסטע 62).

רשימת הסוכנים למקומותיהם:

1) באנגליא (הפרס לטובת אגודת המזרחי בלונדון): N. Ginsburg, 36 Leman str. Aldgafe E. C.
2) בשווייץ (שלעמלק"פ): Ch. I. Eiss, Müllerstr. 74 Zürich.
3) בבוקי (שלעמלק"פ): Гершу Заявлену, Буки (Кіев. губ.).
4) שדה־לבן (שלעמלק"פ): Шулиму Натанзону, Бѣлая-Церковь, Кіев. губ.
5) וואַרשא (שלעמלק"פ): Л. Вольману, Смочая ул. 8. Варшава.
6) מינסק: Книжный магазинъ М. Гальперина г. Минскъ.
7) ווילנא (שלעמלק"פ): מר שרבערג. Стефановская, д. Гинзбурга. ומר חיים ליב מארקאן. Мясная ул. соб. д.
8) קיוב (פאדאל): אברהם מעשביין.
9) האמעל (שלעמלק"פ): א. ד. ברענמאן.
10) פינסק: יצחק שטיינמאן. נאנצארסקאיא. בית מעשיל.
11) אויסטריא—גאליציא: Michael Horowitz, Krakau.
12) (שלעמלק"פ): Leib Koretz, Ropczyce (Galizien).
13) יפו (שלעמלק"פ): י. א. ווינבערג.
14) ביאליסטאק: Книжный магазинъ И. Индицкого Бѣлостокъ.
15) קאליש (שלעמלק"פ): Самуиль Гиршъ Вельтманъ Калишъ....
16) וואַרשא: Книжный магазинъ А. Цукермана Налевки 7 Варшава.
17) ראזישצע (שלעמלק"פ): Іосифу Хаиту м. Рожище Волын. губ.
18) ווינניצא: Я. Г. Цаузмеръ Винница Подол. губ.
29) לאדז: Е. Л. Геллеръ. Agenturen Cedielniana 36. Lodz.
20) Б. Лифшицъ Огродовая 5 Лодзь
21) קאלווארי: Агентъ Илія Сейпенскій, Кальварія Сув. губ.
22) קיוב: Я. Г. Шефтель Кіевъ
23) אדעסא (שלעמלק"פ): Давидъ Юсимъ Одесса ומר ראבניצקי בי"ה"ס.
24) אויסטריא־אונגארן ונרמניא ע"י מכה"ע: Redaction „Jüdische Vollkstimme" Brün Oesterreich.
25) אמעריקא הצפונית. ניו־בעדפארד מאסס: Rabbi H. Pupkin New-Bedford mass. America.
26) ווישבסק: Зальману Хейфе Воронаев. д. Халамейзера
27) באבריסק (שלעמלק"פ): Іосифъ Залмановичъ Лурье
28) קרעמענצוג (שלעמלק"פ): П. І. Фридляндъ, Кременчугъ
29) נוא־יארק (אמעריקא): H. Malochowsky 192 E. 101 st. New-Jork
30) ריפין פ' פלאצק (שלעמלק"פ): שמואל אברמאוויץ.
31) קאוונא (שלעמלק"פ): М. Сильманъ, Ковно д. Донскаго
32) פלאנסק (שלעמלק"פ): В. Грину, Плонскъ, Варшав. губ.
33) קישינוב (שלעלק"פ): Мееръ Мельцеръ Харлампіевская 9.
34) וואַרשא (שלמלק"פ): Dr. М. Клюмель Грубная 2.
35) בענדין (שלעמלק"פ): И. Явицъ, Бендинѣ, Петроков губ.
36) ברומניה. פאקסאני: M. Ruizler Focsany

אל קוראי „המזרח".

חוברת זו היא הששית לירחון „המזרח", וע"כ יואילו נא החותמים הנכבדים והסוכנים, שחתמו עליו רק על חצי שנה, למהר ולהמציא אל מקום משלוח הכסף את מחיר „המזרח" גם להבא (ביחד עם המניע מכבר) לבלתי היות כל מעצור במשלוח החיברות הבאות, שתצאנה מעתה בזמנן הקבוע.

מחיר „המזרח":

לשנה: 10 קראנען, 9 מארק, 13 פרנק, 2,30 דאללאר, 4 רו"כ. בעד אגודות ציוניות 3 רו"כ. ולפי הערך למחצית ולרבע השנה.

אדרס למשלוח כסף:

S. M. Gurland Wilna, Russ.

З. М. Гурляндъ. Вильно, соб. д.

לעתיד לבא.

ידידי! התשובה שאני משיב, על מכתבך שכתבת אלי ביחוד, ראויה היא לרבים, על כן תחת שלחי אותה בידי הדואר כתובה אליך, הנני ממציאה לך מודפסת בידי ירחון נקרא בפי רבים.

אל מאמרי האחדות שמת במכתבך לב ועין, ותרב להלל את מבנהו ואת סגנונו, ותדבר טובות על בָּנָתי הנכרת מתוכו, אפס, בי נולד ספק בלבך, התתאים הכונה הזאת עם עתידות תרבותנו האנושית, בשובנו להיות לעם על אדמת אבותינו. על זאת אשיבך, בי כל עצמו של מאמרי, אינו אלא ענין הצריך לגופו, — אביעקשיף — ולא בא מתחלתו, אלא להתבונן אל גופה ונשמתה של אומתנו כהוֶיָתָה ולשמה, ולא לשם דבר אחר, ולבדוק ולהכיר מה הוא הסימן המובהק, המיחד אותה מתוך חברותיה, ועתה אם נכון הסימן, אשר מצאתי, הלא אמת הוא, וטבע האמת להיות קַיֶמת ועומדת לעצמה, מבלי ותר מאומה משלה, אף למען התועלת. ואפילו אני דורש בל היום כלו, לא ינדל כחי להשותה אל אשר אחפוץ אני, או אל אשר תחפוץ אתה, על כן אני מפקיע את זקת מאמרי, משאלותיך בדבר תרבותינו העתידה, בכללה, עד במה שהיא תולדה מוכרעת לטבע אומתנו ואיני נזקק אליהן, אלא לכל אחת ואחת כשהיא לגופה ולעצמה.

בכלל הדבר יפלא בעיני מאד, איך נשכח מלבך דבר, אשר הייתי משנן לך בל ימי התהלכך עמי השכם ושנן, כי היהדות איננה כעין הדתות, שאין עיניהן, בלתי אם אל הדברים הנוגעים אל הנשמה בלבד, כי אם דת, שתורה אחת ומשפט אחד לה, לדברים שבין אדם לחברו ולדברים שבין אדם למקום, וסדר נשים ונזיקין וטור אבן העזר, וחשן משפט, שכל עצמם אינו אלא עסקי הבית והשוק, לא היו נופלים מעולם בכבודם ובקדושתם, מסדר קדשים וטהרות ומטור אורח חיים ויורה דעה, ואם סרו מלבך דברי, אשר שמתי בפיך יום יום ואני אינני לנגד עיניך עוד, הנני לחדשם לך, בהשיבי על שאלותיך בשתי פנים לִשְׁשָׁתֵך ולִשְׁשָׁתִי, לאמר: בהסבירי לך ראשונה, כי דינינו לא כברו מנשוא, וכי אין התורה באה בטרוניא עמנו, בגזרות שאין הצבור יכול לעמוד בהן, אפילו בזמן הזה וכי אין רגלים לכל החששות, שאתה חושש פן נהיה נופלים מכל העמים בתקוני תרבותינו, אולם אחרי הוכיחי לך, כי יש דברים רבים מאלה, אשר אתה חרד עליהם ואשר מצד הדין אין עכוב לנוף הנהנתם, אשוב לי רשות לבקר אותם לעצמם, האסנם בכלם יש ברכה רבה לישראל ולאדם?

והנה על כלל שאלתך: היכונו יחד חקי תורתנו וסדרי ממשלת עם, שמע נא את דברי בן־מנחם בספר ירושלם וראית, עד כמה יצוקים שני אלה למוצק אחד, וצללו אזניך לקול המחאה העתיקה של זקננו רבי אלעזר בן עזריה, המפוצץ וקורא

בכח .אם אין הזרה אין דרך ארץ ואם אין דרך ארץ אין תורה׳ אך מה אעשה לך, ידידי, אתה גלית למקום, שישראל מועטים ואחרים מרובים ובין האריים אתה שרוי, על כן תהימנה אזניך כל היום לקול צלצלי המלין „גייסטליך־וועלטליך", ושמות .תורה ודרך ארץ׳ העבריות, החבוקות ודבקות יחד כתאמי בטן, לא ישמעו בנבולך.

שאלתני .האפשר לתפקדה הפוליטית — פאליטישע פערפאססונג — לְהַטְמֵע ולהבטל בים הגדול של התורה? למה אתה דומה, ידידי, בעיני? לאדם ששואל לחברו, האפשר לטבע להטמע ולהבטל בהמון יצוריו? וכי טמיעה ובטול היא זו? יענהו השומע, והלא בהמון היצורים, הטבע הכלול והסתום נפרט ומתפרש! אף התפקדה הפוליטית בכללה ובסתמה, הלא בדברי התורה היא נפרטת ומתפרשת! — כופל אתה את עניך במלות שונות, ושואל: היש לתפקדתנו הפוליטית להיות תיאוקרטית? תחת השיבי לך אני, הנידה נא לי ידידי, הלא כאלף וחמש מאות שנה היה ישראל עם יושב על אדמתו, ואימתי היתה ממשלתו תיאוקרטית בטעם המצרי או האריי? העמד מימינו כהן בראש ממשלתנו? בדור המדבר לא היה אהרן המושל, כי אם משה ולא אלעזר בימי הכבוש והחלוק, כי אם יהושע, בימי השופטים נשכח כמעט שם הכהנים הגדולים, כי השופטים לא היו כהנים מדברים בשם ד׳, וכל יתרונם בימי הפרעות והמהומות ההם לא היה, בלתי אם הגבורה שבה היה אז צרך גדול מאד, ולא זו בלבד, כי אם אף, כי לפי רוח התורה נכונה לנו ממשלת שופטים, בכל ואת כאשר תקף הצורך, הקים שמואל הנביא בדבר ה׳ על ישראל מלכים, ולא מאחיו בית הלוי, כי אם מבית בנימן — עראי — ומבית יהודה — קבע — והכהונה והמלוכה, אשר היו לאחדים בידי צאצאי הורקנוס — יוחנן כהן גדול — המעט ממנה, בי לא היתה אלא עראי, מורת רוח היתה לשלומי אמוני ישראל [1]). וגם לפנים מן התחום, שבכל אומה ולשון יד התיאוקרטיא תקיפה, לא תקפה מאד מימיה בתוכנו: ברבים מימי בית הראשון, שהם ימי הגלגל ונוב וגבעון, ימי היתר הבמות, היתה עבודה מותרת בזרים [2]) ושלשה אנשים מן הכהנים והלוים, אשר שם עולם להם בישראל, באשר הם במעט ראשי גדוליו, הם הם היו המקימים להם שלש כתי מורי עם, אשר תפארתם גדלה הרבה מאד על תפארת הכהנים והלוים וכמעט עממה אותה כלה, מבלי שים לב לכהונת בית אבותם. פן תתמעט מכבודה: שמואל הרמתי הלוי הקים את חבל הנביאים, אשר היה מושך והולך שש מאות שנה; עזרא הכהן הסופר הקים את הסופרים, אשר הוציאו את התורה שבעים מיד הכהנים ולמדוה לכל ישראל: שמעון הצדיק הכהן הגדול היה לראש לתנאים שוני הלכות, אשר החלו הסופרים להורות בקהל עם [3]). מכאן אתה למד, עד כמה היתה נוהגת תיקרטיא בישראל בימי אבותינו, ועד כמה יש לחוש לה לימים הבאים אם רק בדרכי תורתנו נלך.

מוסיף אתה ומטעים דבריך: התוכל ממשלה מכוננת היטב ואשר עיניה למעשה — איין פראקטישער, נוט ארנאנזיערטער שטאאט — לְהַעֲנן למטבע, שאינו עשוי להשתנות? ומפרש אתה את שאלתך לאמר: .הנובל לנהוג ממשלה על פי רוח

---

[1]) עי׳ ספרנו תולדות ישראל ח״ד 185.

[2]) ח״א 163.

[3]) ח״ר 38.

התלמוד, מבלי הצד נבול תקונים טובים, הבאים אלינו מן החוץ, או מבלי עקור את כלם משרשם? "באמרך ידידי מטבע שאינו עתיד להשתנות, אתה משוה את התלמוד בחונט את נוף התורה וצומת את דמה בקרבה ואינו חושש, כי אם לחומריותיה, ולחיי היחיד והצבור אינו נותן לב. ואם כן הדבר? אשאלך: בתורה הלא כתוב "לא תצאו איש ממקומו ביום השביעי" והכותים ומקצת הקראים שאין להם "מטבע זה שאינו עתיד להשתנות" שאין להם תלמוד, עוד מקיימים מקרא זה כפשוטו, ומי התיר את הרגל האסורה במקומה על פי הפשט, לנוע אלפים אמה לכל רוח? ומי גלה לנו כי בהיות עירובין מותר לצאת ולהוציא? הלא הפרושים אבות התלמוד, מי גזר "התנוקות אין מענין אותם ביום הכפורים?" בשעה שאין מספר לילדים ויונקי שדים שמתו בתוך הכותים מן התענית, ומי גזר: חולה מאכילין אותו עפ"י עצמו אע"פ שאין הרופאים מתירים לו, ועפ"י רופאים אע"פ שהוא איננו מתיר לעצמו? מי השתדל למעט דיני נפשות בתכלית המעוט, עד כי בימי החשך והעשק ההם לכל העמים, בימי היות רומי למופת לתרבות האדם, נקראה הסנהדרין הדנה דין מיתה, אחת לשבע או לשבעים שנה, קטלנית? ומי התרעמו אף על המעט הזה ויחרצו משפט לאמר: אלו היינו שם לא נהרג אדם מעולם? מי הורה בפתגם מוחלט "בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות" ויצריבו למשפט זה דקדוקים ודקדוקי דקדוקים, עד כי אי אפשר לדבר זה להזדמן עוד לעולם? מי התיר לנבות הלואת שביעית, האסורה בתורה, ע"י תקון פרוזבול לתקנת העניים? ומי התיר מלוה ברבית לתקנת המסחר בדורותינו ע"י התר עסקא? הלא התלמוד! המטבע הזה שאינו עשוי להשתנות, הוא ולא אחר!

רואה אני אותך, ידידי, משנה את טעמך ועונה אחרי אמן על כרחך בסננוך לאמר: נכונים דבריך, כי בעלי התלמוד הרימו מעט את העול(?) אשר נתנה התורה על העם, אך הפוסקים בימי הבינים, הם בהיות כל מגמת פניהם, לשמור את התלמוד בעצם תמו, לבלתי הפל משערתו, לא שמו לב אל צרכי החיים ויוסיפו לגבב רק חומרות על גבי חומרות. אם תאמר ככה, ככל אשר יאמרו בל המתחכמים הרבים בתוכנו, אינך אלא טועה גמור: הסקה בשבת ע"י נכרי היתה אסורה בימי חכמי התלמוד, והפוסקים התירוה, בראותם כי אין בני ארצות הקרות שבאירופא יבולים לעמוד באיסור זה, רבינו הגדול הרמ"א ז"ל, אשר אין די נאצות בפי הוללינו, להשפיל את כבוד שמו המהולל והמרומם בפי שלומי אמוני ישראל, התיר שני דברים האסורים איסור מוחלט, הלא הם כבוי דלקה בשבת, ושנה חוץ לסכה בליל החג. על הכבוי בשבת חרץ משפט "וכל הזריז הרי זה משובח" ומה תדון, עד כמה יש לחוש, פן נטמון ידינו בחיקנו ביום השבת בקום עלינו אויב, כאשר היה בימי פומפיום. בעת ההיא היה אריסתובל, הנוטה לדעת הצדוקים, המכלכל את דבר המלחמה, אך אנחנו פרושים אנחנו, אשר מדור לדור [1]) הוסיפו רבותינו לתקן תקנות להתיר כל צדדי מלחמה בשבת, עד כי התקינו לאמר: אפילו לא באו [האויבים] על עסקי נפשות, אלא על עסקי תבן וקש, יוצאין עליהן בכלי זין ומחללין את השבת וחוזרין בכלי זין למקומן" [2]).

---

[1]) עי' מליצות זכרונות דברי ימי המלחמה אלה: "בראשונה לא היו זזין וכו' התקין רגה"ז וכו'" בראשונה היו מניחין כלי זיינן וכו' באותה שעה התקינו כו' (ערובין מ"ה).

[2]) שמ, שו"ע או"ח שכ"ט ו—ז.

אתה באת לכלל מסקנא, כי אי אפשר לבית מדרש למדעים להתכונן בתוכנו כל עוד, אשר נדבק בתורתנו, כי מדי דבר שם חכם, על שיטת דרוין והקל, יחזיקו אותו ואת שומעיו למינים ולאפקורסים, כי אומרים הם לפגוע בתורת סדר הבריאה המסור לנו מידי התורה. משאלתך הכוללת הזאת, יהדת פרט אחד ותשאל: תורת הנתוח בכית מדרש המדע הישראלי מה תהא עליה?

על כלליך ופרטיך הנני להשיב לך בראשונה לשטתך, ואחרי כן אכקר אותם לפי שטתי. אתה, ידידי תוכל לשקוט במכונך ולהטות אוזן לשמוע את בשורת שיבת שבותנו בנחת, מבלי עכור ח"ו לרגעים את רוחך, פן נסנור את הדלת מפני חכמי העמים השונים ממנו בדעותיהם. למוד תורת חכמי הנכר — ולא חכמי הנכר בלבד, כי אם גם הבלי הנכר שנופי מעשיהם הם לנו האסורים שכאסורים — מוטל הוא כמעט כתורת חוכה מפורשת מידי רבותינו על ראשי חכמי הדורות, על פי דברם הכרור „לא תלמד לעשות כתועבות הגוים האלה. לעשות אי אתה למד, אבל למד אתה להבין ולהורות". ואם נאמרו דברים אלה בדעות, שמעשיהן תועבה, על אחת כמה וכמה בדעות שבעליהן כונו בהם כונה רצויה. ושא נא לי, ידידי, אם על שאלתך זאת אין בפי השומע תשובה אחרת, בלתי אם דברי חכמי וקני כהונה לכהן גדול עם הארץ: „ק"א אתה בפיך, שמא שכחת או שמא לא למדת." אך אני אין בידי לשאול שמא לא למדת את תולדות עמך, כי בימי היותך עמי, ידעתי כי הרבת לקרוא. אך „שמא למדת ושכחת" אני שואל אותך: שמא שכחת, כי למימי רב סעדיה נאון, עד אחרי הרמב"ם ועד אחר הרלב"ג, אף כי לא היו אז לישראל הוכות גוי יושב על אדמתו, לבנות להם בתי אשכולות [1]) ולהציע בהם קתדראות לחכמי עולם, ככל זאת דבקו בכל לב כחכמת אריסטוטלום ואפלטון, השונה מאד מאד, מחכמת תורתנו, ויזרו אותה לתלמידיהם ויתאמצו בכל כחם, לשום אותם לאחדים עם תורת אבותיהם, ויתנו לה שארית עד היום הזה בספריהם, אשר נקדשו בתוכנו, ואיש לא פצה את פיו חלילה וחלילה לקרא ח"ו לרב סעדיה, לרבנו בחיי הספרדי או לרב יוסף אלבו ולתלמידיהם מין ואפיקורוס [2]). ולא עוד אלא כי גם דעות הסותרות לדעות ישראל, כגון דעת הקדמות בכל התחזקם להרחיק מגבולנו, ככל זאת לא נדו ולא התרימו אותן, כי אם חסידים, כר' יהודה הלוי וכרמב"ם היו משתדלים למצוא גם בהן צד הכשר (ע"י כוזרי א' ס"ז מו"נ ב' כ"ה). לבד מן האמת ההיסתורית הזאת, כי לא נמנעו רבותינו הגדולים לעסוק בחקרי הפלספיה הכוללת, יקרו בעיניהם תמיד תולדות מדעי הטבע שהתחדשו בכל דור. עבור נא כספרתנו ודע ובקש וראה, הגם רבנינו הרכו לצאת בחרמות וברדיפות על הרופאים, אשר מצאו בחכמתם את התחבולה, להבליע בבשר אדם את טרית האכעבועות למען הציל רבבות עם ממות, כאשר עשו זאת כהני הקתולים בחרי אף בחמה שפוכה ובקצף גדול? הגם רבנינו התירו דם כל המחזיק בששת קופרניקום התוכן, כאשר עשו כהני הקתולים לגלילי החכם האסטלקי וימררוהו וישטמוהו וישימוהו בכלא וירדו עמו לחייו? המעט מהם, כי לא עשו את זאת כי אם טרחו

[1]) אוניווערזיטאטען.

[2]) ואם היה מעין זה בימי הרמב"ן והרשב"א ז"ל לא היה הריב על בעלי הדעות, כי אם על התלמידים שלא שמשו כל צרכם וישימו את דעות רבותיהם להם לפתחון פה, לזלזל בתורה ובמצות, ככל אשר היה דבר זה באלכסנדריא, ואשר עליהם קרא גם פילון לריב.

ומצאו סמוכות לשטה זו בתלמוד ובזוהר. ואחד מגאוני דורנו המוחזק לצדיק גמור, ממלא פיהו גם את תהלת דרוין בהקדמת פירושו לחמשת חומשי התורה, ובדבר תורת הנחות, אשר אתה חרד עליה, פן ינעלו בני ישראל את בית מדרש מדעיהם מפניך, הנני להניח דעתך בפרט זה ביחוד, כי כאלף ושמנה מאות שנה נתחו תלמידי ר' ישמעאל גוית אדם מתה, למען דעת אל נכון את מספר עצמותיה. גם על דבר מלאכת מחשבת ומלאכת העבודה, אשר דאבה נפשך, אל יפול לבך, כי גם את האסורה שבמלאכות המחשבת את מלאכת החטוב [1], מעטו הפוסקים תלמידי התלמוד את אסורו בתכלית המעוט [2]. וגם אל מלאכת העבודה והחרשה, כגון בתי המנניה [3] וכל מיני עבודת הקטור, פן תשבת בשבת ישראל על אדמתו, לא תשית לב, כי גם בגלותנו מצאו בתי דיננו תחבלות, לבלתי השבת את הבתים ההם ואת מיני העבודה ההם ממלאכתם, במקום שיש הפסד מרובה. ובהיותנו בארץ המיוחדת לנו, לא נצטרך גם להתרה זאת כי למה ננרע, אפילו לשיטתך, מכל העמים השובתים שבתיהם יום אחד בשבוע ביום הראשון, לבלתי שבות מעבודתנו ביום השבת? עוד שאלתני: המסלול, המאור האלכתרי, הטיליפון מה תהא עליהם? על פרטים אלה יש בידי להשיב לך בכללם, כעל כל הדברים, אשר בלעדיהם לא יכון קיום העם על אדמתו, כאשר השיב הלל לבני בתירא במקום, אשר התנגש דבר נחוץ, כי בטרם מצא לו עצה. יעץ להם לשקוט ולסמוך על טעם העם התמים והבריא, אשר ימצא בדעתו היפה תמיד את הדרך הנכונה, כי תמצא ידו גם הפעם להשלים את כל חפצו, מבלי פגוע בקדשיו מאומה באמרו „הנח להם לישראל, אם אין נביאים הן בני נביאים הן".

בדברי אלה, אשר דברתי עד הנה, אתבריך בלבבי, כי עלתה לי להשקיט את רוחך מעט ולהבטיח לך, כי כל חמודיך, אשר אתה נושא נפשך עליהם, לא ימסו כעש בהוסף ישראל לשמור את משמרת תזרת אלהיו, בשובו אל ארץ אבותיו. ואם מעט לך הדברים האלה, אשר כתבתי לך לשם חובת תשובה על שאלתך, קרא נא את מאמר „תרבותנו העתיקה" בסוף ספרנו „המוריה", שהוא מאמר של רשות, אשר כתבתי מדעתי וראית עד כמה יחבב וישחר תלמודנו־דוקא — בכל מיני חבוב ובכל מיני תחבולה, את תקוני תרבות האדם לכל מקצעותיה, ועתה אחרי הוכיחי לך את כל זה, הנני להשיב את האופן עליך, ידידי, ולשאול אותך, מה היתה עצתך אלו לא היה ככה? אלו נאסר ח"ו לפי חקי תורתנו העתיקה דקרוק אחד או כמה דקדוקים בתרבות הנוהגת. לוא ח"ו לא היה אפשר לנו עפ"י דין תורה, להאיר את הוצותנו בלילי שבתות במאור האלכתרי, או לוא יהיה לנו להמנע כל יום השבת, לא תהיה כזאת בישראל, מדבר בפי מוליך־קול [4]. ולשוב יום תמים אל המעמד הפרוע, שהיו פָּרִיז ולונדון עומדות בו לפני שלשים שנה? במה הית בורר לך, הֲלְהִשָּׁאֵר בגולה ולראות לאור האלכתרי את צרות אחיך ואת עניים, ולבשר בפי מוליך־הקול למיודעיך את הנזרות המתחדשות על עמך יום יום? בזאת ידעתי, כי לא היית בוחר, כי אם היית אומר: שוב נשוב אל ארץ אבותנו. אולם לחסר נפשך מן ההנאה

[1] סקולפטור.

[2] יור"ד קמ"א, ז'.

[3] פֿאבריקען (כלאים ו' ד') כי מגנון או מנגנון בל"י מאשינע (עי' פירוש שתי מלין אלה בערוך ובמוסף הערוך) ו„מגניה" שם קבוץ „מאשינעריא" ומצויות הן בדברי רבותנו.

[4] טעלעפֿאן.

המועטת, ולראות בליל שבת את שמחת נויך לאור שאינו אלכתרי לא נדרשת, כי אם אמרת: מוטב שיעקר דבר אחד מן התורה, אף על דקדוק קל שבקלים מן ההנאות המתקות, שזכינו להם בארצות גלותנו המרה. ועוד היית מפלפל בחכמה ואומר, כי כל זה אינו אלא סיג, ועל הסיג הלא מלתך אמורה, כי כבר קראת בחזקת היד במכתבך אלי, כי הסיג היה לחומת ברזל הסוגרת עלינו והנועלת מפנינו את השער מפני כל תרבות אחרת, הכל אסור. ועם אשר הכל אסור לו, היכול יוכל למצוא את ידיו ואת רגליו ולכלכל דבריו כטוב בעיניו בהיותו לגוי הפשי עם יושב על אדמתו?" כה היו דבריך, ובטרם שובי אל הפרט האחד, אשר דנתי עליו. מפסיק אני הענין ומשיב על דברי תלונתך הכוללת ואומר, מודה אני לך, כי אמנם היה היה הסיג לחומת ברזל סוגרת ונועלת את השער, אך לא מפני תרבות אחרת. הנה לרבותנו הכמי ספרד, הלא היה התלמוד וסיגיו ראש קדשיהם ותפארתם, ואתה ענה בם: הנעל עליהם התלמוד את השער מפני התרבות? הרבים הם העמים, אשר להם לא היה לא תלמוד ולא סינים, אשר הקימו בימי הבינים פילוסופים כרמב"ם ובאבן עזרא, משוררים כר' שלמה גבירול וכר' יהודה הלוי, מהנדסים כר' יצחק הישראלי, פילולוגים כבן גאנה וכאפודי? לוא הקדמת, ידידי, עין לפה, לוא בקרת ראשונה ואחר כן הרצת משפט, כי עתה אחרת ראו עיניך ודבר פיך: כי עתה ידעת, כי המעט מאבותינו שומרי הסינים, כי תורת אבותיהם לא נעלה מפניהם שערי התרבות, כי אם הם הם היו הפותחים את שעריה לכל עמי אירופא, כאשר בדק ומצא אחד מראשי חכמי דורותינו החוקר הנרמני שלדן, כי בני ישראל היו מפיצי הדעת בעולם, בהיותם מתרגמים את ספרי תורת הטבע, הכתובים בידי חכמי יון ורומי, ערבית לערבים, ואחרי אשר מלאו בדבר הזה את ידי חכמי ערב, להיות מורי עולם בתורת הטבע, עד כי גדל שמם וערכם בדורות ימי הבינים, משם חכמי יון וערכם בימי הקדם, ואחרי אשר בעצם המדעים האלה וביחוד בתורת הטבע יהרפואה עשו להם בתוכם גם אבותינו שם עולם, היו הם אחרי נטות שמש ערב לערוב, ההוזרים ומתרגמים את הספרים היקרים, אשר כתבו חכמי ערב, רומית לנויי אירופא, ויהיו הספרים האלה למוסדות לכל תורת המדעים הנוהגים כיום, ובכן היו בעלי הסינים הסוגרים והנסגרים, הנועלים והננעלים, לפי דבריך, פותחי השערים וסוללי הדרכים למדעים, והמוציאים אותה לערב, והמביאים אותה משם מתוקנת ומשוכללת לאירופא, מלבד אשר עשו הם לעצמם גדולות ונפלאות בימי חכמי ערב, ובתוכם, בכל המדעים ההם, ומלבד אשר היו אבותינו בארצות אשכנז וצרפת המדוכאים והמיוגעים בעול הגלות הקשה, אשר לא נתנה להם השב רוחם, למאורות ברקיע המדע, אף כי עיני העמים טחו מראות ולבם טפש מהבין אותם, הידעת, כי בעלי התוספות, אשר לא יצאו מחוץ לתחומם, היו אבות הבקרת הספרתנית המכונת [1], ככל אשר היה ר' יונה בן גאנה, לפי דעת רבים מחוקרי קדמוניות, אבי הפילולוגיא, לפנים היה לכל לשון, דקדוק, אשר מצא לו עוסקים בו לשמו ולעצמו, אך איש לא שת לב, לשום עליו את הדבר קבע, וליחד את לבו להקביל דקדוקי לשונות שונות ולהוציא מהם תוצאות של מדע, הראויות להתלכד יחד ולהיות לפילולוגיא תואמת, עד שקם ר' יונה בן גאנה ויהי לפילולוג הראשון

[1]) דיא פערגלייכענדע ליטעראריש קריטיק.

לשלשה ראשי לשונות בני שם, עברית, ארמית וערבית ויכר את הטבע האחד, המוטבע בשלשתן, ועד בעלי התוספות היו ספרים, אך ספרות לא היתה. כל ספר קרא לעצמו ופרש לעצמו, אולם לבון זה בנגד זה, למצוא את הצד השוה שבהן, לפשר ולהכריע ביניהם ולעשות את כל ספרי מקצוע אחד משולבים איש אל רעהו ולהכיר, כי כלם יחד מבטא אחד הם, לרוח עם אחד, וכי לב החכם הבודד, לא באשר הוא יחיד, כי אם באשר הוא אבר אחד לגוף עמו, הרה והנה את ענינו ואת ספרו; אל עבודת רוח זאת, אשר כיום היא תפארת לראשי חכמי אירופא, לא הכין איש את לבו להקדיש לה את ימי חייו, בלתי אם רבותינו הצנועים הכבושים בגרות האפלה שבלוניל ואורליינש. ועצם העבודה הזאת, שעבדו הם ברשותם המיוחדת והמקודשת להם, בתלמוד, הלא היא היא כל עצמה של עבודת הבקרת העושה את הספרים הרבים לספרות אחת.

ובבן אתה רואה, כי בכל מקצעות המדע התחזקו אבותינו מאד וקרוב הוא, כי גם ממלאכת מחשבת לא הניחו את ידם בסתר אהלם, כאשר יעידו הציורים הזעירים[1]) בכתבי היד של הסדורים, המחזורים והגדות של פסח המונחים למשמרת באוצרות הספרים ובאוצרות העתיקות, אשר על רבים מהם יעידו נבוני דבר, כי מעשה ידי אמן הם.

מבל אלה יצא לך, כי מפני התרבות בכללה הצריכה והמשותפת לכל בני האדם ולכל גויי הארץ, לא נעלה היהדות בסיניה את דלתותיה, ונהפוך הוא, כי אבותינו בעלי הסינים, הם היו מראשי משחריה ומפיציה וכי הם הם היו כמעט ראשי אבות המקצועות שבמדע, שבהם תתגאה ביום ארופא כולה, אולם מתוך הכלל הוצאת פרט אחד, כי „לב רבותינו היה פונה מעם חכמת יון או מעם התרבות האריית". ואני מה אעשה? למי אאמין ובעצר מי אשתתף? הבצערך על פנות לב עמנו מעם חכמת יון? אם בצער המתאוננים מאד על החבה היתרה, אשר הודיעו חוקרי עמנו לחכמת יון? ומי המתאוננים האלה, הידעת? לא אנשים, אשר חוץ מנבול תורתנו לא ידעו מאומה, כי אם חכמים מופלגים, אשר ידעו את חכמת יון לכל פרטיה ודקדוקיה, החוקרים הגדולים שטיינהיים ולצרוס והבריהם הוציאו משפט, כי תערובת דעות יון וישראל הנוהגת בספרותנו מימי האלכסנדריים ובל ימי הכינים, עד אחרי ימי הרלב"ג תבל היו, כלאים היו, וכי כל הסברות היוניות, אשר הבליעו בנו פילוסופינו הפשרנים, רק עכור עכרו את טהרת יהדותנו. ואחרי אשר בא לידי כלל זה, האיש הטהור ר' שמואל דוד לוצאטו מרוב העמיקו בתורתנו שבכתב ושבעל פה, הכירו גם החכמים ההם, אחרי אשר בלו המה כל ימיהם בספרות האריים ובחקרי טבעי העמים לתולדותם וללשונותם, ויחליטו החלטה בלתי סרה, כי חכמת יון הפך גמור הוא למוסר תורת ישראל הטהור מכל טהר, כי מין שלא במינו הוא, המחריב בו והאובל אותו בכל פה והמעלה בו סינים, אשר יזייפו אותו, ויהפכו את עינו. את דברי החכמים האלה הגבוחים והנבונים קראתי ואת אמתתם הברתי, לא יען כי האמנתי אמונה שלמה לדבריהם, כי אם יען כי אחרי שומי גם אני לבי ברוב שנותי לכון את תרבות זו כנגד זו, הבחנתי כמה רחקו אשה מרעותה, ועד כמה טוב ליהדות להשתמר בטהרתה, שהיא חייה וארך ימיה, ועד כמה רע לה לעגוב על תרבות אחרת הזרה

[1]) מיניאַטור מאַלעריי.

לה ברוחה. אך את שם חכמת יון, אתה מפרש בשם המחובר „התרבות האריית". הפרד נא, ידידי, בין שם המיוחד התרבות ובין שם הֶלֶנִי „האריית" וזכור את הדברים, אשר דברנו זה מעט על שתוף אבותינו, אף בימי השכת גלותם בתרבות הכוללת וראית, כי שקר גם הוא להעלות אף על הדעת, כי לב ישראל פונה מעם התרבות, באשר היא. אולם בדבר המותר שיש בתרבות האריים, בפרטה על התרבות האנושית בכללה, אם אין טעם ישראל מסכים לכל פרטיה, לא לחסרון טעם ודעת יחשב לה הדבר הזה, כי אם ליתרון קוממיות ותושיה. ובפה מלא הנני אומר, אם מפני כמה פרטים שבחלק האריי, אתה מתאונן, שהיהדות נועלת הדלת מפניה, נכונים דבריך, אך שוא התאוננך! כל הימים אשר יהיה ישראל נאמן לרוחו, כל הימים אשר לא יחדל להיות את אשר הוא, לא יוכל לשאת את נפשו: אל אהבת־הנצחון ותפארת זרוע בשר, אל הכבוש והשעבוד, אל תאות העינים והעתועי החושים [1], אל מחולות הבמה ואל האצטדין, אל נבורת הציד ואל מלחמת השנים, אל השתיה והענבים אל כל אלה וכיוצא בהן, ואל תולדותיהן ותולדות תולדותיהן, לא יוכל לשאת עיניו, כל עוד אשר הוא כליל וטהור, כל עוד אשר לא שנה את טעמו העתיק והאיתן, העומד בו זה ארבעת אלפי שנה. דבר זה נכון וקים, אך בכל זאת, ידידי, אל תבהל ברוחך מאד להוציא משפט, כי „הכל אסור". חלילה וחלילה. מעולם לא אסרו בעלי הסינים האלה דבר, שיש בו תועלת או הנאה כשרה לאדם, ונהפוך הוא, כי אהבת דודים וחיי המשפחה נחשבו למצוה גדולה שבגדולות ולמשא נפש נעלה מאד, כאשר יוכיח משל־העם הקדמוני „שמחת לב אשה נחלת ה' בנים" וכאשר תוכחנה עוד יותר ברכות הנשואין, אשר אין עיוך לשמחה הרבה המתרגשת ולאורה הגדולה המתנוססת בהן. מעולם לא אסרו בעלי הסינים האלה, את אהבת רעים המשמחת את הלב, כי אם חשבוה כמעט לתנאי האחד והכולל לחיי האדם, בדבר הפתגם „חברותא או מיתותא". והריעות לא היתה עצבה וקודרת, כי אם עליזה וצוהלת ומורי העם שחרו את הרעות הזאת עד כי התירו „שמחת מרעות", לאמר: „סעודה שעושין רעים ואהובים זה עם זה" [2], גם בשלשים ימי האבל. מעולם לא אסרו בעלי הסינים ולא גנו את היפי ואת הכח, כי אם שבח שכחו ושחר שחרו את מתנות אלהים אלה: הנוי והכח והקומה היו בעיניהם התכונות הנחוצות לכהן הגדול [3], והתכשיט הנאה לצדיקים [4] והשכר המובטח לבני האשה הצנועה העלובה על לא און בכפה [5]. ככל אשר „יפת תואר ויפת מראה" „איש נבור חיל" היה קשוט נאה בימי אבותינו בבית ראשון, כן היה גם בימי בעלי הסינים ובפיהם ובלשונם, וידברו נפלאות על יפי האדם בכללה, ויחשכוהו לנאצל מאור פני אלהים [6], וירם לבבם לדבר על יפי ר' אבהו ורב כהנא ועל יפי ר' יוחנן ועל נבורת ר"ש בן לקיש ור' אבהו. ואיש נדול ונערץ כר' ישמעאל, אשר שם לבו לסמן היטב, את מראה זיו עור בשר בני עמו [7], שם את לבו לשמר את יפי בנות עמו ולשחרו בכל כחו

[1]) שויאלטפ אונד זינענעטיישונג.
[2]) מו"ק כ"ב: ורש"י שם ועי' שו"ע יו"ד שבצ"א, ב'.
[3]) יומא י"ח.
[4]) אבות ו' ח'.
[5]) ברכ' ל"א.
[6]) ב"ב נ"ח.
[7]) Teint, ועי' דבר יקר זה נגעים.

ולבו המה לראות אותו מתמעט מפני הגלות והעניות, עד כי במותו ספדו עליו „בנות ישראל על ר׳ ישמעאל בכינה׳ [1]. וממראה דמות חסרון היפי הערוכה שם בכשרון רב [2], וממראה דמות היפי הערובה לאדם אחד מן הדרום „יפה עינים וטוב רואי וקוצותיו סדורות לו תלתלים׳ [3] והעדוכה במדרש לעלם בעל קומה שניו נאות ושערו שחור וחוטמו נאה [4]. ומעדות יוסיפום בי בבוא בחורי ישראל שבי לרומי בבוא טיטום בשעריה בתפארת עז, השתוממו הרומיים על יפים ועל גבורתם, ואשר ככה יספרו גם רבותינו, את דברי שרי הרומאים, הנוחים לישראל אחרי חורבן ביתר „הרי אתם נאים, הרי אתם גבורים׳—מכל אלה תראה עינינו, כי בעלי הסיגים, אשר אתה אומר, יודעי חן היו, בקיאים בטיב היפי מאד, ויחבבוהו ויכבדוהו ובכל כחם התחזקו לשמרו ולשחרו בקרב עמם, וחפצם עלה בידם.

בעלי הסיגים לא אסרו את השמחה, ולא התירו את העצבון, ויגזרו אמר „אין השכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה׳. ולא ידעתי אם נמצאו עוד דברים נעלים ונשגבים, נכוחים ונאמנים, על כבוד השמחה ועל קדושתה ורוממותה, כדברי רבותינו הרמבים [5] והרב המגיד [6] ורבינו יעקב בעל הטורים [7].

ובכן ידידי: אם דבריך אשר אמרת „הכל אסור׳ כולל אף את הראוי לאדם ואת הצריך לאדם, את המהנה את האדם ומשמחו ומחזקו, אין בדבריך ממש אפילו כל שהוא, כי בטל ומבוטל הוא מעקרו, כי המעט מדברים אלה שמותרים הם, כי אם מצוה הם וכל המצער עצמו מהם, נקרא חוטא לדעת כל רבותינו, למן הרמבים ראש בעלי הפלוסופיא, עד רבנו יהודה החסיד ראש בעלי הרמז שבישראל.

ויען, כי אומתנו היא הגוף הראוי והמיוחד לנשמתו, ותורתו היא הנשמה הראויה והמיוחדת לגופה, ושתיהן יחד אינן, אלא נפש חיה אחת, הגמדת וסופגת אל תוכה את כל הראוי לה, לשחר את חיי גופה ונשמתה וגועלת ופולטת מתוכה את כל המזיק לה, בטבע כל החי השומר את תפקידו, על פי מסך מזגו ואינו מזדקק אל הראוי או אל הנראה ראוי, ולא אל הפסול או הנראה פסול לנפש אחרת שונה ממנה בדרכי חייה, כי מכרת היא את עצמה ואת טבעה; ויען, כי הכירה את עצמה בתכלית דקדוקה יודעת היא לשמור את ומתה [8] ולמשמרת זאת עשתה לה סיג לאמר גדר, אשר לא תעברה והגדר הזאת לא של סריגי ברזל הוא „ולא של קוצים ודרדרים׳ כמליצת רבותינו, כי אם „גדר של שושנים רכים׳ וערננים, ועל הסיג הזה, כי היה לנו למבטח ולמשגב מפני כל הרוחות הסוערות להפיצנו, יענה ספר תולדותינו. זה אלפים שנה השושנים לא נבלו ורוח ישראל לא נבקה, ובשרו לא נמק, כי שניהם התלכדו וישמרו איש על רעהו.

ואתה ידידי, בא ויועץ להפריד בין הרת ובין שלטון האומה, וברוב רחמיך חמלת גם על עלובה זו ותגדל חסדך עליה, לחייב את השלטון להיות למגן לה.

[1] נדר׳ ס״ו. ירש׳ שם ט׳ ט׳.
[2] בבלי שם:
[3] נזיר ד׳.
[4] במדבר רב׳ י״ח.
[5] הל׳ י״ט ו׳, כ׳; מגלה והנוכה ב׳, י״ז; שפר סוכה ולולב ה׳, ט״ז.
[6] מגיד משנה שופר סוכה ולולב שם.
[7] טא״ח תקב״ט.
[8] Diät.

למה אתה דומה בעיני? ליועץ לנוף לפתח את נשמתו ממנו, ומטעים לו את עצתו בראיות מוכיחות, כי יש דברים רבים כנון: שמועה רעה, פחד דאגה, שתוף בצער הברים, יניעת מחשבה, שאלו היה הנוף בלי נשמה, לא היה נפגע מכל אלה, עכשו שהוא שותף לנשמה, כיון שהיא נפגעה, הוא לוקה עמה. הנוף שמע בקול היועץ החכם ויטול את נשמתו, אך רגע אחד אחרי צאת הנשמה ממנו מת הנוף גם הוא, ובעוד ימים אחדים לא יכלו עוד אוהביו מקדם לעמוד מפני ריחו, ויקברוהו במהשבים ויהי לעפר רמה ותולעה ואין זכר לו עוד.

למופת אתה שם את העם האנגלי, אשר בכל שמרו את דתו ובכל הקימו את ממשלתו למנן לה, בכל זאת הוא ממניע את הדת מן הממשלה. משל זה איננו משל כלל ובלל, ראשית, כי הדת השולטת באנגליא, באה לעם ההוא מן החוץ. אחרי אשר האריכה ימים כמה מאות שנה, מבלי בא לארץ ההיא. ובכן לא היתה הדת ההיא זקוקה מעקרה לעם ההוא מעולם והייה לא היו תלויים בו כל עקר; ושלטון העם ההוא היה נוהג והולך גם הוא כמה מאות שנים, בטרם קבל עוד עליו את הדת ההיא. והשנית, כי הדת ההיא איננה עוסקת, כי אם בדברי אמונה בלבד, לא בדברים שבין אדם לחברו או שבין היחיד לצבור ושבין אומה להברתה, והשלטון איננו עוסק, בלתי אם בדברים אלה ובדברי אמונה כלל וכלל לא. לא כן תורת ישראל, כל עצמה וכל עקרה, היא תפקדת האומה, העושה את שטתה בדברים שבין אדם לחברו, לתולדה מוכרעת לשטתה, לענין הדברים שבין אדם למקום לאמר: העושה את חיי נוף האומה לתולדה לחיי רוחה, ואת חיי הרוח ההם, היא משמרת בוסת קבועה של מצות ומעשים, אשר הם רק הם עמדו להיות למנן עליה, מפני כל צודיה וצוביה המציקים לה והפוגעים בה השכם ופנוע, בחמת כחם זה אלפי שנה. הוסת הקבועה שאני אומר, היא היא מערכת הסינים, שאתה קובל עליהם, אשר באמת לא בריחי ברזל הם הסוגרים עלינו, כי אם מגני הזהב הגוננים בעדינו עד היום. ועתה, ידידי, אמור לי, הישלה איש יד נפה אל אוצר החיים, אשר ממנו נזון עמו זה אלפי שנה לנרוע ממנו ונקה? ולו גם תהיה שליחות יד זו וגרעין זה, בשביל הנאת אור אלכתרי של לילה אחד, או בשביל דבור טילפוני של יום אחד.

אור אלבתרי ודבור טילפוני של יום אחד ככף אחת ויום השבת בכף אחת איזו כף מכרעת? אם אנחנו הציונים החרדים המזרחים פסולים לדין זה, נשמע נא דברי נכרי משיה לפי תומו—החכם רוזנוב הרוסי העמיק להתבונן במקור כחנו ויחלט ויאמר: אין לישראל להלל את שבתו בי בהללו אותה, את עמו הוא הורג, דשבת היא ירושלם שלא הרבה, ירושלם של מעלה שאין יד כל טיטום שולטת בה, משגב עדן הוא לישראל, אשר לא תשיגהו יד אויבי ובעינו החדה הבחין, כי אי אפשר לשבת להיות משומרת בהלבתה, בלתי אם במבשירים המקובלים ובאים בידי אומה זו, וישכל להרוץ את משפטו, כי הבא להאביד את זרע יעקב מן הארץ, אין לו לעקור את השבת בלה מעקרה, כי די לו לשנות רק את פניה, למלא אותו גם רוה הנ ושבתון, אפס כי הרוח הזאת לא תהיה בטעמו, כי אם בטעם אחרים, אז תחדל השבת וישראל ישבות מהיות עם, אולם העם הזה עומד על משמרתו ועל דעתו במצוה זו, בני ישראל, משבה רוזנוב ואומר: לא יחפצו בשלנו, כי אם בשלהם יחזיקו בכל עז, ומה יפלא הדבר, כי ביום השבת ימאנו ביותר לכלכל את דרכיהם על פי טעמנו. ובכן הבם רוסי זה יודע ומכיר, כי רק במבשירים המיוחדים לנו

תשתמד השבת, שהיא משמרת דוחנו. ואתה, ידידי הישראלי, בא ויועץ להעביר את מכשירי משמר אלה מפני ספק הנאה קלה, שאין בחך רב למחול עליה ברפיונך הגדול ובמפנקותך[1] היתרה.

ובכלל הדבר מאמין בוטח ויודע אני, כי בל אשר יהיה בידי ראשינו להקל ולהתיר עד קצה גבול הרשות הנתונה לנו בידי תורתנו, ודאי יקלו ויתירו, כי זהו טבע תושבע"פ האומרת, בחא דהתירא עדיף, אך אם בכל מאמצי בחם לא תעלה בידם להחיר דבר האסור עד כה, נקוה, כי בעיני בן תרבות מישראל לא ינרע בבוד תורה שלמה שלנו, לותר בשביל משמרת מצותיה על הנאה מועטת, בשביל המצוה, מכבוד דרך ארץ של אומות, אשר יש אשר ימחול אדם בשביל משמרת נמוסיה, על הנאה מרובה.

בבל משמר שאנחנו שומרים את המצוה החיה והמוחשת, תתחזק לנו האחדות, השמה בידה לאחדים את ראשיתנו ואחריתנו, המחדשת את קדמות אבות אבותינו בנעורי צאצאי צאצאינו, והאחדות השמה בידה לאחדים את תורתנו ואת אומתנו, אשר אי אפשר לכל אחת מהן להתקים בלעדי רעותה, כדבר רבותינו הנעלים, אשר הביעו את זקת דעת אלהים אל עם ישראל במליצתם על הכתוב „אתם עדי ואני אל, כשאתם עדי אני אל, וכשאין אתם עדי וכו". ואת זקת עם ישראל אל התורה במאמר הביעו בפה הקב"ה עליהם את ההר בגינת ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, (שבת פ"ח) לאמר, בלי תורה אין נשמת חיים לישראל.

ואחדות התורה והאומה, שעליה נאמר „ושוייתא וקוב"ה וישראל חד הוא", שעמדה לנו לחיותנו בימי ענינו ומרודנו, רק היא תעמוד לנו, לחדש ימינו, לשום אותנו לגוי אחד לעם עולם לעתיד לבא.

זאב יעבץ.

על אדות מדינת המלון.

שאלתני אחי היקר, לגלות דעתי על אדות השאלה הבוערת, שאלת „אוגנדא" המעסקת היום את כל איש ישראל מכל מפלגה שהיא, ולעשות רצונך חפצתי, אם כי דעתי הפרטית לא מעלה ולא מורדת את הכף להכרעתה.

הנה ידעתני, אחי, כי מיום היותי מנמת פני ציונה, והתאמתות חלום שיבתנו אליה, בדרך גלגול המסיבות, אם כי לא מקרוב אשורנה, קרובה אל לבי מאד, ובכ"ז מסכים הייתי להצעת אוגנדה, לולא רוב הטובה שבה שאיננו יכולים לקבלה.

ורוב הטובה הוא „האוטונומיה" אשר לפי דעתי לא תתכן לנו אלא בארצנו ולא במקום אחר, שני טעמים לי בדבר! האחד נראה בעליל והשני צריך באור.

הטעם הנראה בעליל, הוא אותו הטעם עצמו שבגללו אסור לתלוש עשבים שעלו בבית הכנסת שחרב לאמר: מפני ענמת נפש, שלא יהיו בני אדם מסיחים דעתם מחורבנו.

---

[1]) כפנקות (חגיג' ו'.) פֵּערצאַרטלונג פֵּערווייכליכונג במשקל „מסכנות" (דברים ה', ט').

אך הטעם השני והוא העיקר צריך להרחבת דברים ואקוה, כי לא יהיו למשא עליך.

הלא ידוע מאמר חז"ל כי מקדש ראשון חרב בעון ע"ז ומקדש שני בעון שנאת חנם, אבל בכל מקום שאנו מוצאים עונש מן השמים ובפרט עונש עם כלה, יש לבקש יחס סבותי בין החטא והעונש, ומה היחס הסבותי בין חטא עבודה זרה לעונש החורבן? הטרם ראינו גוים גדולים ועצומים השקועים בע"ז עוד היום ובכ"ז הם חיים וקיימים?

אבל באמת גרם החורבן שבעבודה זרה אינו מתיהם אלא לישראל ולא לעם אחר. עם ישראל בכמותו נוי קטן מאוד ולא היה נחשב בעולם כלל וכלל, לולא התבודד במועדו בכח אלהיו אשר בקרבו, ואשר שמהו לעם סגולה מצוין באיכותו, עז וחסון מאד שיש בכחו לעמוד לפני כל הסערות, אשר יסובבוהו, והנה זה כחו לאלהיו הוא האופי הלאומי שלו, אשר בהבחישו לו והיה כשמשון אחרי התגלחו, רפה והלש כאחד האדם, ועם ישראל כל משך היותו על אדמתו בתקופתו העממית הראשונה לא ידע, כי תמצית כחו הוא בהתבודדותו והבדלו מקחת חלק בנפתולי העמים הגדלים מימין ומשמאל, אשר שכנו עליו משני עבריו, ויתאו תמיד לתקוע עצמו לדבר הלכות מדינה בין שני ההרים הגדולים אשור ומצרים, כי תורת השתמרותו הלאומית על ידי התבודדותו באלקיו והצטיינו באופיו המוסרי, טרם נקלטה בקרבו ונבלעה בדמו למרות מה שהנביאים לא חדלו מהורות אותו, את התורה הזאת השכם ודבר, ובכל עוז רוחם ותזקף מדברותיהם התאמצו לטעת אותה בלבבם, על כן התרוצצה גולגלתו.

ואולם דברי הנביאים, אם כי לא פעלו לשעה לא עברו מבלי פעולה לדורות, הם הכינו את הלבבות לקבלה ולקלטה והחורבן הביא אותה לידי הברה ברורה; אבל ההכיר לברה של אמיתת התורה הזאת, עדיין לא היתה מספקת להקליטה ולהבליעה בנופו ודמו של עם ישראל עד כדי להפך את אופיו, המהפכה הזאת עוללה לא הורכנה של הארץ, כי אם בנינה מחדש, השמחה הגדולה של העם על ארצו, אשר שבה אליו והחדרה הנדולה עליה לבלתי תאבד ממנו שנית, הן הנה, אשר חללו אותה המהפכה הנפלאה בקרבו ותעשינה את ההתבודדות לעיקר אופיה של האומה, כמליצת חז"ל: שחמו ליצרה ע"ז, והמהפכה כל כך הכתה שרשיה עד, כי שב האופיה הלאומי לנטות לקצה השני, כלומר להתבודדות מופלנת אשר חוללה סוביקטיבות יתירה ואשר שבה מצדה לחולל קטטות ומריבות במחנה, עד כי החלו מוסדי העם להתמוטט מצד אחר, כלומר מצד המדה הנשחתה של „שנאת חנם" שהסתנלה בקרב הלאום.

והנה אמנם המדה הזאת, אם כי שמה שם „גנאי" בכ"ז אין מקורה משחת כל כך כמו שנראה לכאורה, כי באמת לא „מרוע לב" היא נובעת, כי אם מהסוביקתיבות היתירה, אשר זכרנו, ההתבודדות או הסוביקתיבות הלאומית, שהיא חיינו ואורך ימינו עברה גם על היחידים והפרטים ויהי כל איש ישראל עולם מלא בפני עצמו, אשר בגלל זה היה לו לדבר קשה מאד להכנים עצמו במערכת הסתדרות כללית בתור אבר פרטי ויתאוה תמיד להיות מניע הגלגל מאשר להיות גלגל מתנועע בכח אחר, מובן הדבר, כי התנגשות השאיפות הפרטיות הללו הביאו לידי תסיסה בלתי פוסקת, אשר לא נרמה את תקונו של היין, כי אם את חמוצו, ויהי ישראל ההפך ממואב, אשר שאנן היה מנעוריו ושוקט על שמריו.

והנה נא ידענו, כי השטן הזה של שנאת חנם או של רגש העצמיות „הפרטיה היתירה", אשר בנו, עדיין הוא מרקד בתוכנו ומהרס ומבטל גם כל נסיון של „הסתדרות"

עממית או לאומית. רק בההסתדרות הציונית, אשר כלי מבטאה הוא הקונגרס אנחנו רואים כמו יציאה מן הכלל, ולמרות התסיסה וההתנוששות שבו, איננו הולך ומתנונה אלא אדרבה הולך ומתחזק, ולא זו בלבד אלא כפי הנראה ההתנוששות היא עצמה היא מחזקת את כחו ומהדשת את נעוריו.

ומה בא זה ללמדנו? כי מתחדשת פה לעינינו שנית ההתהוללות של ההתילדות המדינית (דער פראצעס דער פאליטישין וויעדערנעבורט), אשר ראינוה בשיבת ציון הראשונה ואותה הסבה עצמה, אשר שחטה ליצרה דע"ז היא תעקור מאתנו אי"ה גם את יצר „שנאת החנם" ותבטל את רגש „העצמיות" הפרטית היתירה" שבנו ותלמדנו לשים צוארנו בעול המשמעת הצבורית. כי הנפלאות האלה יחוללו אי"ה בקרבנו „הפץ ההיים" או „חפץ הקיום הלאומי המדיני" אשר התעורר לתחיה.

אבל להיות שאין להעלות על הדעת שיבת ישראל לקדמותו בלי „ציון ואי" על כן הסתדרות מדינית מבלעדי ציון וארץ ישראל לא תצלית, כי לא יהיה בכחה לחולל את המהפכה הנזכרת באופי העם ושטן „העצמיות הפרטית" לא יחדל מהחריב והשחית. ומוף סוף נהיה מוכרחים להזדקק לכח השלטון העליון להשיב הסדרים על מכונם. לפיכך טוב טוב, אשר לא נחל כלל לנסות כחנו בשלטון בית העומד בפני עצמו. כי אם לכתחילה נקבל עלינו עול השלטון העליון ומלבד איזו זכיות מיוחדות בתור פריוילגיות המכטיחות לנו קיומנו בארץ נהיה נתונים תחת חוקי אנגליה וסדריה, אשר יש בה די חרות וחופשה, וד' יקבץ נדחי ישראל לארצו וינאלנו גאולה שלמה כחפצך וחפץ כל שלוחי אחינו ישראל אשר בתוכם גם אתיך *)

ירושלם תשרי תרס"ד יחיאל מיכל פינס.

חקר נפש הבוכים.

א.

„על דא ודאי קא בכינא"

גם אנחנו הציונים שנמצאנו מחוץ לכתלי הקוינא שבכזל, השתתפנו בעסקי הקונגרס. בל ששת ימי כנסיתו, היינו את חיין. שמחנו בשמחתו ונצטערנו בצערו. לבבנו דפק באותה שעה בבזל, את כל הידיעות הבאות משם בלענו בתאבון, אשר לא ידע שבעה; לא ותרנו על שיחה קלה ועל נדנוד בל שהוא המתהוה בו. שבע ביום ברכנו את העתונים ואת העתונאים העברים שנתרבו בימים האחרונים; ולולא נבראו רק לשמשנו בימי הקונגרס דים. אם כי חסרון נדול נמצא ברב עתונאינו אלה: כי לא מסרו לנו את הדברים כמו שהמה, כי מלאו אותם כחל סרק ופרכום משלהם.

והנה נבא אלינו הידיעות השתים בדרשת הפתיחה של מנהיגנו הרצל, נדהמנו: כלנו, כי דברים אשר לא פללנו אליהם שמענו הפעם: כי ישראל הנפוץ בגולה

*) אף כי דעתנו שונה מן הקצה אל הקצה בענין זה לא נמנענו מקבל את מאמר החכם בגלל כבודו ולמען יתבררו הדברים מכל צדי צדדיהם. העורך.

נתאשר על ידי אדירי תבל לחטיבה קימת בעולם,—לעם לבדד אשר ענינים מיוחדים לו לעצמו, שהקונגרס ונשיאו הוא להם לפה. וינדל פתאם זה האיש הרצל בעיני כל בני עמנו, באין הבדל הכתות והמפלגות, ויהי לאחד מגדולי הענקים, אשר רק יחידים מעטים במהו שתל הקב"ה לנו בכל דברי ימינו מאז עד היום.

אולם מה מאד נדלה השתוממותנו, בבא לנו אחרי כן, הידיעה המעציבה: כי דרשת הפתיחה הזאת בעצמה, אשר אנחנו פ ה שמחנו עליה מרחוק, נהפכה לרבים ש ם, לאכל ולבכי, וינדל המספד בבזל, ויבכו זקנים עם נערים, ותתעלפנה נשים נינות, ויהי הקונגרס לחרדת אלהים; — הצעת אוגנדה שבדרשת הפתיחה, היא שהחרידה ציונים רכי לבב, ותפל עליהם פחד פתאם ויביעו את חרדתם ברמעות, אשר הורידו על הצרה שהקים הקונגרס הבזלאי לציון משאת נפשנו.

אנחנו השומעים את קול הבכי המר מרחוק ואת בעלי הבכי לא ראינו אמרנו: בודאי, המזרחים האדוקים, חניכי בית המדרש הישן המ ה א ל ה הבוכים, כי לפי דברי צעירינו אנשים רכי לבב המה מטבעם ומחנוכם, את תורת .אדם עלאה' לא למדו, ועל כן לא ידעו: כי הבכי חרפה לא תמחה הוא לנבר בגוברין העומד בקשרי מלחמת החיים, ומכל שכן לאנשים האומרים להיות חלוצי העם, גבורי רוח ונפש, האומרים לכבוש את הדרך לפני תחית עמם. למזרחים האלה האמונים על הבטחון באלהים ועל הסמיכה על אחרים עוד לא נתברר העקר הגדול ביסוד החיים החדשים! אם אין אני לי מי לי, המזרחים האלה אינם יכולים להגמל ממנהגיהם העתיקים להרבות בבכיות בכל ימי הסליחות התשובה והתעניות, ובהגיע התשיעי באב יום חרבן עירנו והריסת ממשלתנו, המה חולצים מנעליהם ויושבים על הארץ ובוכים בכי גדול, זה קרוב לאלפים שנה. והצעירים גבורי הצחוק לועגים להם ואומרים מה עשו בככיתם זאת עד היום? גם הפעם ראיתי בעיני רוחי את החזון המעציב בבזל: כי הלוך ילכו הרב הישיש מלידא ולימינו ולשמאלו חבריו הרבנים מרוסיא וממערב אירופא ועל ידם הרב רבי זאב יעב"ץ הרב דוקטור נאבעל ועוד ועוד כלם אנשי שם, ראשיהם מורדים לארץ, קול בכיותיהם כוקע רקיעים ודמעותיהם יורדות ושוטפות בלי הפוגות על זקניהם הארוכים היורדים על פי מדותיהם. התקצפנו אז בלבבנו קצף גדול על המזרחים האלה שבאו לבזל ונמוסיהם אתם, והמה מרשלים רק את ידי העם. בלבבנו קרובים היינו להצדיק אז את תלונת מתנגדיהם, בעלי הפרקציא, כי אין לכם רק לתורתם, לתפלותיהם, ולבכיותיהם לישיבותיהם ולחברותיהם; אשר בל אלה המה מוצאים מוכנים לפניהם בבאם לארץ ישראל, ואינם חוששים כלל לא לתקנת העם, ההולך ומתמוטט בנולה, ולא לתקנת לאומיות ישראל ההולכת ומתבטלת בעמים, ולא לעתידות תורתם זאת שהמה נותנים את נפשם עליה. ואומר גם אני כי לוא חששו לאחד מאלה, כי עתה היו עונים בכל כחם אחרי חכמינו הקדמונים: המקים נפש אחת מישראל כאלו קים עולם מלא, ומדעת רבותיהם היה צריך להיות בהם לבטל גם מצות חמורות במקום שיש בו פקוח נפשות של בני עמם הנתונים בצרה ובשביה. אחרי כי אם אין ישראל אין תורה ואין ציון ועל כן אין למזרחים הרשות לערוב את לבם לדחות את הצעת יסוד מדינה יהודית באפריקא או במקום אחר, אשר בה אפשר יהיה לקים מליוני נפש של אחינו: בהיותה להם למקור פרנסה קימת וקבועה; למקום מנוחה וישיבה עולמית; על ידה יורם כבוד עמנו בכל תפוצותיו, לבל יאמרו עליו: כי נודד נצחי הנהו; גם בה תשתמר טהרת דתם לאומיותנו, תורתנו ושפתנו, כי רק במדינה מיחדת לנו לבדנו נוכל לעסוק בטפוח

ובטפול קניני רוחנו, אדרבה, — אמרתי בנפשי, — הייתי שואל את פי המזרחים האדוקים הקיצונים האלה, — אם באמת ובתמים חובבים אתם את ציון ארץ מולדתנו והנכם שואפים לבא רק אליה, הייתם צריבים לשמות על הצעת אפריקא מפני הרבה טעמים למשל: א.) נמנו ונמרו כל חוקרי ארץ ישראל, כי אין בידה לכלכל בשטחה הקטן גם באופן היותר טוב, כי אם כמליונים אחדים תושבים, ונניח נא כי כבר קבלנו משרטר וכבר התישבנו בה, הלא היה עלינו לדאוג אז, להכין לנו מושבות גם בחוץ לארץ, כמו שמשתדלים כל העמים האירופאים, אשר שטחי ארצותיהם גדולים ורחבים מאד, אפס קטנים המה מהכיל את מספר תושביהם ההולך ומתגדל, ואפשר בי עד שנזכה להתישב בארץ ישראל, יקדימונו אחרים לאחוז בשטחי האדמה המסיגלים ליסוד מושבות, ואחרי שאי אפשר לנו להתכונן בארץ ישראל כל צרכנו בלי מושבות חוציות הלא ממילא נכנס יסוד מושבות חוציות כעין אונגדה וכיוצא בה לעבודת הציוניות, — ומה לי עכשו ומה לי לאחר זמן? ואדרבה, כל מה שאפשר ושמזדמן לפנינו לעשות היום, אין אנחנו רשאים לדחות לאחר זמן, ב). גם אחרי שנקבל את הטשרטר לא נוכל לשלוח לארץ ישראל את כל המון בני ישראל הנולים, בלי הבדל ופדות. עלינו להתאמץ אז להושיב בה בראשונה ככל האפשר אנשים מתקנים ביותר במדותיהם ובמוסרם, ולא נוכל לעשות את ארצנו זאת הפותחת שער לאירופא ולאסיה, לארץ מקלט לכל איש אשר קאה אותו ארצו. אולם בהיות לנו מושב באפריקא, ילכו שמה ממילא כל האנשים הנוטים לחיי חמר ולארץ ישראל ילך כל איש בעל רגש, הקשור לעמו לתורתו, לקדשיו ולמולדתו, ותהיינה הארצות השתים האלה משלימות זו את זו וממלאות את הרעיון הציוני מכל צדדיו המרבים. הישוב החיצון או הישובים החיצונים ישמשו רק לעבודת כלכלת החמר, וארץ ישראל תעבוד גם את עבודת כלכלת רוח ישראל והיא תהיה האוצלת מרוחה על כלן, כמו שהיתה גם בזמן הבית ביחוסה למושבות בני ישראל, אשר בבבל במצרים ביון ברומי ושביתר הארצות.

והמזרחים בודאי אינם צריכים לחשוש, כי תהיה להם המדינה החדשה במקום ציון, אחרי כי על פי המסורה וההלכה העתיקה: לא נקדש גם בארץ ישראל עצמה, כי אם חלק אחד ממנה בקדושת הארץ הנבחרת, וכל הנמצא בה חוצה לחלק הקדוש הזה נחשב כחוץ לארץ לנבי מצות התלויות בארץ ויו"ט שני של גליות, אין מקום איפוא בתבל, אשר יוכל להיות קדוש בעיניהם כמקום הנבחר בארץ ישראל, ממילא אין להם לפחוד, כי בהוסד מדינה יהודית יסיחו את דעתם מציון, אחרי לפי מסרתם ואמונתם: רק בשוב ד' את שבות עמו לציון, יכולות להתקים כל מצות התורה במלואן, גם יכולים לצאת לפועל כל יעודי הנביאים לעתיד לבא; — לא קודם. ולא במקום אחר.

ומשלכם, אתם המזרחים! אנכי שואל אתכם: משה רבכם לא כך השיב לבני ראובן ולבני גד, אשר מקנה רב היה להם ויראו את עבר הירדן, והנה הוא טוב למקנם, ויאחזו בו, ויתקצף עליהם משה בראשונה, אבל בשמעי מפיהם, כי רק גדרות צאן המה רוצים לבנות פה, ועירם לטפם והמה יחלצו חשים לפני בני ישראל עד אם הביאום אל מקומם; אז השיב להם רבם ומנחינם: אִם תַּעֲשׂוּן אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, אִם תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יי לַמִּלְחָמָה, וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי ד', עַד הוֹרִישׁוֹ אֶת אֹיְבָיו מִפָּנָיו וגו', וְאַחַר תָּשׁוּבוּ, וְהְיִיתֶם נְקִיִּם מִד' וּמִיִּשְׂרָאֵל, וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי ד' (במדבר ל"ב א'-כ"ד).

ואז היתה ארץ ישראל פתוחה לפני עמנו, ולא היתה חסרה כי אם כבוש, בכל זאת בשמוע משה, כי רק מקור לפרנסתם המה אומרים ליסד פה, ולבם לציון, אמר להם: והייתם נקים מד' ומישראל. ועתה, אשר הארץ עודנה סגורה לפנינו, ויש האומרים להאחז בישוב חצון אשר תציע לפניהם אהת הממשלות האבירות, מתפרצים אתם בבכי! — לא מתלמידיו של משה רבנו הגדול אתם! אמרתי בלבבי.

ב.

אולם מה מאד נשתוממנו בהגיע אלינו ידיעות יותר ברורות ויותר מפרטות מהקונגרס שבבזל, והנה לא המזרחים הם הכובים, ולא נשות התחנות „צאינה וראינה" היו המתעלפות, כי אם מתנגדיהם. אלה האנשים שדעתם בכך נתגברה ותרבותם נשתלמה, התנהגו הפעם מנהג ילדים קטנים, המתחטאים לפני אמותיהם בשעה שאינן ממלאות חפצם, או הרסו את מערכי כלי מצחקיהם. וישאו קולם ויבכו לרפואה ולפלסטה, ותתעלפנה נשים חכמות והכמניות. ותהי הצעקה בקוזינא גדולה מאד, כי נפשות אלה מרות עליהם, על כי נתנו להצעת אפריקא מקום בקונגרס הציוני, ופחדם גדול מאד לבל יבלע הלאלה לציונות משאת נפשם המה, על ידי יסוד מדינה יהודית. בין הבוכים והמתעלפות היו כאלה, אשר לא רק ציונותם, כי אם גם יהדותם היא מאתמול; כאלה החותרים להפסיק לגמרי את הקשר. אשר בין ההוה והעבר שלנו; כאלה האומרים להריק מן היהדות את מלואה העתיק משלה, ולמלאותה חדש מחדש משלהם; האומרים ליטול ממנה את נשמתה היא. ולפתח בה נשמה עשויה בידיהם המה; ואלה היו מראשי אבות הבכי. ותמעט להם זאת, ויקחו להם בבה „הלאו" שלהם את הציונות ואת הלאומיות למנפול, ויתנו את כל בעלי „החן" לבוגדים בעמם ובארצם, בראש הבוגדים האלה עומד ד"ר הרצל בכבודו ובעצמו, ועל ידו רבנינו חכמינו וזקני דורנו שהיו באותה כנס"ה, רבים אנשים שלא הסיחו מימיהם את דעתם מעניני עמם ארצם ותורתם, ויש ביניהם שהעשירו את ספרותנו הלאומית עושר גדול; אשר יהדותם ולאומיותם בלועה ברמ"ח אבריהם ובשס"ה גידיהם, הנותנים את נפשם על כל קניני הרוח של עמנו להורישם גם לבניהם אחריהם; יהודים המה גם באהליהם וגם בצאתיהם, והיהדות איננה בפיהם לזמר נאה רק במסבה ציונית בלבד, כאשר היא לרבים מן הצועקים והבוכים האלה.

והנה לא התפלאנו מאומה במצאנו בין ראשי הצועקים האלה אחדים, אשר עשו את הציוניות קרדום לחפור בו משמרות שמנות של רבנות מטעם, וכיוצא בהם;— ואלה המה העזים שבצירי ארצנו בכל קונגרס וקונגרס; גם לא תמהנו במצאנו אחדים המתאמצים לעשות להם שם בכל מקרה ומקרה המזדמן לפניהם, ואין בבמה הבזלאית מקום מסגל לפרסם בכל הגולה את העולה עליה, ביחוד לדבר קשות ועזות בפני גדולים וטובים מהם; גם לא התפלאנו למצא בין בעלי „הלאו" יהודים וציונים מתמול וגם משלשום, אשר נגררו אחרי הצועקים האחדים, אשר נתנו את כל „הניי" לבוגד בעמו ובארצו, והשם של הרפה הזה בלבד הכעיתם ויניסם למחנה ה„לאיים".

אבל עלינו לחקור את חקר הנפש של אלה הבובים האחדים, אשר ידענום לאנשים תמימים, הרחוקים מן הצביעות, והמה אנשים, אשר זה מקרוב התקרבו בתם לב לאחיהם ויהיו לציונים תמימים; למה זה נבהלו אלה למשמע קביעת הועד להצעת

אפריקא כי נזדעזעו ונתרגשו עד כלות נפשם לבכות וגם להתעלף, בשעה שאחיהם הגדולים מהם בציונותם וביהדותם היו בין רגע לבעלי „ההן", ולא חלו ולא הרגישו בנפשם את המהפכה, אשר המה מביאים כהחלטתם זאת בציוניות משאת נפשם גם היא? ולכאורה צריך היה להיות להפך: כי בשעה שלהראשונים הכופרים במסורות האמונה אין המושג ציון, כי אם שטח מקום פנוי, הראוי להיות רק על פי תביעות לאומיות, לארץ מיחדת לבני עם ישראל, אשר בשוכם לתוכה יפתחו וישלימו בה מיני אדיאלים ותרבותים חדשים, כמו של „הצדק העולמי" או של „אלמות האדם העלאה" לטובת המין האנושי כלו, עבודה שכעצם אפשר היא להעשות גם במדינה יהודית באחד מחלקי התבל, יהיה באיזה מקום שיהיה, כאשר עשו הגרמנים במדינה שיסדו זה פחות ממאה שנה באמריקא, והבורים באפריקא, ויצליחו מאד במעשיהם; הנה באותה שעה להאחרונים, — המאמינים במסורות אמונתם, אי אפשר כי יחול האדיאל הלאומי שלהם, הקשור עם אמונתם, במקום אחר כי אם בציון, שנקדשה כקדושת הארץ, וכל האומר לנתק אותם מציון כאלו עקרם ממקור חיותם?

חדה היא השאלה הזאת לרבים מקרבנו, ועל כן נשתדל בזה לפתור אותה הפעם ועל ידי זה יתגלה לנו מעט ממסתרי הנפש הלאומית הישראלית.

כל אדם ואדם קשור לעמו ולמולדתו באלפי נימים דקים מן הדקים, שאין בידי חוקר בשר ודם לעמוד על אפים וכרורם, לבא עד תכונתם, על אפני בריאתם ותנאי יצירתם. הרבה שטח מקום המושב וגבוליו עושה; הרבה תנאי האקלים עושים; הרבה תנאי הכלכלה עושים; הרבה שכנים רעים וטובים עושים; הרבה האמונה והמסורה עושה; הרבה הלשון עושה; הרבה ההתפתחות החברתית הפנימית עושה. הרוב היותר גדול של הנימים האלה המקשרים את האדם אל עמו ואל מולדתו הקדימו להתרקם בנפשות אבותיו ואבות אבותיו של כל אדם, אלפי שנה לפני הולדו ואי אפשר לו להת'רם בידי עצמו, גם בהשתדלות היותר גדולה. אחרי התעצמם בנפש כל איש גם שלא מדעתו ושלא ברצונו, ויהיו לאחד מסגלותיה ומקניניה העצמים; והמה מתגלים ומתבטאים בנטיות בהרגשות וברעיונות מיוחדים. אולם בכל אשר בל סגולה וסגולה שבנפש צריכה פרנסה ראויה לה, כדי שתלך ותתחזק להתפתח ולהשתלם. עד שתהיה סגולה מבוגת לבל נפש ונפש לפי צורתה המיוחדת, לאמר, עד שתשבלל לסגולה פרטית ואינדיבידואלית של כל אדם ואדם, ובחסור לה פרנסתה זאת היא הולכת ומתנונה מתרפה ובטלה בהכלל הגדול המקיפה. כן הוא גם סגולת הנפש הזאת הנקראת היום בשם: „לאומיות".

כל עם החי חיי טבעי, לאמר, היושב על אדמתו בתוך גבולות ארץ מולדתו, מדבר את שפתו ומתחנך חנוך המתאים לרוחו, הנימים האלה הולכים ומתפרנסים אצלו מאליהם בכל ימי חייו, עד שהמה נעשים לעכות הענלה שאי אפשר לנתקם עוד, אבל עם שנעקר מעל אדמתו, שפתו נשתכחה מפיו והוא מתחנך חנוך מתנגד לרוחו, בדין הוא שיתבולל ויטמע בין העמים. ובן אנו מוצאים באמת בדברי ימי האדם על כל צעד וצעד: כי נמחה מעל פני האדמה זכר עמים אדירים ולאמיות אדירות ועשירות בקניני רוחן וסגלותיהן, רק עם בני ישראל נשאר בסלע איתן בלבב ימים, גם אחרי גלותו מעל שלחנו ושפתו נשתכחה מפיו, בשביל שבלכתו בגולה לקח אתו את ראשי קניני רוחו, מאוצר הנשמות שהיה מנוצר אצלו בימי שלותו בארצו, והמה: התורה והמסורה. המה הוסיפו לפרנס את הנימים המקשרים את כל

בן ישראל לעמו ולמולדתו את הפרנסה הראויה להם, כי הצטמצם ישראל שבגולה בתורתו ובמסרתו ויחי את חייהן וידבר את שפתן; ויהיו לו א ל ה במקום הארץ; כי מצא בהם די ספוק בלכלת לאמיותו וסגלות רוחו המיוחדות; וגם את חיו הפרטים חי רק בהן. היא יצרה לו את תמונת כליו הרוחניים, אשר בעזרתם השתלם ברוחניותו. במדותיו ובסגלותיו, ובעזרתם הוא נהנה מן העולם הזה ומן העולם הבא הנאה מיחדת לו; — ולא הרי ההשלמות ההתפתחיות ואפני ההנאות של הצרפתי דומים לאלו של הגרמני, ולא אלו של האנגלי דומים להרוסי ולא כלם דומים לאלו של היהודי, המיוחד באפני חיו *) בהרגשותיו בנטיותיו במושגיו ובדעותיו. חכמי הספירה חשבו ומצאו על פי מספרים מדויקים, כי פושעים בדיני נפשות נמצאים בקרבנו במספר היותר פחות מבכל העמים, וגם מעטים בינינו, בערך ליתר העמים: חולים במחלת השחפת העגבות ובמחלות מסכנות כיוצא בהן; וגם ארוכות במדה הממצעת שנות חיי היהודי מחיי כל יתר העמים. ואת כל זאת עשתה תורתו ומסרתו אשר רק על פיהן היה בגולה לחטיבה מיחדת בעולם.

כל אלה בהיות התורה והמסורה אצלנו על מכונן, אבל בעונותינו נתפקרו בני אדם בכלל בימים האחרונים, האמונה הולכת ומתרופפת, וספרות הכפירה פושה סביבותיה, וגם רבים מבני עמנו נסחפו בזרם רוח תקופתנו זאת, ויש צעירים בקרבנו המעבירים איש את אחיו בעבודת עקרת הנטוע. והנה כל עם ועם היושב על אדמתו וחי באטמוספירה של לאומיתו גם בהתרופף אמונתו יכול בכל זאת להיות נאמן למסורת עמו, אשר בעקרה לא יצאה מחיק אמונתו, אחרי כי כל האמונות השולטות באו אל העמים מן החוץ ומסרותיהם הלאמיות הקדימו להתפתח התפתחות מיוחדת נבדלת מן האמונות האלה. על פי רב נשתלשלו מימים הקודמים עוד לקכלת דתם, ורוחה מרחפת גם היום עליהן, ועל כן יש להן זכות קיום גם בלי כל אמונה ודת. לא כן עם ישראל, אשר תורתו, אמונתו ומסרת לאמיותו ירדו אליו כרוכים, ומחצב אחד נחצבו שתיהן, ומתפתחות מתוכו ומפנימיותו, ולא באו לו נבדלות ונפרדות מן החוץ, ועל כן בעזבו את תורתו ואת אמונתו, פורחת מסורת לאומיותו מאליה. ולפיכך בהמיר איש מבני עמנו את דתו, הוא עוזב ממילא גם את עמו. בהיות אנחנו בעתיד עם חי על אדמתו מקוים הצעירים, כי יצשירו תנאי קיומנו גם כן באפן אחר. אך בהוה, — בימי היותנו בגולה, היתה המסורה הדתית הצורה המיוחדת של חיי עמנו, אשר כל הפורש ממנה פורש ממילא, הוא או בניו, מעמו. אולם יש בין בני עמנו מספר גדול של עוזבי תורה ודעת, אשר בכל זאת קשורים המה אל עמם קשר חזק מאד, על ידי אותם הנימים הנסתרים שנרקמו בידי אבותיהם ואבות אבותיהם במשך אלפי שנה, באפן שאי אפשר לבניהם אחריהם לנתקם עוד **). כל אלה נשארו אמנם בתוך עמם אבל בלבבות קרועים ומחוצים. דעתם ורצונם מושכים אותם להתדבק אל העמים, אשר בקרבם המה יושבים. אבל רגש פנימי חזק מקשקש לפניהם כל הימים כזוג, אשר איננו נותנם להתרחק מעמם. וכל ימיהם עוברים עליהם במלחמה

*) עיין מאמרי „הלאמיות והמסורה" בהצפירה 156 הרס"ג.

**) הרבה דעות והרגשות כאו לנו בירושה מאבותינו עד שהיו לנו כמעט לנטיות פרטיות ועל כן מוציאים חכמינו ז"ל משפטם על חכם שלא כון את שמועותיו על ההלכה האמתית „לאמר עליו: „בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני" או בלשון הירושלמי: „הדין קטיע מהר סיני", כי ההר סיני, לאמר התורה שנתקבלה על ההר הזה, הכניסה בנו רוח אמת, צדק ומשפט, ההולכת

פנימית: בין הרצון ובין הרגש בין כח גלוי ובין כח נסתר, וזה הוא הקרע שבנפש, השניות. הדו־פרצופות, אשר רב סופרינו הצעירים מתאמצים לבאר לנו את מהותו.

והנה באה הציוניות כשמש מרפא לתחלואי הרוח והנפש של בני עמנו אלה. היא פקחה את עיניהם לראות את המאור אשר בלאומיות ישראל בהוה ואת עתידותיה הגדולות בימים יבאו, ותחולל הציוניות הזאת נפלאות: להשיב את שיותינו הנדחות, לקבץ את פזורותינו, לאחה את הקרעים שבנפשות, לאחד את השניות וליחד את הפרצופים. וישמחו לקראתה כל ראשי המעמדות בישראל, כראשי גאוני דור העבר וצדיקיו: רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, רבי יצחק אלחנן, רבי שמואל מוהיליבר והבריהם כיוצא בהם. אשר קבלו בזרועות פתוחות גם את עוברי הרת, באמרם עם הכמינו ז"ל; „הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו" (מדרש איכה); כן גדולי אנשי השם שבנו בספרות ובמדעים: מאקס נרדוי בפריז, פרופיסור מנדלשטם בקיוב ופרופיסור שפירא בהיידעלברג והבריהם כיוצא בהם. הציוניות הזאת הביאה עולם מלא של אדיאלים נשגבים ושל מעשים כבירים בכל המקצעות הנוגעים לקיום עם ישראל בהוה ובעתיד, לזקנים לפי כחם, לצעירים לפי כחם, לשומרי אמונים לפי כחם, ולהדשים לפי כחם, ותפיח רוח היים ורענן בכל שדרות בני עמנו. כל אחד ואחד מהם מצא בה את אשר בקש לנפשו, אחרי הקיפה את כל היי העם, ולפיכך היתה בראשונה הביבה מאד כמעט על כל טובי בני עמנו, באין הבדל הכתות והמעמדים.

כל זה בהיות הציוניות בראשית יצירתה, טרם שיצאה ממהשבה למעשה, מדרשות לפעולת; אולם אחרי עבור קונגרסים אחדים, והציונים צריכים היו לגשת לעבודתיהם הממשיות, והנה בלל ד' את שפתם, כי שבו להתרהק ולהתפלג למעמדיהם ולכתותיהם, למהלקותיהם ולמפלגותיהם, וכל בעלי הפץ אחד של מקצע מיוחד התכנסו לכנסיות מיוחדות, זו בקשה והעמידה את כל הציוניות, וממילא את כל היהדות על התרבות, וזו על הדת; זו על תקנת מעמד הכלכלה של עמנו בהוה וזו על הישוב הקטן בארץ ישראל. ובני עמנו ביהוד בארצנו עוד טרם הסבינו לחיי צבור במובנם הרהב, אשר על פיהם כל מפלגה ומפלגה עובדת במקצע ההביב והמיוחד לה, והנה מתאחדות ומתבנסות יהדו רק במטרה האחת הכללית, אשר בה הנה משתתפות, ואשר אליה ישאפו כלן, ועל כן מכנים צירי ארצנו בכל פעם ערבוביא בכל קונגרס וקונגרס: לסכסך איש באחיו ואיש ברעהו, כי כל אחד מהם עומד כשליה צבור של מפלגתו, והוא מדבר בשם כל העם: להעמיד את הציוניות על חודו של מחט כפי שהתחדד במוהו המצמצם של אותו הציר. הן אמנם יש בין הצירים האלה אנשים, אשר לבם רחב כפתחו של אולם לקבל אל הציוניות את כל האדיאלים הנשגבים ואת כל המעשים הכבירים היכולים לתקן את מעמד עמנו הרוחני והחמרי, אחרי כי יהודים המה לא רק על פי לדתם, כי אם ביחוד על פי חנוכם; על פי מנהגי היהם ומשפחתם; על פי הרגשותיהם ונטיותיהם; על פי מושגיהם ודעותיהם ששאבו ממקור ישראל, ומעודם לא הרגישו שום קרע בנפש; והמה אינם מעמידים את ציונותם על

בירושה מאבות לבנים; אך מי שאיננו מכוין את שמועותיו לפי חקי הצדק והמשפט האלה, בידוע שהוא קטוע מהר סיני, כי אבותיו לא קבלו את התורה, כי הוא מבני האדומים ומבני יתר הגרים שנספחו אלינו במשך דברי ימינו. וכן נוכל להוציא משפט השפט על כל מתנגדי הישוב בא"י והציוניות בימינו: כי המה „קטועים מהר ציון" „ובידוע שלא עמדו אבותיהם על הרי ישראל", ועל כן לא בא להם בירושה רגש אהבה לציון.

סעיף אחד של פרוגרמה, תהיה איזו שתהיה, כי כל הדרכים כשרות בעיניהם, אם דק מובילות הנה את היהודי להיק עמו ולתקוותיו לעתיד. אבל לעמתם צירים, ביחוד מן השיות הנדחות, אשר שבו אלינו זה מעט, אשר על פי הנוכח, אפני חייהם, מושניהם ודעותיהם, עומדים המה גם היום מחוץ לנבול עמנו ומשם פרנסת רוחם מצויה, והמה כאילן, אשר שרשו נטוע אמנם בתוך התחום, אבל ענפיו המרבים נוטים מחוץ לתחום, ולפיכך הרגישו כל ימיהם קרע בנפש, שניות ודו־פרצופות בכל אפני חייהם ומושניהם, כי שרשם אשר מתחת הספיק להם להה עתיקה משלו, וענפיו שאבו מחוץ לתחומו, אויר ויסודות חדשים הזרים לו לגמרי. המה מצאו בציונות רק נימה אחת דקה מן הדקה, אשר החזיקו בה בקשר של הקימא האחר הקושרם אל עמם ויעמידו את כל הוית ומציאות יהדותם ולאומיותם הישראלית על נימה דקה זו בלבד. רעיון הישוב הקטן בארץ ישראל לקה את לבבם ויעשו אותו למטרה האחת שבציוניות, ועל בן בהציע ד"ר הירצל את יסוד מדינה יהודית באוגנדה, ננע לדעתם לרעה ברעיון הישוב הזה, ויקרע את הנימה הקושרתם לדעתם עם עמם, ועל כן נתנו קולם בבכי.

הצעת אוגנדה תלויה בסברא ובידיעות נכונות בתנאי הארץ ובהתאמתה להתישבות יהודית, ויש בה פנים לכאן ולכאן, והרשות לכל ציוני לסרב בה או להסכים אליה, אבל בכיה זו למה היא באה? — לדעתנו מצאנו את החדה.

והנה בודאי הבכיה היא סמן מובהק לחולה: כי ישוב לבריאותו, הבשר המרגיש באיזמל חי הוא. הבכיה של בעלי הלאו בקונגרס הבזילאי הפעם מעידה על הבוכים, כי קשורים המה קשר אמיץ טבעי לעמם ורגש לאומי סתום ונסתר שבא להם בירושה מאבותיהם ומאבות אבותיהם, והעומר למעלה משכלם ומתבונתם, שולט בהם שלטון בלי מצרים, גם שלא מדעתם ושלא ברצונם. והמה אך נתעו בשוא להאמין כי הציונות השטחית דלת התכן הזאת, אשר המה מחזיקים בה, היא המעברה היחידה המחברתם אל עמם ואל ארצם ורק בשביל אמונתם המוטעת הזאת בכו לשמועת הצעת אוגנדה, אף כי באמת מקום הכאב המעורר לבכי הוא במקומות אחרים לגמרי, ודמיונם לחולה שנקטע אחד מאבריו והוא מוסיף להרגיש כאב באבר הקטוע הזה, שאיננו עוד במציאות, והכאב נעתק כבר באמת למקום אחר. הרעיון של יסוד מדינה יהודית באוגנדה או במקום אחר, איננו יכול בשום אפן להסיח את דעתנו אף רגע אחד מציון. — אלפי אוגנדות כאלה יוסדו וציון לא תבטל!

הן אמנם מצד אחד יש לכל איש אוהב עמו וארצו לשמוח על הבכיה הזאת, המסמנת את גדל וחזק הרגש הלאומי החי עוד בקרב בני עמנו, אבל, לעמת זאת, יש לנו להצטער הרבה: כי חשבו להם האנשים האלה את בכיתם של הגם זאת לכבוד, עד כי המה אומרים לקבל בשכרה את הבת ציון ואת הלאומיות הישראלית במנפול, ולתת לבונדים את כל אלה הציונים התמימים, שהציוניות היא להם אמנם אחד מיסודי לאמיותם ויהדותם, אבל לא כל עצם הויתן ומציאותן; ציונים המרגישים את הכאב במקום המכוון אל מציאותו האמתית. באזני הבוכים האלה נקרא: אל נא תהא בהנת כפונדקית! הן אמנם במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים נמורים יכולים לעמוד, אבל בעלי התשובה לעצמם צריכים להכיר את מקומם ואת ערכם! שובו נא בראשונה לעמכם, לתורתו, לשפתו לספרותו, לנמוסיו, למדות ולתרבותו; הסירו נא את גלולי הנכר מבתיכם וממשפחתכם, ואז תהיו ציונים תמימים,

אשר כל הרוחות לא יזיזו אתכם ממקומכם, גם בהיותכם באונגדה או במדינה אחרת שתוסד בשביל היהודים!

ועל דא, על פסעכם על ראשי עם קדוש והנכם מטילים את עצמכם למורי העם הזה ועוד טרם למדתם בעצמכם לדעת את עמכם זה, על בואכם לזרוע מרנים ולעשות פרוד בין אחים, בשם הציוניות הזאת, אשר באה לישראל לקרב ולאחד, על קהתכם לכם קרנים לנגח את כל ראשי בני עמנו, ע ל ד א בודאי קא בכינן, והבכיה הזאת היא בכיה של אמת.

ביליסטוק, א ׳ ש ה ר ש כ ר ג.

התעוררו!

מורי ורבותי! סלחו נא לי כי נועזתי לצאת בקסת הסופר, ולהכות לפניכם באצבע צרדה על במת הספרות. סלחו נא לאיש סוחר אם עזב לרגעים אחדים את עסקי מסחרו ויבא להסיג גבול הסופרים, (כי דברים אחדים אניד), אהבתי לציון נרמה שאקלקל את השורה ואתכם הסליחה, ובפרט, כי לא אסיג את גבול הסופרים, כי עוד מעט אשוב לספרי חשבונות מסחרי אשר לפני.

ימי הקונגרס עברו עלינו בשמחה ובכי, בששון ונהי, ואחריהם עברו גם ימי הרנה והתפלה, צירי הקונגרס שבו לביתם, שבו לשולחיהם, אחדים באו שבעי רצון, בהביאם איזה פעולה ממשית לשולחיהם, ואחדים באו וקצף יז מפיהם, כי נועז הקונגרס לגזול מאתם משוש נפשם וחיי רוחם ולהעירם מחלמותיהם הנעימים. — והציונים הנאמנים (לא את אלה בעלי ה„לאו׳ הנני קורא בשם הזה, לא את אלה המתימרים בשם „ציוני ציון׳ אכנה בשם ציונים נאמנים, אחרי כי המה מטרתם רק להתנגד לאפריקא והמה רק „מתנגדי אפריקא נאמנים׳) הציונים־היהודים שבו לביתם ומקול המונה של „הן׳ ו„לאו׳ נדמה גם קולם, בין הרועה והזאב נבקע השה ובין ריב המפלגות נשכחה לאט הציונית.

בדברי על דבר „ציוני ציון״ או „מתנגדי אפריקא׳ נזכרתי אגדה המונית אחת המספרת: כי אביון נודד אחד, בעת סבבו על פתחי נדיבים נפל עיף ברחובות קרי׳ ויישן על האבן אשר לפניו, וכאשר בא אחד הנדיבים, ויעוררי משנתו למען תת לו לחם להחיות נפשו, קם האביון ההוא בחרי אף, ויקלל ויחרף את הנדיב באמרו „אתה גרמת לי בי אמות עני בלי הון ועושר, זה עתה ראיתי בחלומי והנה מצאתי מטמון יקר, ולוא לא עוררת אותי הייתי מת עשיר אדיר״... „מתנגדי אפריקא״ המו ודעשו בעת שמעם כי שיבת ציון היא אך חלום נעים לעת כזאת, וכי רחוק עוד היום אשר הרעיון הזה יצא לפעולת ידים בהקיץ, ולא על ציון כי רחקה מהם דאבה לבם, כי אם על האמת המרה, על הקיצם משנתם ומחלומם הנעים, לאכול לחם...

הודות למרבית צירי ה„מזרחי׳ הציונים הנאמנים, אשר הכריעו את הכף, ולהם נאה באמת השם ציונים נאמנים, כי לא ישובו מפני כל, כי אם גם אלף אונגדות

יהי למו. ואלף פעמים יחליטו ויאמרו „הן בכ"ז ישארו בנים נאמנים לציון, אהבתם לציון נדולה כ"כ, כי גם בעת, אשר ישמן ישורן בארץ גלותו לא יבעטו בציון מולדתם ולא ישכחו את ארצם — ארץ, אשר עיני השם בה מראשית השנה עד אחרית השנה — אפס מה יעשו למשל „מתנגדי אפריקא" אם יהפוך השם את לב העמים לטובה לנו ולאהבה אותנו, וירצו לתת לנו את החופש ושוי הזכיות בפועל ולא רק בכתב, האם אז יצעקו ג"כ אי אפשי בטובתך, כי ע"י כן יוכל ישראל לשכוח את ציון.

ציוניים נאמנים, הציוניים המזרחים איכם? אלה, אשר התימרו בהקונגרס ל„ציוני ציון" נהפכו בעת אחרי הקונגרס ל„מתנגדי אפריקא", וציון מה תהא עליה? עליכם הציוניים המזרחים איפוא כעת להרים דגל „ציון", עליכם להחלץ חושים במחנה הציוניים. ומי האיש הירא פן ע"י אשר ייטב מעט גורל עמנו, ישכח גם את ציון ילך וישוב לביתו, כי הרפה היא אשר איש כזה יבוא בקהל הציוניים, עליכם המזרחים כעת להסתדר ולהביא משטר נכון בסדר העבודה, לברוא הסתדרות נכונה, אשר תקיף את כל המזרחים — במקומות השונות — מקצה עד הקצה, לעבוד שכם אחד את עבודת עמנו ובנין בית חיינו, החובה על כל הציוניים הנאמנים להפיץ את הירחון „המזרח" בין מכיריהם ויודעיהם, למען יובל למלא תפקידו, ולהביא את תרומתם אל אוצר הלשכה למען לא יהי מעצור בעבודתו.

באחרית מכתבי הנני להציע, אשר כל האנודות החונים על דגל המזרחי, יאספו אספות ויתוכחו על דבר הצעות אפריקא, והחלטותיהם יודיעו בקצרה בהירחון „המזרח", למען נראה אן פני המזרחי מועדות, ונדע את אשר לפנינו.

צירוך, שוויץ, י"ב לחודש מרחשון תרס"ד. חיים ישראל איזק.

מכתב גלוי

לצעירים, אחי בדעה!

מזרחי אני!

ראש הודעתי זאת יהיה לבם לאות לאן פני מפנים ולאן אני קורא אליכם.

והטבותם, אחי ונתחוני לברר מעט את השקפתי על הציוניות, אשר ממנה הייתי אני, הצעיר, למזרחי, והיה בהתאים השקפותינו והתודענו אז איש אל רעהו, והיינו אחים, בני דעה אחת.

* * *

העלה על לב חברי הקונגרס הראשון דבר איזה מזרחי ופרקציה? לאמר: ההשבו חברי הקונגרס, גם השני גם השלשי, על דבר איזו התפלגות הציונים?

— לא!

ואיככה זה נהיה כדבר הזה אחרי, אשר עקבות הפרוד הגדול, אשר נהיה במחנה הציונים לא נודעו ולא הורגשו בקונגרסים הראשונים?

זאת היא השאלה האחת, וזאת השנית לה:

יש מתנגדים לציונים המוביחים את התנגדותם בפועל ובמעשה נמרץ, ואין אני מדבר על המעטים שבאלה המתנגדים בעלי נפש שפלה ורוח גסה שזה כל בחם להרחר ריב ולשלח מדנים בין אחים, בעד הנאה קטנה או גדולה אף כי היא פחותה ונמאסה, אך דברי יסבו על הרבים בהם שהם כנים ותמימים ונפשם לא עופלה בם.

בשנות הקונגרסים הראשונים עמדו המתנגדים האלה מרחוק ויתלוצצו ולא האמינו בציונים ובתקוותיהם, אך לשונם לא שלחו בם וכמעט לא עשו כל דבר לעקור את הציוניות ולאסור אותה על שומעי לקולם.

ננסה נא מעט לברר לנו מה המה המתנגדים האלה לעמם?

לא נעלמו ממני כל דברי מתנגדינו; ידעתי גם ידעתי, כי לכל טענותיהם אין כל יסוד ממשי ורק בערותם בכל דבר שבצבור, לאמר: המצאם רק בחוגם, שלהם, מבלי הסתכל לאשר מחוצה להם, היא אשר הביאתם לדבר סרה על הציוניות. אך אני בכל הכירי את בערותם זאת ובכל ראותי את כל דבריהם, כי אין כל יסוד למו לא נעלם ממני הרגש הלאומי הבריא והאמתי, אשר בלבות האנשים האלה, לא נבחד ממני כי רגש בזה — אמת הדבר, אחי, — לא נמצא כמהו גם בלבות רבים מהציונים הצעירים הנלהבים! ומי במוני יודע את נפשות מתנגדינו אלה, אשר התמרמרנו אליהם ונקשה להם את דבריגו, ביאות להם לפי מעשיהם נגדנו. כי נבונים המה האנשים האלה לשפוך את טפת דמם האחרונה לטובת אומתם לוא רק מצא לו קן בלבותיהם רעיון, אשר יבירו ויודו, כי יש בכוחו, וכי בא הוא, להקל מישראל את אל גלותו ולהאיר מחשכיו ואף כי להוביל אותו בדרך העולה ציונה, ארץ משאת נפשו וחזון רוחו כל ימי שלטוליו וגלותו המרה! וממסירת נפש כזאת רחוקים המה עוד מרחק רב, רבים מהצעירים הציונים, גם אחרי בוא בלבם ההברה הציונית והאמונה בה.

וההגיון מחיב: אם לא האמינו ויתלוצצו האנשים האלה לתקוות הציונים הלא היה להם ללכת ולרוץ אחריהם בהובהם, כי גם עובדים המה הציונים וגומרים מעשים שלמים וקימים ונכבדים באשר לא היה לנו בכל ימי גלותנו, והמעשים האלה הלא יעידו על כחם להוציא לפועל ידים את תקוותיהם!

והיתה לנו החידה הזאת, חידת התנגדות האנשים האלה לציוניות לשאלה שניה!

והנני בזה להשתדל להשיב על שתי השאלות האלו, הראשונה והשניה, בהלכתן.

ויען, כי עיקר השאלה הראשונה, לאמר: דבר התחלק ציונים רבים למזרחים ופרקציונים, הוא יליד עיקר השאלה השניה, לאמר: שנוי דעת הזקנים מדעת הצעירים, לכן נחל את דבריגו בפתרון השאלה השניה ובהם נמצא פתרון גם לשאלה הראשונה, גם לשניה.

* * *

אם נתחקה היטב על שרש תקופת ההתנגדות לציונים וראשיתה ומצאנו, כי אך ההלו הציונים לשמוע לקול הכרוז „בבשו את הקהלות!" ותחל אז עבודת ההתנגדות הנמרצה לציוניות.

„כבוש הקהלות" מה הוא?

— ראה מנהיגנו הגדול, ד"ר הירצל מה התנועה הציונית דורשת, למען היות לה הזכות להקרא בשם תנועת-עם ויקרא בקול „בבשו את הקהלות!" זאת

אומרת: נשו בצעדי און אל העבודה, הביאו אל ידכם כל דבר וכל מוסד של צבור בישראל, העמידו ציונים בראש כל ההנהגות השונות אשר לישראל, השכיעו על כל עסקינו הצבוריים ועל כל מוסדי חרות, אשר לנו הותם לאומי־ציוני!... אז החלה התנגדות הזקנים אל הצעירים, וכל אשר הוסיפו הצעירים להוציא לפועל את אשר צוה עליהם לפי הכרוז על דבר כבוש הקהלות, כן הוסיפו הזקנים להתנגד להם ולשום מכשולים על דרכם. —

כי הזקנים והצעירים במתכונתם לתנועת־עם מה הם ומה המקום אשר יכירם בה?

— נבדלים המה הזקנים מהצעירים, כי הצעירים אף כי רכים הם בשנים מן הזקנים תחת זה הנה כחם במתניהם לסלול לזקנים בצעדי און את הדרך ההיא שעליה הורו להם הזקנים, שעל אודותיה דברו הזקנים אליהם יום יום; ויתר שאת בזה לצעירים על הזקנים, כי הגלות עוד לא השחה את רוחם ולא כפפה את קומתם ולבם אמיץ וידם חזקה להסיר מדרכם כל מכשול, ובזה יפה כחם מכח הזקנים.

וזקנינו מי המה?

— הלא המה אלה שעמד השעם העברי הטהור והזך בם, שרוח האומה הישראלית מרחפת עליהם, שבם אנחנו מוצאים את הרוח העברי נשמר בשלמותו, שבם אנחנו מוצאים את כל הדבר הקדוש לאומה, את כל דבר שבי מצטינים היהודים ומובדלים מכל העמים, את כל אופיה ותכונתה העושים את האומה הישראלית להשיבה אחת מיוחדת במינה בעולם. ומי המה צעירינו?

— נשים נא מעט עין על התפתחות הציוניות: בשנים הראשונות להשמעה — לא להבראה — מעל במת הקונגרס. הנה עבר הרעיון הציוני בכח ועז בין כל שדרות עמנו, בין כל הקוראים עברית וחושבים עברית גם בין כל הקוראים אחרת וחושבים אחרת, ויצרור רוח הרעיון בכנפיו גם רבים מהצעירים, אשר זיק היהדות עוד לא עומם בקרבם כליל, שבלבם עוד נשארו אהבה ונענועים לאומתם יולדתם, גם אלה, אשר בהתכחשם לצור מחצבתם לא הספיקו עוד לשכחהו כלו, והאנשים האלה, רבם או כמעט כלם המה הצעירים. והצעירים האלה בעת התרחקם מעמם או בעת עזבם אותו ואת כל אשר לעם, רכשו להם השקפות ידועות על חיי הצבור ונם הלך־רוח ידוע וכל אלה לא היו להם לנחלה מעמם, כי אם נחלת הסביבה הזרה לנו, אשר המה עוזבים אותה עתה אחרי שובם אל עמם...

ובבואם אלינו ויביאו עמהם לא חרשות, אשר לא ידענום ואשר לא שמענום, אך משא זר, אשר מעולם לא קלטה איתו אומתנו אל תוכה ולא נתנה לו להבקיע אליה מעולם.

אלה המה הצעירים. אשר זה מקרוב באו אלינו, המה המודיעים בישרת לבם את אשר בלבם פנימה וקוראים לנפשם בשם חפשים.

ומעתה, אחרי ברור דברים זה יותר היה לנו להשתומם לויא ראינו את ההפך מאשר אנחנו רואים כיום, לויא ראינו את זקנינו הולכים בעינים עורות אחרי אלה הצעירים, מבלי חקר ובהן ודרוש אחריהם, וכמה מאי־טבעיות היה אז בדבר!

ובכן מצאנו את פתרון חידת התנגדות הזקנים הרבים הנאמנים לעמם בכל לבם ומסורים לו בכל נפשם ומאדם, כי אם אמנם לזקנים לתת לצעירים לסול את

הדרך בצעדי אונם בכל דבר שבגופי המעשה, הן לא לזקנים לתת לצעירים למשול גם ברוחם!

אך ככל אשר עשה הכריז .בבשו את הקהלות' והיוצא לנו ממנו חתוך בנוף ההסתדרות הציונית ותעש בו בקע, כן היה לו לסם מחיה ומרפא בהחישו את עת התפלגות הציונים והסתעפם.

כי אם נשאל הטובות הן ההתפלגות וההסתעפות במחנה הציונים להציוניות ומועילות לה או רעות ומזיקות? נשיב בפה מלא כי טובות, מועילות ונחוצות הנה כי:

„ההסתעפות במעשי הארם סימן טוב הוא לַעֲלַית החברה בסולם התרבות; כל „שהגוף משוכלל ומורכב ביותר כן יסתעפו אבריו ויחלקו את עבודת הגוף ביניהם למלא „כל אחר ואחר תפקיד מיוחד בחייו. וכמשפט הגוף כן משפט החברה. כל מה שחברת .אנשים מתפתחת ומשתלמת יותר, כן תסתעף ותתפצל יותר. כל שחברת אנשים עלתה יותר במדרגת התרבות, כן תרבה הסתעפותיה למחלקותיה — — — אם אין ההתפרטות .עוברת את הגבול".

ואנחנו אם נתכונן אל כל גויי ארץ ומצאנו, כי אין עם אפילו היותר מתוקן ומשוכלל, אשר לא נמצא בו מפלגות שונות הנלחמות תמיד אשה ברעותה. ויש אשר תתלקח מלחמת־המפלגות בארץ בכל עז, אך בבוא רגע, אשר סכנה צפויה לכל הארץ, אז כמו לא היתה מלחמה בארץ, וכאחד תתאחדנה אז כל המפלגות. כאלה שדעותיהן שונות הנה אך במעט כן גם אלה שיש שנוי דעות עקרי ביניהן, והיה אז שלום ביניהן, שלום נמור ומוחלט, וכאחד יצאו חכרים נגד אויבם הכולל, למען הביא עזר וישע רב למולדתם וארצם זו החכיבה על כולם בשוה...

ואנחנו אין לנו להיות עיני מפלגה אחת צרה בחברתה אך זאת אנו מבקשים כי כל אחת תעבוד לפי כשרונה ולפי תעודתה.

ואין אני אומר, כי לא תגע האחת בתעודת חברתה אף במלא נימא. לא! רק אני דורש לבל תחפוץ האחת לשלול מרעותה את כל שדות עבודותיה שהיא אינה מוכשרת לעבודות האלה ביחוד!

ולכן על כל המפלגות רק לחלק ביניהן את העבודה ועבד כל אחד את שדהו הוא ועשה פרי טוב, אשר מפירותיו יהנו כולם ושלום אמת יהיה ביניהם. —

ולכן אל נא יבואו אנשים, אנשי רוח אשר רוחם רחוק מרחק רב מרוח העם לדבר בשם העם כי העבודה על שדה הרוח בעד העם לא להם היא, ולעבודת הרוח ימצאו להם שדה אחר, קטן מאד, והוא רק להביא סדר ארופי בכל מעשינו ולהשכין יפיפותו של יפת באהל שם.

ועוד יותר נחוצים לנו עובדים רבים נאמנים וחרוצים אנשי אמת ישרי לב ונקיי דעת באהלי שם! אנשים שמתוך העם הם באים, בקרבו הם יושבים ורוחם כרוח העם, אשר יקדישו את נפשם, את כל כשרונותיהם, לעבודה הגדולה, הכבדה והקדושה עבודת הרוח!

ולכן אני קורא לכם, אחי בדעה!

ואתם, אחי, מה רב מספרכם! אתם אשר יהדותכם לא באה לכם מחיק זרים, אשר רכשתם לכם את היהדות לא מתוך הרחבת הלב כי אם המתם עצמכם באהלה של תורה ותמסרו נפשכם עליה; אתם הצעירים הרבים לומדי התורה מאהבה ולא

להבנות ממנה, ולהנות ממנה, אתם האידיאליסתים האמתים, ואחריכם גם אלה הצעירים הרבים במספרם גם הם אשר רוחם כרוחנו, אך אינם שגורים אצל למוד התורה בהמסרם לעולם המסחר, אך לבם, לב עברי טהור ועד כלבנו, שימו נא לב וראיתם כי אם חפצים אנחנו למצוא לנו בסיס רוחני חזק ונאמן, בור אשר בו יצרפו ויתלבנו דעותינו, מקור אשר ממנו נשאב השקפותינו על חיי התבל ומלואה אז עלינו להכנס אל תחת דגל המזרחי.

בי הרבנים ונדולי התורה אשר באו אל המזרחי המה יוכלו להיות למורים לנו, למנהלים רוחניים, אלה הרבנים עומדים המה בין החיים, יודעים ומכירים המה את סביבתם המקפת אותם מכל צד ומבינים המה למצוא בצעירים, מאחינו, יהודים נאמנים לעמם ולתורתם כמוהם, לב יהודי בבגד אירופי, אהל שם ברחובות יפת, אלה הרבנים ינהלונו במקל נעם ובפנים מאירים ונוחים להולכים אחריהם, ויכול נוכל אנחנו הצעירים לנהוג כבל האנשים ולהרגיש לחשוב כיהודים נאמנים לתורת אבותיהם!

ואם נבוא אנחנו אל המזרחי אז יהיה לאשר הוא ולאשר צריך הוא להיות: לשביל הזהב, למרכז, אשר לו הצדק והכח לבוא ולדבר בשם העם!

ועל מי אחים החובה לעבוד בין העם? מקומו של מי יכירהו בין העם?

— הלא אנחנו הצעירים! אנחנו אשר תורת העם תורתנו, אלהיו אלהינו, קדשיו קדשינו, דתו, דתנו אנחנו אשר מהעם אנחנו יוצאים ובין העם אנחנו באים, אנחנו שבני העם אנחנו ורצוים אנחנו עליו, עלינו החובה הנדולה והקדושה הזאת: לעבוד בין העם, עלינו לעטר לנו את עטרת השם 'ציונים', עלינו, עלינו!

ואת ה'מזרחי' נעשה לנו אנחנו ל'מרכז רוחני', וזה יהיה ראש תועלתו ואחרי זה יהיה לנו גם למפלגה ציונית, ולכן לא יהיה הדבר למכשול להספח אל המזרחי לאלה שדעותיהם כשאלות ציוניות אינן כדעותיהם בשימם לב אל ראש מטרתנו בהספחנו אל המזרחי!

ועוד ברכה צרורה בכנפי הדבר הזה, כי בראות אבותינו הזקנים כי בכל אשר אופן חיינו שונה למראה עינים מאופן חייהם הם, ובכל אשר אולי איננו תמימי דעים עם חלק מהמזרחי בשאלות פרטיות ציוניות, הנה נספחנו אליו יען כי רוחנו ולבנו אל דמזרחי וראו אז וידעו כי לא נטינו מדרכנו, דרך היהדות, וכי אנחנו המה הצעירים אשר נשמר את היהדות ונמסרנה גם לדור אשר יבוא אחרינו... ונספחו אז אל המזרחי גם אלה מהזקנים, שרי הלב, שעוד לא נחנו ידם אלינו מפחד שוא ונוספו עליו. קומו, אחים 'סניף צעירים' להמזרחי!

מי מהצעירים שאינם עומדים על פרשת דרכים כי אם על הדרך הכבושה ועומדת מכבר, אחרינו!

ריגא. מנחם זאב פאלאצק'.

אשר דברים לו בדבר הזה יפנה נא אלי.

"חבת ציון לפנים בקאליש."

אם נתבונן בזכרונות העליה לאה"ק מדור דור נמצא כי כל רב ונדול מחכמי ישראל שעלה שמה, משך אחריו הרבה מהמון בית ישראל שהתישבו בערי אה"ק, נובל לחשוב כל רב ונדול שעלה אז לאה"ק, כעין התישבות ישוב חדש וכעין התיסדות קולוניא חדשה לבני עמנו באה"ק, אחרי בי עד הימים האלה היתה אה"ק למדבר שממה ובלתי מיושבת מבני עמנו, ואם ככה נשפוט אז נם עירנו קאליש עזרה לא מעט לישוב עניי עמונו באה"ק מלפנים, כי נם ממנה עלו לאה"ק רבנים אחרים במשך המאה החמישית. הראשון שעלה בימים האלה לאה"ק, היה הרב החסיד המקובל המופלג בדורו מו"ה יעקב שטרימער, יליד עיר קאליש, בן הקדוש מו"ה יוסף הי"ד, אחיו של הרב החכם מויה שבתי משורר בעל המחבר שפתי חכמים ושפתי ישנים, הוא היה רבו של הרב מו"ה אליעזר בר' יעקב נחום אב"ד אדריאנאפאל ואח"כ ראש בירושלים בעל המחבר חזון נחום ואותיות אליעזר, ועלה לאה"ק בערך שנת ת"כ; אחריו עלה לאה"ק הרב הנאון מו"ה יחיאל מיכל סנ"ל מקאליש, בן האלוף מו"ה אריה ליב סנ"ל, בעל המחבר שערי ציון ושערי שמים, חתן הנדיב והקצין מו"ה נחום סנ"ל מקאליש, הוא הרביץ תורה ברבים בעירו וכל ימיו לא מש מתוך אוהל של תורה, ועלה לאה"ק בשנת תס"ז; אחריו עלה לאה"ק הרב הדרשן מו"ה אבי עזרי זעליג מרגליות דיין מצויין בקאליש, בן מו"ה יצחק אייזיק מרגליות מפלאצק, בעל המחבר כסף נבחר וחבורי לקוטים, חתן האלוף המרומם מו"ה אליקים מקאליש, הוא היה מוכיח ודרשן לרבים בכמה קהלות קדושות בפולין, וקודם עלייתו לאה"ק היה אחד מיושבי בית המדרש של הראש והקצין השר והטפסר מו"ה בערמאן סנ"ל מהאלבערשטאדט, ושמה ישב בתוך אהל של תורה ולא מש מתוך האוהל, ועלה לאה"ק בשנת תע"ב; חוץ מאלה נמצא את הרב הנאון הנדול והמפורסם מו"ה אברהם אבלי הלוי נומבינער דיין מצוין בקאליש בעל המחבר מנן אברהם וזית רענן, שהיה הובב ציון בכל לבו ונפשו, וחבר קינה על קדושת ירושלים וארץ ישראל ונליות השכינה וסנהדרין, תחלתה: ארץ ישראל היו בה עשר קדושות וכו', וחברה לאומרה בט' באב בנינון יום אכפי והיא בת כ"ב בתים וחתום בראשה .אברהם ברבי חיים קדוש', ונדפסה בסוף ספר לחם הפנים דפום הענא תע"ו מאת חתנו ותלמידו הרב הנאון מו"ה משה יקותיאל קויפמאן כ"ץ, דיין מצוין בקראטאשין, ותבוא נם בספרי .אנשי שם' הכולל תולדות נאוני ונדולי קאליש, ובודאי מפני שהיה עני נדול ומדוכא ביסורים קשים ומכאובים רעים, לא יכול לעלות לאה"ק.

במשך המאה הששית אם אמנם שלא נמצא מנדולי קאליש שעלו לאה"ק, אולם הסבה לזה היתה כי בכלל מעטו בה מאוד במשך התקופה ההיא נדולי תורה,

רק זעיר שם זעיר שם נמצא בה עוד רבנים ונאונים, אולם בכלל לא פרחה בה התורה כמו במשך המאה החמישית; לעומת זה נמצא במשך המאה השביעית שלשה נאונים גדולים יצאו ממנה לעמוד לשובת אה"ק וישובה, ואלה הם: הרב הנאון הגדול מו"ה צבי הירש קאלישער אב"ד טהארן בעל המחבר מאזנים למשפט, אמונה ישרה, ספר הברית ודרישת ציון, הרב הנאון מו"ה מאיר אייערבאך אב"ד קאליש בעל המחבר אמרי בינה, והרב הנאון מו"ה חיים אליעזר וואקס אב"ד קאליש בעל המחבר נפש היה, וכעת נדבר מפעולת כל אחד ואחד בפרטות. הנאון מו"ה צבי הירש קאלישער הנם אמנם שלא נולר בה כי היה יליד עיר ליסא, אפס אבותיו יצאו מקאליש, כי אביו היה הרב הגדול מו"ה שלמה קאלישער מליסא, בן הרב הנאון מו"ה אריה ליב קאלישער, יליר עיר קאליש ודיין בליסא. הרב מו"ה צבי הירש קאלישער יצא בראשית המאה הזאת לעורר את נדולי ישראל בזמנו לחיבת ציון, הוא לא שקט לילה ויום והחליף מכתבים עם נדולי זמנו לצאת לעזרת הישוב באה"ק, והצליח ליסד בעשר אנודות ישוב א"י במדינתו אשר קבצו נדבות לטובת אה"ק, אפס אחרי מותו בטלו כל האנודות האלה. לבד כל אלה במה שעבד בפועל אורות ישוב אה"ק, עוד פעל הרבה מאוד במעשה אחר, אשר נשאר וכרו עד היום, והוא ספרו היקר „דרישת ציון" אשר נשאר חי וקים, ובספר הזה לבד קנה לו שם עולם, בו הראה בראיות ברורות מספרי התנ"ך והתלמוד והמדרשים שהגאולה העתידה לא תהיה רק על ידי איתרעותא דלתתא כאשר יתחילו בני ישראל לעבוד האדמה באה"ק, תחת אשר ער ימיו כמו לזר נחשב רעיון כזה, וצא טמא קראו לו, והרעיון הזה הוא כעת אור לאחינו הציונים החרדים ולאורו נסע ונלך, הרב הזה הוא הראשון לציון, וממנו מתחלת התקופה הראשונה להתעוררות רעיון חיבת ציון בתבל על ידי עבודת האדמה באה"ק; אחריו נמצא את הרב הנאון מו"ה מאיר אויערבאך אב"ד קאליש, שעלה ירושלימה בשנת תרכ"א, שמה נתקבל לאב"ד ולנשיא קהל האשכנזים בירושלים, ושמה פעל הרבה צדקות וטובות, הרביץ שמה תורה הרבה, ויסד ישיבה נדולה, גם נתן נדבות נדולות להרבה בתי חסד שמה, וכאשר נתעוררו בני ירושלים בשנת תרל"ז לעבוד האדמה באה"ק ויסדו הקולוניא פתח תקוה, היה הרב לראש להאנודה הזאת, אפס אחרי זמן קצר קדמהו המות, ולא יכול לעשות בזה הרבה; אחריו נמצא את הרב הנאון מו"ה חיים אליעזר וואקס אב"ד קאליש, שעבד הרבה מאוד לטובת אה"ק, הוא היה נשיא לכולל פולין באה"ק, ועבד הרבה לטובת אחינו בני פולין באה"ק, בשנת תרל"ז יצא לאסור אתרוגי קורפו עם ק"נ רבני פולין, ונטע נטות של אתרוגים באה"ק, כדי שיהיה לישראל אתרוגים כשרים, בשנת תרמ"ז עלה לאה"ק ביחד עם חותנו הרב הנאון מו"ה ישראל יהושע אב"ד קוטנא, ורצה ליסד שמה קולוניא עבור בני פולין, שילבו לעבוד את האדמה, אולם הממונים על החלוקה שמה עמדו לו לשטנה על דרבו, ועוד מעט רצו להכריז עליו חרם אם יעשה בואת, מפני זה נאלץ לקנות בתים בירושלים בהכסף שהיה בידו עבור בני בולל פולין, דבות פעל הרב הזה עבור אה"ק, אולם עוד הרבה מזה היה בכוחו לעש ת, אפס באחת שנה, כי לא רצה להתאחד יחד עם חובבי ציון, לכן בענף העבודה בישוב אה"ק ע"י עבודת האדמה לא יכול לעשות הרבה; והנה ההיסטוריא תספר לנו, כי באיזה ענינים נכבדים נטלה קאליש חלק בראש לפנים, דהיינו: העיר קאליש הוא מקום המקלט הראשון בארץ פולין להיהודים, אשר נורשו מארצות אשכנז אחרי נזירות תתנ"ז, בן נתנה בה על ידי באלעסלאוו החסיד נסיך קאליש בשנת ה"א כ"ד הפריוולעגיום

הראשון לטובת היהודים בפולין, והם חוקים טובים ומשפטים צדיקים שיחיו בהם, בה נולד הביבלאנראף הראשון לספרי חכמת ישראל הוא הרב החכם מו"ה שבתי משורר בעל שפתי ישנים, ובה חי המפרש הראשון לשולחן ערוך אורח חיים הוא הרב הנאון המפורסם מו"ה אברהם אבלי הלוי נומבינער בעל מגן אברהם וכמו כן נראה בזה כי גם בענין חבת ציון לפנים נטלה העיר קאליש הלק בראש, ועמדה בשורה הראשונה לעומת יתר הקהלות הקדושות בישראל.

ובטרם אפרד מאת פני הקוראים אשיף איזה דברים לפני בני עידנו קאליש, אחרי שיש להם יחוס אבות דהיינו מה שפעלו אבותיהם לפנים עבור חיבת ציון אל יתנאו בזה, רק יחושו על יחוס עצמם ולא יסמוכו על יחוס אבות לבד, ובפרט אחרי שבעת הזאת הקיפה החיבה לציון את כל גבול ישראל מקצה העולם עד קצהו, ובכל מקום, אשר שם יהודים נחתים שמה נמצאים אגודות ציוניות, והנה אחרי שבני עירנו לא יעמדו במעשיהם כעת בשורה הראשונה בנוגע לחבת ציון לעומת שאר הקהלות הקדושות בישראל, על כל פנים צריכים לעבור בכל מה שביכלתם לטובת ציון ואה"ק, עיניהם להראות במעשיהם, שאין להם רק יחוס אבות לבד במה שפעלו אבותיהם לפנים למען ציון כי אם גם יחוס עצמם דהיינו מה שיפעלו ויעשו כעת לטובת ציון, הכלל על בני עירנו לראות שלא תבוש קאליש מחברותיה, הם שאר כל קהלות קדושות בישראל, ולעת כזאת חלילה לה להפקד מקומה בכל הדברים שיעשו הם לטובת אה"ק, ואם ככה יעשו, אז בימים הבאים כאשר תספר לנו ההיסטוריא מה שפעלו הדורות האלו לטובת ציון, אז יסופר גם ממנה ולא תבוש מחברותיה, ואקוה שבני עירנו יטו אוזן קשבת לדברי אלה, ובזה אנמור דברי.

שמואל צבי וועלטסמאן מקאליש.

על מצות הדבור העברי.

בדרשי זה לא כבר, כי הדבור העברי הנהו מצוה ככל המצות, שאלוני אנשים אחדים, באיזה מקום מצאתי זאת, הלא ברמב"ם פרק שני דאכות אין בתוב רק כי למוד לשון הקדש הנהו מצוה, ולמוד לבד ודבור לבד? ויען, כי שאלה זו יכולה להתעורר כלב כל איש אמרתי לבארה בירחון .המזרח.

הרמב"ם בפדושו למסכת אבות פרק שני משנה א' כתב כדברים האלה .אח"כ אמר שצריך ליזהר במצוה שיחשב בה שהיא קלה כשמחת הרגל [1]) ולמידת .לשון הקדש' כמצוה שהתכאר לך חומרתה, שה"א נדולה כמילה וציצית ושחיטת .הפסח' ושם סבת זה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וכו'."

[1]) על כרחנו יש לפרש „קלה" הנראית קלה, כי שמחת הרגל שהביא הרמב"ם ז"ל, לדוגמה „מצוה גדולה" היא בעיניו מאד מאד (ע' רמב"ם ה' יו"ט ז', ט"ז — כ' וביחוד הלכות לולב י"ב—ט"ו) ה ע ו ר ך.

ופתב על זה מהר"ץ חיות ב.אנרת בקרת' דף ו' ע"ב וז"ל .ולא ידעתי אנה מצא רבנו ואת שהחובה מוטלת על כל איש ואיש ללמוד לשון הקודש, וע"כ כוונתו להרגיל עצמו לדבר בלשון הקדש, כ"א היתה כוונתו על הלמוד לבד, בלאו הכי נצטוינו על תלמוד תורה, אשר בכלל מצוה זאת למוד .תורה ונביאים וכתובים' ואין זה מצוה קלה רק מצוה גדולה, והן שכרה והן עונש המבטל גדול מאד ובבר אמרו במשנה ו„תלמוד תורה' כנגד כלם' ע"כ.

מדברי מהר"ץ חיות אנו למדים, כי כונת הרמב"ם לא היתה על הלמוד כ"א על הדבור והוא אומר מפורש, כי הנהו מצוה בכל המצות.

לא נשאר לנו רק לתרץ מאיזה מקום, לקח לו הרמב"ם זאת ולפי דברי מהרצ"ח לית נגר ובר נגר דיפרקניה. ואנכי הצעיר אמרתי, כי דברי הרמב"ם נובעים מהספרי דברים י"א י"ט וז"ל, לדבר בם מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקדש ומלמדו תורה. ואם אין מדבר עמו בלשון הקדש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאלו קוברו שנאמר, ולמדתם ולמען ירבו ע"כ. הרי לך מבואר כי הדבור נבלל בכתוב ולמדתם' [1] וא"כ הוי מצוה כמו מילה ופדיון המוטלות על האב, ואם לא קים האב על הבן לקימם. בזה אמרתי, בי יצאתי ידי חובתי, כי להביא את כל המאמרים המדברים בשבח שפתנו אין צרך וידועים הם לרוב הקוראים.

שאוויל, י"ד מנחם אב תרס"ג בעשיה"ת משה דוב ווייגטרויב.

טביעת עין־איה

אמר רבי עקיבא חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא ישמא את הידים, שאין כל העולם כלו כדאי כיום שנתן בו שיר השירים, שכל הכתובים קדש ושה"ש קדש קדשים כו' [מס' ידים פ"ג מ"ה].

הספרות, הציור והחטוב עומדים להוציא אל הפועל בל המושגים הרוחניים המוטבעים בעמקי הנפש האנושית ובל זמן שהסר עוד אף שרטוט אחד הנגלה במעמקי הנפש התושבת והמרגשת שלא יצא אל הפועל עוד יש חובה על מלאכת המחשבת להוציאו. מובן הדבר מעצמו שרק אלה האוצרות, שבהחפתחם הם מבטמים את אויר המציאות טוב ויפה לפתח. מכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם כלו בשמים; אמנם אותם הדברים הגנוזים שקבורתם הוא בעורם, עליהם מתוקן היחד

---

[1] ובברייתא בירושלמי: „יורע לדבר אביו מלמדו לשון תורה" (ירש' סכ' ג', י"ב) שם בכללה חובת „חנוך" למצוה זו ביחד עם חובת החנוך למצות לולב וציצית ונאמנות, בתרומות ומעשרות.

העורך.

שעל אזננו לחפור ולכסות, ואוי לו למי שמשתמש ביתד זו פעולה שבנגדה למען הרבות באשה. ועזועי הנפש מצד רגשי האהבה הטבעית שנוטלת חלק גדול במציאות במוסר ובחיים, הם ראויים להחפרש ע"י הספרות בכל הצדדים שבהם היא מוציאה אל הפועל את הגנות. אבל רק בשמירה היותר מעולה מנטות לצד השברון המכוער. שיש באלה הרגשות שמהפך אותם מטהרה טבעית לטימאה של זוהמה מנוולת רק אנשי קדש ראויים להיות שרי קדש, אמנם אם נחשב לחסרון בללי באיזו ספרות בשלא ימצאו בה אלה הרגשות הפנימים שהאהבה מרשמת בעומק הנפש, באותה האהבה הנהונה, על אחת כמה וכמה, ראוי לחשב לחסרון אם אותם הזעזועים הרמים והנשאים, שככה הם פועלים לעולם ועתידים לפעול על כל טובי בני אדם ועל כנסת ישראל ביחוד הנובעים ממקור האהבה לאדון כל המעשים מקור האור והחסד; ואלה הרגשות הנאהבים לא יחקקו בספר ויפקד מקומם. היש ערך לעמק מקור רגש האהבה הזאת? היבילוהו ימים רבים, היכלכלוהו גבהי שחקים? החסרון הזה אמנם נמלא לנו בשיר האהבה אותו השיר שהוא קדש קדשים, הוא שיר השירים אשר לשלמה! וכמו שמי שהוא חמור לאהבה, לא יחוש מה יחפצו משוררי האהבה בשיריהם הפרטיים ואם היתה בידו יכולת להשפיל את נעוניהם עד בדי טעימת חושו הגם היה עושה כן בשמחת לב ונפש חפצה רק מי שלבו ערל ומובדח להיות כן מפני שלא טעם להתנשא אל מרומי קדש, ולא חש מעצם נועם אור אהבת צור כל העולמים —איש נבל ולא חכם כזה לא יוכל להכיל את הרעיון כי אלה הנעניעים הרבים הפרטיים ש.בשיר השירים' הם רשמים של האוצר הגנוז בנפש כלל האומה אשר בחר לו ד' לשמו ולזכרו, מפני שאיננו מרגיש כלל שום חסרון בהפקד מקום אלה הרגשות אשר לא ידעם, אבל מי שלא השהו אלוה חבמה, יביר ויחוש שאי אפשר בלל לאוצר בתבי קדש של האומה הקדושה, שכל תולדתה מלאה רשומי אהבת נפש לצור מעוזה בימי גדולתה יהודה על ידי חסד עליון מלא הוד ובימי עניה ומרודה ע"י נהרי נחלי דם ושטף צרות רבות ורעות אשר כל אלה עוררו את האהבה חזקה והוציאוה אל הפועל המורגש—אי אפשר בשום אופן שאלה הנעניעים לא ירשמו בספר באוצר הכללי אשר שמה נאספו כל הגיוני קדש. אמנם מי שבעת שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל יבול יוכל להשיב ,כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה ובכל נפשך מתי יבא לידי ואקימנה' ולהאריך באותה שעה באחד עד שיצאה נשמתו, רק הוא יכל לאמר שאין כל העולם כלו בדאי כיום שנתן בו ,שיר השירים' לישראל, שכל הבתובים קדש ושה"ש קדש קדשים!

אמנם בנטף מים מני ים, כזיק אחד מלהב אש אובלה, באות אחת מספר נדול, ידע איש אשר כה רמה נפשו להעריך גם האהבה הפרטית הטבעית בערבה הטהור ותהיינה לו האהבה הטהורה הטבעית והאהבה הלאומית הנאורה והאהבה האלהית הקדושה ומלאה הוד עדובים במערבה, כמגדל דוד בנוי לתלפיות. אבל מה נמוכים הם הנמדים שהם נ"כ בעלי עינים ט־וטות הזוחלים סביב לשדרת האבנים התחתונה של מגדל עופל, ורושמים את קומתו אשר לעב יניע רק כדי תנופת ידם הקצרה ומעוף עינם הכהה, ואם מראש מגדל עופל יוגד להם שרואים את הכוכב מלא הוד ויפעה, אז מיד יחלישו כמה נמוך הוא הכוכב הנהדר. נפשות כאלה שיותר מרועה בעל לב דגש שאהב את בת כלבא שבוע היפה לא יובלו למצא ברי"ע, לא יוכלו נ"ב להוציא מקור לתכונת ההחלטה הנפלאה ששיר השירים הוא קודש קדשים בערך

כל הכתובים, כי אם ממקור האהבה הפשוטה אשר אותה לבדה יחזו בר"ע שאהב את בת כ"ש (דרך כזה תפס לו אחד הסופרים הזקנים בלוח אחיאסף) אבל טהודי לב המה יראו את רבי עקיבא בגדלו, את ר"ע המשחק בראותו ששועל יוצא מבית קה"ק יען כי לנפשו הרוממה קרוב היה העתיד הרחוק, את ר"ע המלא צהלה לקול המונה של רומי מפני שהאהבה האלקית הנובעת מעמק לבו הרחב כים הורתהו, עד כדי מלא ציור חי כי רומי יאלילה כליל וחלופו ואור ציון לעד יזרח. האהבה בתענונים למחזה העתיד בודאי תמלא כ"כ את לבו הטהור עד בי לא הניחה לו מקום גם לאנחת לב על ההוה המרעיד, שהכירו רק בעב קל העובר על פני החמה, הברה בשחקים, ורק מפי האיש שנשמתו יצאה באהד נאה להאמר שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים!

נמסר לדפוס ע"י בנימין מנשה לעווין אישהאראדעץ.

פֶּרֶט

מַאֲמָץ (איוב ל"ו י"ט) שטארקע קראפטאנשטרענונג, התחזקות גדולה.

מַעֲרָךְ (משלי ט"ז א') פלאן ענטוואורף: „סדור הדברים והעצה" (עי' רש"י). „עריכת המחשבות" (ע' ראב"ע).

עוז: ענערגיע: כח לב.

חַיַּת־נֶפֶשׁ (מיכה ו', נ') זעלבסטזוכט, עגאיזמום: „דבר ההוה לרצונו ולנפשו" (רש"י) „תחמודי נפשיה" (יונתן).

גלום (ב"ק ק"נ) פערטושען: טשטש צורת האמת, כגולם זה שאין כל צורה נכרת בו והפך מזה „דקדק" (ע"ש) שהיא הכרת האמת בכל שרטוטיה הדקים והנעלמים.

רַקָּן (סנהדרין ס':) קאטעגאריש צוויינענן: יחד ביחוד נמר ומוחלט את הנישוא אל הנושא או את הקנין אל בעליו.

עֲצוּמִים (ירושלמי ב"ב י', ה') עסקים בעין עסקי הבאָרזע על סחורה, או על שטר, שלא יצא להן עוד השער שסוחרי הבאָרזע קוראים לזה „פוקסען".

הֲיָלוּת: מילישטאריסמום: ענין הצבא.

הַמְצָא (ויקרא ט', י"ב) בעזאָרגען: הָבֵא את הדבר או את האדם אל המקום המבוקש.

הָחֵשׁ (ישעי' ס', פ"ב) בעשלייניגען: הבא את הדבר במהרה לידי גמר.

הָרַץ (ש"א י"ז, י"ז. דהי"ב ל"ה י"ג) עקספעדיערען: כי באור מלת expedio בל' רומית היא התרת הרגלים לרוץ, לאמר הָבֵא את הדבר לידי מרוצה.

שְׁלוּט (ירוש' שקלים ו', א') פרייע בעווענונג, פרייע האנדהייבונג: רוחב ידים להתנועע בלי דחַק.

הִסְתַּיֵּעַ (פסחים ק"נ) זיך צו טראגען: הצטרף מקרה אל מקרה לסייע ולעזור לדבר שינָמֵר.

מְשֻׁנֶּה (ב"ק י"ד.): איינענטהימליך: מיוחד לעצמו בלבד ומתוך כך הוא שונה מכל בני מינו.

העורך.

פרורים לשפת ציון.

(המשך)

ה.

השבוש והסלוף [1] (אלתצחיף ואלתחריף).

בהיות שמקצת האותיות בלשון ערבית דומות זו לזו בתמונתן ורק בנקודותיהן תבדלנה, לכן נפלו בה שבושים הרבה כמו: צלת תמורת צלב (איש אֵלֶם) ברא תחת תרא (אדמה) דבר תחת דתר (הון עצום) כרת (בתי׳ו רפויה) תחת כרב (יגון וקוצר רוח) פעל חאש תחת נאש (סבב, הלך הלוך ושוב) מישאר תחת מנשאר (משור, זענע) וביו״ב [2] אבל עם היות המלים האלה משובשות, בכל זאת נתקבלו בלשון כמו שמות נרדפים להמלים, אשר מהן נשתבשו. כן נוכל גם אנחנו לקבל את הפעלים והשמות המהולפים כעין נרדפים לשרשיהם ויכלנו מעתה להשתמש בפעל „גלה״ להוראת „כלה״ כי כן נמצא בכתוב: כגלותך (ישעי׳ ל״ג) שכבר אמרו עליו, שהנון שבו הוחלפה מן הכף ופירושה ככלותך [3]; כן נוכל לקבל את השם מזרות למושג כוכבים ומזלות, כי ר״ש של מזרות (איוב ל״ח) היא שם במקום המ״ד של מזלות [4] וכן מלת מפלשי עב (איוב ל״ז, ט״ז) ממפרשי עב (שם ל״ו, כ״ט)

---

[1] הוראת שבוש היא, לקרא איזו מלה בחלוף אות בה, כמו: „כגלותך״ (ישעי׳ ל״ג, א׳) תמורת כ כ ל ו ת ך, וזהו ת צ ח י ף; וסלוף הוא קריאת איזו מלה שלא כפי חקי הדקדוק לצורך מה, כמו: מובאיו תחת מ ב ו א י ו, ותגבהינה תחת ותגבהנה (עיין לעיל) לצרך הרדפתו למוצאיו ולתעשינה, וזהו ת ח ר י ף. ותמורת התנועות והחלפתן קצתן בקצתן תחשב ג״כ ממין הסלוף, כמו שמצינו: מבטחם (ירמי׳ מ״ח, כ״ג) תחת מבטחם (בקמץ), וכן תעבורי (רות ב׳, ח׳) תחת ת ע ב ו ר י (בחולם), וכן ישפומו (שמות י״ח, כ״ו) תחת ישפטו, וכן רבים.

[2] יש ג״כ שבושים וחלופים באותיות שאינן דומות זו לזו ב כ ת ב, אבל קרובות הנה במבטא, כמו: ראדה (אשה יפה) תמורת ע׳ אדה (כי הע׳ מבטאה כמו ר׳ באשכנזית) וכן יש חלופים באותיות שהן ממוצא אחד. וסבת הדבר כי היו שבטים, אשר לא הבינו לדבר כן או לבטא איזו אות כהוכחתה, ולכן המירוה תמיד באחרת מאותו מוצא, למשל: השבט הקישי לא ידע לבטא את האות ל׳ וימירה תמיד ברי״ש (כי אותיות רנ״ל תר״ט מוצאן מן הלשון בערבית) ויאמרו טרש תחת טלש (מחה את הכתב), וכן השתמש בשם עֲרַ״שׁ (עלה, דף) תחת טלש; ולחפך מצאנו שהשבט הקטֶרְבִי היה מחליף תמיד את הר׳ בל׳ ויאמר: תלציף תחת תרציף (צפוי הבנין בפחי עופרת). וכן נמצא החלוף הזה גם בעברית כאשר נאמר. ולפי דרכי חפצתי להעיר, כי באמת נראה, ש ה ט ב ע מ ח י י ב ת, כי הר׳ והל׳ תהיינה ממוצא אחד (כמו בערבית), כי זאת נראה בעליל, שכמה עלגים מחליפים ב ד ר ך ט ב ע י את הל׳ בר׳ או להפך; והואיל ונמצא חלוף זה גם בערבית מחוייבים אנחנו לשפוט, כי שתי אותיות אלו מוצאן אחד מן הלשון ולא כאשר אמרו מדקדקינו.

[3] ולדעת הר״י בן גנאח נמצא גם חלוף ג׳ בכ״ף, כי הוא אומר, כי מלת כנה (תהלים פ׳) היא תמורת גנה וכן נמצא שבוש ל׳ בנון שהן ממוצא אחד כמו: נשכה (נחמיה י״ג, י״ז) תחת לשכה (שם י״ג, ח׳).

[4] ידעתי להפך, כי מלת מזרות עיקר ומזלות מוחלפת ממנה, כי גם בערבית קוראים לשני הכוכבים אשר מקמ בגלגל חאומים הנקרא אצלם גוזא בשם מרזמן (בסירוס הר׳) אולם מלת מזרים (איוב ל״ז, ט׳) אינה מוחלפת ממזלים בדברי המפרשים, אבל היא מסורסת ממלת מרזים, כי מרזם בערבית שרשה רזם והמ״ם שבראש נוספת לדברי הערבים, אבל מזה נוכל לשפוט,

1. „המורח״

וכן אלמנותיו (יחזק' י"ט) תחת ארמנותיו וכן נוכל להשתמש בפעל בזר (תהל' ס"ח) כמו פזר [1]) וכבר ראינו שהשתמשו במוחלפים כאלה גם בתנ"ך, במו: עלץ, עלם עלו; וכן חומץ וחומס; שחק, צחק; זעק, צעק; מזער מצער וביו"ב [2]). בכל זאת אין הפצנו ומטרתנו לשבש ולסרס במקרא, בדי להעשיר את אוצרנו במלים משבשות ומסורסות, כי אין אנו צריכים לזה, ורק להעיר אזן באנו, כי נוכל להשתמש באלה, אשר חלופם או סרוסם בבר ידוע הוא ובפרט באלה, שכבר השתמשו בהם קדמונינו מאז [3]) ולא נחטא אז גם אנחנו בבואנו להשתמש בהם גם היום ולקבלם בשפתנו כמו שעשו הערבים, ובפרט כאשר נחפץ לחרז בהם איזה שיר.

ו.

היפוי או הַהַגְעָמָה (אלתפחים).

דרך הערבים להוסיף במלה אחת אות אחת הקרובה למבטא המלה ההיא או למבטא המלה שלאחריה, כדי ליפותה ולהנעים היטב את מבטאה. ולפעמים יוסיפו איזו אות מאותות השמוש בראש או בסוף איזו מלה, להמשיך את הברתה; ובפרט בשירים מפני היפוי או מפני המשקל; [4]) גם בעברית נמצא את הדבר הזה. מן המין הראשון, לאמר ממה שיוסיפו אות אחת הקרובה במבטאה למלה שלאחריה, נמצא שלאנן ושלו. (איוב כ"א) כי הל' נוספה בשלאנן יען שנמצא במלת שלו להנעים את צלצול שתי המלות האלה, וכן נוספה המ' בנמבוה ונמס (ש"א ט"ז, ט') מפני זה הטעם. ובן הוסיפו תי"ו בתבואתך טובה (איוב כ"ב, כ"א) להטעים יותר את מלת "טובה", כי הת' והט' קרובות זו לזו במבטאן, ומן המין השני נמצא אדוש ידושנו (ישעי' כ"ח) כי אלף אדוש נוספת על המקור דושי להאריך את הברתו או לחזק את מעשי הפעלה [5]) וממה שהוסיפו מאותיות השימוש באחרית המלים כדי ליפות את מבטאן נמצא הרבה, ובפרט בתהלים, שהוא דברי שיר, כמו כל היודי"ם הנוספות בסוף שמות

כי שרשה מרז והמ' שבסוף נוספת, כמו שרגילים הערבים להוסיף מ' בסוף, כמו זרקם (נחש) שרשו זרק, דקעם (דקע: עפר שאינו מגדל צמחים) הוא שם לרוח צפונית, והרבר הזה כבר ידוע הוא ואינני בא כי אם לחזק.

[1]) י"א שמלת "אל" בכתוב אל פשטתם היום (שמואל א' כ"ז י') היא תהת אן (איפה) ואני אומר שהוא כמו ה' השאלה כלומר: הפשטתם היום? כי כן אומרים בערבית "הל" על השאלה ומצינו ששבט בני-קטרב היה אומר "אל" תחת "הל".

[2]) ונמצא בדניאל (י"א כ"ד) פעל בזר כמו: וכזיש להם י ב ז ר.

[3]) ונראה שבעלי המשנה והתלמוד השתמשו במלים אשר הוהלפו ויקרעו אותן כאזרחים בשפה (עיין רקמה XIII).

[4]) וכן מוסיפים מ"ם בסוף כמו זרקם (נחש) דקעם (עפר שאינו מגדל צמחים) תהת זרק דקע; או נון כמו רעשן (חלש ומי שידיו רועדות) תהת רעש; ציפן (אורה והבא בלתי קרוא) תהת ציף. או למד בשמות כמו עבדל תחת עבד וכיו"ב. ולדעתי שזה מה שמוסיפים הערבים ו' להקטנה (כי הם יקטינו השמות והתארים על ידי הוספת יו"ד אחרי עין הפעל על משקל פעיל) הוא ג"כ מענין היפוי, כי זה ידוע שכל דבר האהוב והביב לאדם יבוא בהקטנה (כמו כל השמות העצמים המוקטנים בכל הלשונות) ולכן בהרו הערבים ליפות את ההקטנה ולתת לה צלצול נעים והביב באופן שגם השם המקטן יהי נעים והביב במבטאו.

[5]) לפעמים יבוא "התפחים" גם לענין הזוק כמו: זלעפה (בל' נוספת) שעניגה הום גדול ובעתה ויראה רבה, וכן החא הנוספת בפעל אהובנו (תהלים כ"ח) היא ליפות את המבטא ולחזק את הפעלה. וכן ה' אהמיה (שם ע"ז) נוספת בסוף לשני טעמים אלה ונוכל לאבר שגם הה

הפעלים והמקורים: מקימי מעפר דל, להושיבי עם נדיבים, המניחי לשבת, המשפילי לראות וכו' (תהלים קי"נ) הישבי בשמים (שם ק"ח י"נ) ההפכי הצור (ק"ד ח'); שבני בחנוי הסלע; תפשי מרום נבעה וכו' (ירמי' מ"ט); חצבי וכו' חקקי בסלע (ישעי' כ"ב); אסרי לנפן (בראשית מ"ט); ובן חכלילי עינים (שם), שבני סנה (דברים ל"נ) וכן היוד הנוספת אחרי סימן הנקבה כמו: רבתי עם, שרתי במדינות (איכה א') אהבתי לדוש (הושע י') אויבתי (מיכה ז') ובן ה"א הנוספת אחר כ' הכנוי לנקבה כמו: לכל עוניכי, תחלואיכי, חייכי המעטרכי [1] ונו' (תהלים כ"נ) וכיו"ב.

ירושלם כ"ז השרי תרנ"ו אברהם שלום בר יחזקאל לבית יהודה.

מגנזי פרופיסור ד"ר ברלינר נר"ו [2].

ב"ה יום ה' ער"ח אייר צ"ר.

אל כבוד ידידי החכם המושלם המליץ המפואר מוהר"ר יצחק שמואל ריגיו נ"י.

כמה ענינים עצרוני עד כה מהשב על מכתבך היקר מן י"ב אדר שני. ועתה אדבר עליו על הסדר.

א) שניאות הדפוס בפירושך הנחמד לבחינת הדת, אוסיף אי"ה על שניאות אשר הצנתי כבר. והיה כאשר יתן הקורא אל לבו לתקן בכל מקום את המעות יצא ספרך נקי מכל סיג, ותשמח עם הקורא שבעתים.

ב) אודות מכתב ישרון, האמת אגיד לך כי לא מעט תמהתי על דבריך. אנכי הודעתיך, כי לא יתן הפקיד להדפיס עד יראה בעיניו שתי מחברות, ואתה אמרת כי

הנוספת בהתאר הלכה (תהלים ו') שפתרונו קודר כמו האלך בערבית, באה ליפות אותו, אבל טוב מזה לאמר, כי היא באה לעשות את התאר לתואר ג ו ב ר כמו שמוסיפים אותה בערבית בקצת התארים להורות כי כח התאר הוא גובר מאד בהמתואר (ולא לסמן נקבה) וכבר אמר הר"י בן גנאח, כי הה' הנוספת בתואר הנביאה בכתוב: וגם לנועדיה הנביאה (נחמיהו, י"ר) אינה לסמן הנקבה, (כי נועדיה הוא שם לזכר) כי אם להורות שכח הנבואה היה גובר בו והיה פתרון חלכה: קודר מאד.

[1] וכן כל הווים הנוספות בהכנוי: למו וכן: ענקמתו נאוה (תהלים ע"ג) חלבמו סגרו פימו (שם י"ז) הרס שניכמו בפימו (ג"ח, ז). שיתמו נדיבמו (פ"ג י"ר) תהמת יכסימו (שמות ט"ו) וכנראה שהר"י בן גנאח לא הרגיש, כי האותיות הנוספות האלה הן לצרך היפוי וההנעמה, כי הוא אומר (הרקמה IX צד 18, 28) שהן נוספות שלא לצרך (ועיין במעשה האפד צד 46 וראית שם שבעל האפור סובר, כי היו"ד הנוספת במלים שהובאו למעלה היא נוספת להבדיל בן הפועל והתאר והוא קורא לה יוד התאר אבל הרס"ג הביא את התפחים בתרגומו הערבי לס' איוב ויאמר, כי הנון הנוספת במנלם היא נוספת ליפוי, ועקר מנלם לדעתו "מלם" (דגש בלמ"ד) (כלומר: דבריהם או מליהם) והוא מתרגם את הכתוב ולא יטה לארץ מנלם "ולא ימול אלא אל ארץ כלאמהם" כלומר: שדבריהם לא יהיו נשמעים על פני הארץ (עיין בתרגום איוב להרס"ג בפסוק זה ובהערה שם).

[2] קצת מהמכתבים ההם נדפסו בהגרן והמזתר נמסרו לנו לתתם בירחוגנו קמעא קמעא בכל חוברת וחוברת.

לא תשלח מאומה ממעשי אצבעותיך עד תראה גם אתה איזה עלים נדפסים, ואחרי דבריך יאמר כן גם החכם שד"ל. ועתה הורוני מה לעשות למלא רצון שלשתכם? מה אתן לפני איש הרואה אם לא יסמכוני אנשים כמוכם באישישי ענביכם? ואיך יצאו עלים לאור אם לא לפניו שתי מחברות תבאנה? או התחשבו כי אשא לבדי כל טורח ומשא מחברות הראשונות? ואם גם יכולתי עשות כזאת הייטב כעיני הקורא מכתב עתי כזה, אשר כל מאמריו ממעין אחד יצאו? זאת ועוד אחרת, נפלאת היא בעיני על אשר נואשת עתה ממצוא בארצך איזה קונה על חיבור מפואר כזה, ולא כן שמעתיך מדבר זה כשלש שנים להאיש הר הזהב. ואציג לפניך דכריך אשר מצאתים כעת במקרה, למען יפלא גם בעיניך .לך ואמרת אל ידידנו.. רפאפורט שיחיה כה אמר עבדך יש"ר „עשה זאת למען אומתנו וראה לדבר על לב המדפים פ. שמיד "שיוסיפו בכורי העתים לגמול פרים בשנות הבאות תחת עין הבקרת שלך כי מי.... .די לנו, כי אתה לבדך תשים עין בחינתך על הספר הזה, כי באור הכמתך תפרח .כשושנה ויעלו בשמיה בריח שדה אשר ברכו ה', וגם אנכי לא אמנע מעשות .במדיתי זאת, בשגם דמיתי בנפשי, כי לא יעלו החותמים רק למספר עשרים.... .לכן אם תעזוב הדרכים ההם מן הספר (מאמרים אשכנזים וחיבור מלעיל ומלרע) .ימצאו במדינתנו חותמים רבים" כה אמרת אז. ועתה איך נהפכת לי נפן משמח אלקים ואנשים? התנדבת אז לתת מפריך וגם לאסוף חתומים רבים ועתה כי תראה את ידידך משים אל לבו למלא משאלותיך ומשאלות כל יקר בעמנו (ונם לעזוב את הדרכים הנזכרים אשר לא ישרו בעיניך) התרפית, צר כחכה מהצנ על לוח מעט מאשר חננך אלקים בבינה ודעת, ומתמוך את הספר בקבוצת איזה אנורות כסף? ועי"ז תרפה גם ידי איש בריתך ותסב את לבו אחורנית מעשות עוד מאומה בזה. הנהם נא ידיד ישראל וידידי! מהר ושלח לי מאמר אחד כמו בוינין ויותר מתנובת חכמתך, וכן תדבר על לב ידידנו החכם שד"ל, אשר להטתי פה ושמת' לנגד עיניך מכתבי אליו, כי יעשה כן גם הוא ואז קרוב לבא עת ישרון א"ה ועד מהרה יצא המכתב לאור, ורק אז תחלו נ"כ לאסוף חתימות וכסף, אשר ירביון לכם אם תרצו בכל לבבכם, ואם לא, דעו וראו, כי אתם הסבותם בטול המכתב, אשר לעזר ולכבוד לא מעט היה לישראל.

ג) שמחתי כי לדעת אהת נתכווננו בבאור המקרא פנעת את שש יעושה צדק, אשר זה לי שנים פרשתיו כן, ולא הוצרכתי לדחוק בחסרון מלה אחרי תיבות „בהם עולם" רק הואיו של ונושע כפ"א רפה בלשון ישמעאל, וכעין ואיו של ונחטא, ור"ל בצדיקים חהם ועל ידיהם עולם נושענו. והמקרא מזכיר מתחילה את הימים הראשונים בעת עשה ד' נוראות בלי קוחה אותן נפש איש, וירד מן השמים ועשה למחכה לו את לא ראתה עין ונו' ואז פנע נ"כ להוב את שש ועושה צדק המזכירים אותו בדרכיו, ואם הוא קצף כי חטאנו, בהם עולם נושע, ועתה ונהי כטמא כלנו כו' הוא מעין מה שאמר למעלה (נ"ט ט"ז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע.

ד) מחברת כרם חמד נדפסה בשבושים רבים אין מספר, עד כי לפעמים לא יבולתי בעצמי לעמוד על בוונתי מלפנים וכן בלי ספק קרה גם לאנרותיך היקרות בעיני תמיד כן מפאת תכונתן כן מפאת מליצתן הצחה והנעימה ולמה זה תשאל עוד על משפטי?

ה) כבר אמרתי, כי לדבר הזה אשא פניכם ואהיה נשמר מהיום והלאה בלי לחרוז מלעיל ומלרע, וגם אשניח להשוות מקומות הנגינות אף באמצע השורות.

והיה בזה שלום לך ולכל שומעי חכמתך כנפשך ונפש אוהבך ומכבדך המצפה להשובתך בקרוב. וחותם פה לבוב.

שלמה ליב כהן רפאפורט.

קול ה' אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ

בעקבות גומפרט.

חזון.

מאין באת? מה ראתה עינך? איפה המקום בו דרכה רגלך?

— בשדה התהלכתי בנאות דשא עשב, הבקר רועה מסביב ולרגעים שואף רוח במקום צנה וצל; הדגן בשדה החל לצמות, הפרחים העלו נצה בין תלמי שדי וכל־אשר סביבותי עיני תראינה מפיץ ברק ויופי הדר ויפעה.

המבלעדי אלה לא חזו עיניך — העל זולתי אלה לא שמת לבך? שוב על עקבך, בני, מראות נשגבים מאשר חזית יראו על כל מדרך כף רגל, רוח אלהים מרחפת על פני השדה, ואתה הלא ראיתו? הדר כבודו נראה על פני הכבר ואור השמש הוא בת־שחוקו.

— בין טורי עצי יער עבות הלבתי לשוח, רוח צח חרישית מנשבת בין העפאים, מי הנחל בין סלעים יהלכון ארחות עקלקלות, בהמית נעם, הכח מנתר מכד אל כר וכל בעלי כנף מדרים בין עצי היער.

המאומה לא הקשבת בלעדי שאון מי הנחל? קול דממה — בלעדי סוד שיח הרוח? שוב על עקבך, בני, מראות נשגבים מאשר חזית יראו על כל מדרך כף רגל, הנה בבוד אדני נראה בכל מראה עיניך, קולו בהדר מצלצל בשאון מי הנחל, וזמרת הצפור המקננת בצל הנה קול ארוני הוא, ואתה לא שמעת!

— שרתי פני לבנה עולה ירכתי תימן מאהרי העצים, פניה פני להבים במנורת זהב, הכוכבים יוצאים חוצץ לאט לאט על פני הרקיע — עוד מעט והנה ענן בבד עולה חוג שמים, הברק מתרוצץ בנהרי נחלי אש על פני הרקיע ואחריו ירעם עוד מרחוק הרעם בגלגל, בקולו קול פחדים. נדהמתי וחיל ורעדה אחזוני!

האם לא פחד לבבך בלעדי פחד הרעם? ובלעדי בעותי הברק לא נבעתה, נפשך? שוב על עקבך, בני, מראות נשגבים מאשר חזית נראים על כל מדרך רגל, עזוז ר' בסערה, ואתה הלא הכרתו?

אדני הוא בכל, קולו בכל הגה מצלצל באזנינו, עצמו בכל דבר נראה לעינינו אין בלעדי אדני, לבן יהי אדני במחשבותיך בכל עת.

אדעסא. ד"ר יצחק מירקין.

מִלְקוּט הַתַּנָּיר.

(המשך).

ב.

שיחת אכרים.

בונתי את עתותי לאבול פת ערבית בבית המלון, אשר בקרב העיר, אשר אכרי אהוזותנו, שאי אפשר להם להבטל מעבודתם כל היום, נוטים ללון אליו, על מנת לשוב לדרכם לפנות בקר; ולסעוד סעודת הצהרים בבית המלון, אשר על ההוף, אשר אליו יסורו אנשי ירושלם בענלות ההולכות כל הלילה ובאות אל יפו בבוקר, ושוהים שם עד בין הערבים, שאז הם הוזרים בענלות ההן למקום שבאו משם.

הימים ימי הוֹרֶשׁ תמוז והשנה שנת תרנ"ה.

היום רד ורהוב יפו הולך ומתרוקן משאון הפלהים, המשביחים כל היום את מקהם, לאמר את ביצי תרנגלותיהם, או את ירקות ננותיהם, בקולי קולות להחריש כל אזן, הולך הלוך ודום, והלכלוך אשר ישיתו על פני הרהוב ההוא שיורי עצמות ובשר. שיורי מאכל ומספוא אשר היו למרמס ולמבוסה, יראה עתה בכל גֵּעל מראהו. ואני בעברי דרך הרהוב, נשאתי את עיני אל מעשה ידי שמים, אל ראשי התמרים, אשר: ינעוּ מעל הגנות בהן רב מרוח צהה, למען מלט אותן ממראה הכעור. הנעשה בידי אדם במרחב הרהוב בארץ מתחת. נסגרתי לבא אל שוק צר, שנם ריחו אינו נודף למשיבת נפש, נשאתי את רגלי יותר מכדי שיעור פסיעת אדם בינוני, ותעמידני על כבש אבן זקופה ומהולהלת, אשר נמושה מעט בדרבי עליה, ותביאני אל אולם צר, אשר יעלו שם במעלות אל בית המלון הדל. אך מה שונה המראה החצון הזה אשר מבית. מן המראה אשר בהוץ; המעלות מסוידות בסיד לבן צח מאד ופסי שָׁנִי ברהב אצבע יאדימו, את קצותיהן ואת קרנותיהן, עציצי תות והדס יָרָאו בפינות ההדר המרוּוה, אשר באתי אליו. מנורה תלויה מצהצחת ביד הרוצה, אשר הקדימו להדליקה בעוד יום. שופכת שפעת אורה על שולהן מכוסה לבנים, אשר בַּתָּוֶךְ ועל הדרגש הארוך כארך הקיר המרפד ומחפה רקמה אדומה, ומכסה בד פרוש על מקום השבת. בעל הבית קדמני בשלום בברכה, ויקרא לפני בשמות את מנותיו ואת מטעמיו, ועד כה ובה עלו אנשים לבושי בד קל כָּהוֹל[1] ואזורי עור מתחת למעיליהם; כפה אדמה כמשפט התרכים בראשו של זה, ומגבעת שַׁעַם[2] מהפה לבנים כמשפט האנגלים בארץ הקדם, בראשו של זה, ומגבעת קטנה, במשפט אהינו

---

[1]) כלויא.

[2]) פראָפּפענהאלץ.

האשכנזים בירושלם, בראשו של זה. כאשר ישבנו על השולחן, התודע אלי איש איש בשמו ובשם מקומו ויקדימו המה שלום לי, באשר אני האורח. הבא מרחוק והמה בני האחוזות הקרובות. ובמשתה יין אחוזותינו, אשר עלה על שולחננו, ולאור המנורה צהבו פני מסיבתי, ואשמח לראות את פניהם, את צוארם שזופי השמש, ואת ידיהם, אשר זה שנים עוד רכות ורפות היו, ועתה הנה עשתו ותקשינה ותגדלנה.

"קנאתי בכם, אחי" אמרתי להם, כי עמל רוחי בעבודת עסקי איננו קטן מיגיע כפיכם בעבודת אדמתכם ופריי אשר אני רואה בו, לא יערב לחכי ולא יאמץ את לבי ולא יחזק את גופי, כאשר יערב פריכם לכם, וכאשר ימלא אתכם אומץ וכח, בדעתכם כי עבודת עמכם אתם עובדים, ועתה, אחי, הגידו לי מה שלום אחוזתכם בשנה הזאת?"

ויען בן גדי, מכורמי ראשון לציון, איש טוב עין, רחב כתף, וזקנו המלא והקצר חום שהרחר: בדבר מעמד האחוזות ופרי תבואתן לא תמצא ידינו להודיע דבר ברור, עד אחרי כלות הבציר, כי מרבית עבודתינו הלא עבודת הכרם היא, ועסק זה לפני הבציר, הוא דבר הסמוי מן העין, אך לפי האמד לא יהיה בציר השנה הזאת גדול כשל אשתקד, כי נשמי שנה זו מועטים היו, והסער, אשר התחולל פה בראשית ימי האביב, חמס את הבסר. אולם לעומת זה, הצליחו עצי פרי האחרים והעצים האלה אשר השכילו אחינו לנטוע גם אותם על אדמתם, יכריעו מעט את נזק מיעוט בציר הכרמים, גם רבוי מיני הענבים יעמוד לכורם בשנה שאינה טובה, כי יש ויש, אשר מין זה לא יצליח ומין זה יצליח".

"אך ליושבי ראשון לציון אקוה, כי לא יחסר לחמם גם בימי רעבון" אמרתי— כי יד הנדיב הלא פתוחה להם תמיד".

"אליה וקוץ בה" ענני האיש. "לוא גם לא יהיה עצם דבר התמיכה מעין עלבון, בדעתנו, כי לא את ראובן ואת שמעון תומך הנדיב, כי אם את הישוב בכללו, אשר אליו הוא נושא את נפשו. הנה תמר מאד בעברה דרך הצנורות המריקים עלינו את הזהב הזה, בהנתנה בידי הפקידים, אשר ידענו אותם ואת שיחם. ועתה יהיו נא מזונותינו מסורים בידי שמים. יברך נא עלינו את השנים לטובה ואל יצריכנו לידי התמיכה ולידי פקידיה. אך ברוך ה', כי בשנה הזאת נפטרנו מששה מהם, כי לששה פקידים נתנו באחוות ראשון לציון כרמים נטועים ויהיו לאכרים — אלו נוסף על מנין האכרים ולא נגרע ממספר הפקידים, דינו; אלו נגרע ממספר הפקידים ולא נוסף על מנין האכרים, דינו. על אחת במה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו, שנתן בלב נדיבו להרבות אכרים ולמעט פקידים. למען התקין לנו ישוב נאה ומתוקן על ארץ אבותינו".

"אך בכל זאת", אמרתי, "אין לזלזל בפקידי הנדיב, כי שמעתי כי מרבים הם לקנות קרקע בעבר הירדן".

ואיש אחד יפה עינים, אשר טרוד היה בכל עת שיחתנו, במנת הדג הנתונה לפניו בקערה, והמתובלת היטב בפלפל ובצלף נותן ריח עז וטוב, הפסיק את מלאכתו וימח את פיו במטפחתו אשר לפניו וישא את פניו אלי ויספר ויאמר:

„בצפון עבר הירדן בחורן [1]) קנה הנדיב נחלת מאה ועשרים אלף דונם קרובה לדמשק, ואוהבי הישוב שמעו ויחושו ויבואו מאנגליא ומאמריקא ויקנו ממנה מידי הנדיב. רצועות רצועות ותקוה גדולה היתה נשקפה, כי תוסדנה שם בידי בעלי כיס, אחוזות עומדות ברשית עצמן, והנה לפי דברי הפקידים, ירדו ומדדו והנה חסרה הנחלה מחצית המדה, ואין שם בלתי ששים אלף דונם, ולפי דבריהם גם המקום מסוכן מפחד גדודי הבדוים, [2]) השודדים המשוטטים שם. ועל כן גמרה הפקידות להשיב לקונים, את כספם ולקים את כל הקרקע, לקנין יחיד, לנדיב".

„אם קבלה היא נקבל", דנתי לפני המספר, „ואם לדין יש תשובה, והלא המוכרים שקנה הנדיב מידם אנשי אמנה הם, זריזים עשירים וכשרים ובקיאים בטיב עסקים כאלה מאד, וקרובים למקום הקניה ואיך יתנו הם למוכריהם, לרמותם רמאית גדולה נראה ובולטת כזאת; והשנית, המודדים המופקדים המקבלים פרס מקופת הנדיב היכן הוי? והלא היה להם לבקר את מדת שדי קנין אדוניהם, קודם מתן מעות? והשלישית, הלא לפחד השודדים יש רפואה בדוקה, שהועולה בכל האחוזות, אשר למיום האחז שם צעירים לימים אמיצי לב ובעלי זרוע, נפל פחדם על הגנבים ועל השודדים ולא נפקד מהם מאומה. ואם יושיבו עמם עוד איש נבון ונבון, היודע להתהלך עם ראשי הגדודים וזקניהם. אז הנקל כי לא יהיו לאויבים להם. כי אם יהיו כמעט לשומרים יושבים לבטח, ומה כל ההרדה הזאת? ומדוע פטרו הפקידים את הקונים לבתיהם לשלום? אתמהה!"

המספר ראה, כי סתם מקשן קשה לשמוע אני, וישב לתת את עיניו ולבו בקערה אשר לפניו אל שארית מנת הדג, לאכול אותה בכל פה ולפצה ולגרם את עצמותיה ולמוץ אותן בקול צפצוף, ולא שעה אלי עוד, כי ראה כי אינני דואה סימן ברכה בלמודו.

„אך ככל זאת", ענה הלקו איש אחד מן המסובים, „גם בשוב הנחלה כיום לידי הפקידות, אפשר לה להיות לבל הפחות לפי שעה למקור פרנסה לעניי עמנו. הנה מקצת הנחלה נזרעת ונטעת מקיפת הנדיב, ועתה היש מקום כשר ומוכשר מזה, להעסיק ידי הפועלים הבטלים כיום מאפס קרקע ומאפס עבודה, ולוא התכוננו על הנחלה הזאת, אשר גם במעוטה עודנה רחבת ידים, אחזות כתקונן לוא גם לשם קנין יחיד לנדיב, והמלאכה נתנה בידי ישראל, כי עתה הספיקה להעסיק כמעט, את כל אנשי המלאכה, אשר מקרב אחינו בארץ ישראל".

ועקרוני אחד, כבן המשים שנה גדל קומה ורב כח, שפניו שוופים מאד וזקנו סבוך ומדולדל, ומנכעתו מעוכה על ראשו, ואוכל בפנת הבית מפתו ומנבינתו הצרורים לו כמטפחתו אשר הביא עמו מביתו, ענה ואמר בפנים נועמים „הטוב, אשר יקבל ישראל מידי הפקידים, יחול על מדכר ציה ושממה, על מקום לא אדם בו. הטוב האהד, אשר יש בידם לעשות לנו הוא, כי לא יעשו מאומה, ולא יהיו לנו לנואלים על אפנו ועל המתנו. לולא הכבידו ידם עלינו ועל יושבי פתח תקוה, להפוך את אדמת מזרע דגן למטע כרמים, כי עתה לא היו עיני בני אדם כשרים, הינעים כל היום בזעת אפים, תלויות אל חסדי השרים העצלים וההוללים ההם, שקמו עלינו

[1]) עי' מקומו (יחזקאל מ"ז י"ח).
[2]) בערואינען שוכני מדבר.

בחטאותינו, לשקול מידם את הכסף הנמאס, אשר יזרקו לנו בנאוה ובוז, אמנם בצבים ובכרכרות לא ינשא איש, אשר עיניו אל קציר הדגן, אך עיניו, אל חסדי נותן לחם לכל בשר תשברנה, ולא תהיינה נשואות אל חסדי העליזים הפוחזים האלה, עד מלאת לנפנים ימי עולתן, ואהרי כן, למחיר אשר יקצבו ליניע כפינו האנשים האלה".

"עד מתי יהיה פיך לך למוקש" העיר אזנו למוסר, איש בא בימים מפתח תקוה "הלא ידעת, כי עוף השמים יוליך את הקול, ולמה יפקדו התקיפים האלה את עון שפתיך על כל אנשי עדתך, כאשר קרה לא אחת ולא שתים".

"ואתה אדני פניתי אני אליו ואשאלהו "התמצא את מעשי הפקידות נכונים בהפכה את המזרע למטע?"

"לוא יכלתי לריב את ריב מזרע הדגן מידם" ענני האיש "כי עתה עשיתי זאת בכל לב, אך ידעתי כי האיש הזה מביא עליו ועל עדתו רעה גדולה בדבריו השנונים, על כן אינני מסכים אל סגנון דבריו, אף כי אל עניני אני מסכים ומסכים".

— הגם באחוותכם מעט הזרע ורב הנטע?"

— באחוותינו אשר מעקרה ועל פי טבע אדמתה מסוגלת היא ביותר לעבודת הזרע, תעלינה כיום הנטיעות למספר חצי מליון ויותר, על נחלת הנדיב נטועות כיום בגבול 1115 דונם, 276,900 נפנים וכנגבול 1192 דונם על נחלת שלשים וששה אכרים נטועות 268,860 נפנים, ובכן יהיה מספר כל נפני פתח תקוה, חמש מאות וחמשה עשר אלף ומאה וששים על אדמת אלפים ושלש מאות ושבעה דונמים, וכל זאת רק תחלה היא לעבודת הנטיעה, ובכן מלבד, אשר הוציאה הפקידות מרשותנו את "החמרה" אשר היתה "רושנה" של אחוזתנו ותחפוך אותה לבית השלחין, מגדל מגדים של זהב, אתיונים, לימונים על חשבון הנדיב, הולבת היא ומצרה משנה לשנה את גבול שדות הזרע, עד אשר יהיה לנו יין רב לשתות ולשברה, ולחם ביתנו יחסר"

— מה זאת ה"חמרה" אשר אמרת?

— היא האדמה האדומה המשבחת כמעט, מכל מיני הקרקע שבארץ ישראל, לצני מליצי המקום יקראו לה, שדה אדום.

ואלימלך העותר, איש יוצא ובא לפני הפקידות התפלא ויאמר "לא ידעתי מדוע יחפאו דברים על הפקידות ועל עבודת הכרם, אשר היא משחרת והלא המעט ממנה, בי היא תומכת ביד רחבה מאד את בל האחוזות, כי תשלם בכסף מלא גם לאנשי האחוזות האחרות, בזברון יעקב הואילה להטות את הנדיב, ויצו לקנות את ענבי חידרה ובראשון לציין נתנה פקודה, לקנות את ענבי גפני נדרה ורחובות, ובל עוד, אשר לא תמצא יד בעלי אחוזה, להציב להם יקב גדול ורחב ידים, הלא לחסד רב נחשב להם קנין הענבים בידי הנדיב".

"אחרי חסדי הנדיב לא יעלה על לב איש להרהר" ענה בן נדי "ועל הליכות הפקידות לא זה המקום ולא זו העת לדבר, אך בדבר מעשי היין בכללו יפה הוא מאר ברבויו בראשון לציון ובאחוזות הדומות לה בטבע אדמתן אשר לא תצלה לזרע, אולם בעקרון, בפתח תקוה וגם בחידרה יפה הוא רק במעוטו, בתורת תוספות ענף אחד לענפי העברה אך לא בתורת אקר, כי במקום שאפשר לאכר למצוא את להם ביתו בתחלת שנות עבודתו ביניע כפו הלא תענג נפשו להענן ימים ושנים לחסד בשר ודם.

„הגם חידרה שוה היא בטבע אדמתה לעקרון ולפתח תקוה׳ שאלתי.

ואיש זקן לובש בגדי ארופא המפקד שם על צבא העבודה ושמו יצחק הלבני התקרב אלי בבסאו ויענני „חידרה הנקראה בשפתנו העתיקה „חצור׳ או „בעל־חצור׳ [1] מצמחת חציר גם לבהמה רבה. על כן היו שם לאבשלום במקום הזה עשתרות צאן ובקר המעשירות את בעליהן, וברוך ה׳ כי אחינו יראו שם פרי במרבית הבהמה ובמעשי החלב. ויש תקוה כי העבודה הזאת תהיה להם איה ברבות הימים למקור עושר כאשר היא היום להם למקור מחיה לבית. ואנחנו יודעים, כי הולנד, שוויץ וגלילות רבים באנגליה, מתעשרות במרעה הטוב ואולי יבוא יום כי גם בחצור שקול יהיה החציר כנגד הקציר ובננד הבציר, אף כי יש תקוה שם גם לכרמים, כי יצליחו בכרמי יתר האחזות ואפשר לכונן שם בתי נבון [2] כבתי הנבון אשר בארצות ההן. ויתרון יהיה להם כי ירבו החרדים לקנות נבינה כזאת שתעשה בידי ישראל בתכלית הכשרות, ומקוים אנחנו כי תהיה חדרה הגדולה והטובה בכל האחוזות אשר מסביב בתת הממשלה רשיון לבנין בתים ובהוביש הנדיב, או נדיבים, את הבצאות הקרובות לה, בשתי אלה הכל תלוי״.

„מלבד האחזות, היקנו כיום קרקעות מעבר הירדן ימה ?״

מצפון לפתח תקוה נקנתה בידי איש זריז מר נח קאלרינסקי נחלת כפר עתיק ושמו כפר־סבא, מדתה כששת אלפי דונם. על המקום ההוא היתה בנויה. בידי הורדום העיר אנטיפטרים, אשר נקראה בפי אבותינו, אנטיפרס, לזכר אנטיפטר אביו [3] האחוזה הזאת הרבה והצעירה, יושבת ומצפה לישוב הישראלי, כי יפרוש את כנפו גם עליה.

המסובים ברכו על מזונם ויקומו מעל השלחן, והנה שני אורחים צעירים לימים מנדרה באים אל הבית, חמושים במקדחת מצומדת באזור עור על מתניהם. שם האחד אריאל, איש מתון, פניו צוחקים וזקנו הדק והצהוב איננו חופה את לחייו ואת סנטרו, בלתי אם חפיה קלושה מזה ומזה, ושם השני חוזי שחרחור ויפה עינים, וקומתו הקטנה מלאה חיים וגיל. כראותם אותי, חרדו אלי ויתנו לי שלום בשמחה ובלב שלם, כי מודעי הם מאז. ובהגידי, כי יש עם לבבי לרחוץ בבקר במי הים, שמו שני הנדרתים את נפשם אל משמעתי, להשבים וללכת עמי שמה. כי רק הם לבדם יתמהמהו ביפו יום מחר, ויתר האורחים ישכימו לשוב אל מקומם, בטרם בקר.

(שאר יבוא)

---

[1]) ש״ך י״ג כ״א.

[2]) „זענגערייען״ בתים שעושים שם גבינה.

[3]) קדמוניות III 5.2.

בבאו שמה היה מבלה את כל זמנו בחברת העלמות חניכותיו, והיה מקבל את פני זקני וראשי הקולוניסתים בשבתו במסבתן, לפני עלמותיו אלה היה מציע הצעותיו, ועל כל שנוי ושנוי שהיה ברצונו לעשות באחת המושבות היה מקדים להודיע להן טרם שהודיע גם לפקידיו; גם היה מבכר את בני משפחות העלמות לטובה, לחלק להם משמרות ופקידות, ביחוד זכתה בעיניו אשה אחת אלמנה צעירה בזכרון, כי דאג למחסוריה ולמחסורי בניה וקרוביה, עד כי נתן מקום לחשוד אותו בפריצת גדר הצניעות. בל דברי יחוסיו אל המשפחית האלה היו מתרגמים ומפרשים גם על ידי תינוקות של בית רבן, — ואפשר נתפרשו שלא לפי מציאותם האמתית. אבל היו בידי הפרושים האלה לבדם, כדי להשחית את מדות בני המושבה ולהפריע את מוסרם. משפחה שאחת מבנותיה נתחנכה בפריז היתה לפי זה למשפחה מיוחסת ומצוינת, אשר הפקידות השתה לה חסד מיוחד; ממילא היו יתר המשפחות הפשוטות מתקנאות בה והיו מגלגלות על המשפחה הזאת כל דבר חטא ואשמה, והבת הזאת היתה ביחוד מטרה לחצי לענם, אשר על בל פנים עברו את חוקי הצניעות. לא שמעתי מעודי מסתרי חיי משפחה מתבארים ומתפרשים באפן מעורר גועל נפש כזה, כאשר בימי שבתי בראש־פנה ובזכרון יעקב. והכל ביחס אל המנהל שיד, הפקידות והבנות שנתחנכו בפריז, כאלו היתה ה א ש ה לבדה מטרת הישוב וסבתו. ביחוד מצא שיד בזכרון יעקב מקום להתגדר בו ולמלא בה את כל חפץ לבבו, כי בהיות החמר פשוט אפשר לטבוע בו כל צורה, לפיבך עלתה בידו לקבוע בה את צורתו הוא. בזכרון יעקב בולטת הנטיה לצרפתיות יותר מבבל האחוזות, בה נשמע יותר גם הפטפוט הצרפתי, וזכרון היא כאחד ממגרשי פריז, אבל בשום אופן לא כאחוזה בארץ ישראל. וגם כאשר שמעתי את השמות: ארץ ישראל, חבת ציון, נשאים על שפתי זקניהם, היה צלצול השמות האלה זר בפיהם מאד.

אמנם צריכים אנחנו להודות כי בכל השתדלות שיד ופקידיו לטובת קלות־ראש הצרפתית, לא עלתה בידם הרבה, אחרי כי באחוזות נשתמרה הצניעות בטהרתה. בגליל, אשר רב בני מושבותיו המה בני רומניא, לא יכלה הפקידות להיות למופת להם במעשיה, אחרי כי הפקידות היתה בעיניהם שלטון גבוה מהם ומהשנתם; וביהודה, אשר רב תושביה המה בני רוסיא, היתה הפקידות בעיניה כעין שוטרי ממשלה, אויא העומדים במדרגה שפלה מן התושבים, ואין ללמוד מהם ומהנהגתם הרעה מאומה. אולם דבר אחד עלה בידיה, והוא: להמית בלבב הצעירים את רגשי אהבתם לעמם ולארצם, אחרי בי עיני כל הצעירים שבגליל נשואות רק לפריז, אשר ממנה יבאו האשר, הגדולה והכבוד, ותהינה האחוזות להם קפנדריא לצרפת, — לא תכלית בפני עצמן.

בשבת אחר הצהרים יצאתי לטיל, נכנסתי לגן הצבור ואשב שם על אחד הספסלים והתבוננתי אל המטילים בגן, והנה כלם, נכבדים והדורים במלבושיהם, בתאר פניהם, במשמן בשרם, בזיו עור בשרם הרך והענוג ובקומתם הזקופה, — טפוסים שלא ראיתי דוגמתם ביתר האחוזות, אשר שם הם כמעט כלם: שזופי שמש, דלי בשר, אכולי חורב; ואשאל את בן לויתי למלאכת המטילים, ויישיבני כי כלם המה קולוניסתי המושבה; ואבין, כי הזכרונים ידעו להשתמש בחסד הנדיב רק לטובת גופם ולהנאתו. סביב לבית הבנסת מצאתי קולוניסתים טילים, אבל בבית הכנסת לא מצאתי אף איש אחד אשר ישב ויהגה בספר. בגן ראיתי גם אומנת נוצרית מפקחת

על ילדים אחדים של פקיד המושבה. נכנסתי לבית הספרים, — חדר קטן אחד, אשר בו מספר ספרים מעט, עתונים אחדים, ואיש אחד מן הפועלים יושב וקורא עתון ז'רגוני אמריקני. שם מצאתי גם את המפקח על בית הספרים הקטן הזה, פועל במושבה הזאת, והוא גם מחבר שירים, הוא התאונן באזני, כי גם החדר הקטן הזה למקרא ספרים מתקים ברב עמל ונגד רצון הפקידות, אשר אין דעתה נוחה ממנו, הפועל המשורר הזה הוא אחד החלוצים התמימים לרעיון ישוב ארץ ישראל. בזכרון נזדמנתי עם פועלים אחדים מרוסיא ומצאתי את רובם משבילים עברים, בעלי אדיאלים ומחשבות.

בימי הייתי בזכרון בקרתי גם את בית הספר; אפס לבחון את התלמידים לא נתנו לי המורים, בהתנצלם כי מיום שפרסם מצקין את דעתו על דבר מעמד בתי הספר שבאחוזות, אין רשות לאיש אורח לבקר את בית הספר בלי רשות הפקידות; ולבקש רשות לא חפצתי, אחרי כי המורים בעצמם, — אחד יליד ירושלים, והשני יליד רוסיא, — התאוננו באזני על מעמד בית הספר הרע כי למוד השפה הצרפתית והתחלת המדעים ממלאים את רוב שעות הלמוד, ונם בהוראותיהם המה תלוים בדעת מפקחים ומפקחית, בכל זאת בחנתי, שלא ברשות, את התלמידות של המורה אפשטין והטיבו להרצות לפני בעל פה, פרקים מראשית דברי ימי ישראל בשפת עבר צחה. נם זו לטובה.

היקב בזכרון הוא בנין נדול בעל שתי מבפלות ועל ידו בנינים צדדים ערוך בכל המכונות המוכנות לתכליתן, המתנועעות בכח קיטור. על ידו בית רחים נדול השוחן קמה לכל ערבי הסביבה ולצורך האחוזה. כקרתי את היקב בכל מחלקותיו וטעמתי את יינו, אפס אינני מומחה לא למעשה היין ולא לטיבו ולא אוכל לשפוט עליהם. פלפול, היינן החדש שנשלח הנה מראשון לציון, אשר עבד שם תחת השנחת היינן אסויצקי, ספר לי, כי עלתה בידו להמעיט את הוצאת היקב עד החלק הששי מאשר עלה מקודם, כי היינן הקודם היה אהד מהמשפחות המיחסות אצל שיד ויעש ביקב בלי דעת ובלי חשבון. פעם אחת, — ספרו לי הקולוניסטים, — נטרד היינן הצעיר הזה באמצע הבציר בחברת צעירים וצעירות ובנתים רבו הענבים החדשים אשר הביאו אל היקב, ולרגלי טרדתו לא הספיק להפנות להם מקום, ויבא במבוכה, וירד אל היקב ויפתח את הצנורות וישפוך לתוך את היין התוסס, למען תת מקום למיץ הענבים החדשים.

ואין לתמוה על הספור הזה, כי תצלינה האזנים השומעות את דבר אבוד הכסף הרב לשוא במקום הזה. אין קצה לבהינות ולנסיונות שנעשו בה לחנם, כדי לפזר מיליונים כאפר. הקולוניסטים הרצו לפני את הספורים האלה לא בכאב לבב כי אם בלעג שאננים, כאלו לא להם נוגע הדבר. לפי דבריהם מארה רובצת על כל מעשי הפקידות, עד כי גם לעסק הרחים, אשר בכל ארץ ישראל הוא קרוב לשכר מאשר להפסד, מפסידה הפקידות בזכרון בכל שנה ושנה.

בקרתי את הדפו והוא בית מסחר נדול של כל צרכי בני אדם, אשר נם ערבי הסביבה העשירים יקנו בו את כל חפציהם. נם הוא מתנהג על ידי הפקידות, ואם כי הרוח שלו ודאי, אחרי כי הוא כעין מונופולין, כי לא יתנו לאיש בלעדיו למבור באחוזה דבר, והוא מעלה על כל המקחים הרבה ממחירם הראוי; אפס הלא הדפו הזה הוא נם המספיק את כל צרכי הפקידים הנדולים עם הקטנים. וכמו שבית

המרקחת מספיק לפקידים בשם תרופות, את כל מיני רכוכים תמרוקים ושקוים עד שמפניאה לא נעדר, כך מספיק להם הדפו כל מיני מפטין רהיטים משי וסמט. לדברי הקולוניסתים, יש בידי הרוח שמכנים הדפו, להספיק את כל צרכי צבורם, בעמדם ברשות עצמם.

באחד הימים בקרתי את המושבות הקטנות היושבות על ההרים הסמוכים לזכרון יעקב כמהלך חצי שעה עד שעה שלמה, את אם אל גמל, ואת שויה. שתיהן הנה מושבות יפות המיושבות מצעירי זכרון יעקב ומפועליה.

המושבה, אם אל גמל, או, בת שלמה, נוסדה בשנת תרמ"ט. היא בת אלפים חמש מאות שלשים וארבעה דונם אדמה, הנחלקת בין עשרים ושבע משפחות: מאה ושש נפש, חמשים זכר, חמשים ושש נקבה. בהם: עשרים וששה עובדים לפקידות ולתושבים צדדים — עשר נפש. בניניה פשוטים, מים אין בה וישתו מי מטר מקבץ בבורות. אדמתה שוה לאדמת זכרון, גם רוב אדמתה, אלף מאה שמונים ושמונה דונם, נטוע גפנים. ורק אחד מהם מתחזק על עבודת הזריעה ולו מאתים ותשעים ואחד דונם, רבוש האחוזה: עשרים וששה בתים, עשרים וחמש ארוה, מאה כבשים עשרים וחמשה חמורים ואף כי זמורות נפניה הנה אמריקניות, שאין הפלקסרה שולטת בהן, בכל זאת אין בכרמיה כדי פרנסת יושביה. גם יש בה בית ספר לעשרים וחמשה תלמידים, בית תפלה קטן וחנות.

שויה או מאיר שויה, נוסדה בשנת תרנ"א. היא בת שמונת אלפים חמש מאות ושמונה עשר דונם אדמה, הנחלקת בין עשרים וארבע משפחות. מאה ושש עשרה נפש, חמשים וחמשה זכרים ששים ואחת נקבות בהם: עשרים ושנים עובדים. לפקידות ולתושבים אחרים: שתים עשרה נפש, גם רוב אדמתה: אלפים ומאתים [מזה לפקידות אלף וחמשים] דונם, נטוע גפנים. משפחות אחדות עוסקות בה גם בגדול משי, אולם יש בה גם זתים נטועים על שטח שמונה מאות ארבעים וארבעה דונם (מזה לפקידות חמש מאות ושבעים), ואלף ומאה דונם נטועים שקדים לפקידות, וארבע מאות ועשרים דונם נטעים עצי תות לפקידות, מאתים חמשים ושמונה דונם אדמת זרע גם כן לפקידות, אחדים מקולוניסתיה לוקחים אדמה באריסות מערבי אמית־סרוף במתיר חמשה למאה מן הקציר. דכוש האחוזה: עשרים בתים, עשרים אוריות ששים כבשים, עשרים חמורים. יושבי שתי המושבות מתאוננים על גורלם. יודעים המה כי אין באדמתם המצמצמת די ספק פרנסתם גם באופן הטוב שבטובים. למראה אחוות שויה ומשפט בניגה ישתומם האורח, כי היא בנויה על ראש סלע לבן שהוא קרקע המושבה ורצפתה. בבתים אחדים אשר בקרתי ירדתי אל מרתפיהם הקטנים העשוים לצרכי בתיהם, והנה גם המה חצובים בסלע הזה. גם המדרגות המורידות אל המרתף חצובות מן הסלע. בבית אחד כבדוני, אותי ואת בן לויתי, ביין אשר העלו מן המרתף, באחוזה הזאת, המצינה באויר הבריא, יש גם בית חפשית לחולים שנתרפאו בבית החולים שבזכרון, ולאנשים חלשים הצריכים אויר נקי ובריא ובלבלה טובה. במורד ההר יש מעין טוב המספיק מים לכל בני המקום ובית מרחץ בנוי בקרבתו. ועל כלם ישר בעיני בית הכנסת היפה הבנוי במורד ההר. בפרוזדורו מצאתי מלמד צעיר יושב מלמד לילדים ולילדות את התחלת ידיעת שפת עבר ודברי ימי ישראל והוא צועק בקול גדול, והילדים עונים לעומתו בקול כזה.

שאלתי את הילדים שאלות אחדות וישיבוני בשמחה. במורד ההר יש בנין אבן גדול אשר בראשיתו נבנה לשם בית־הלב, בשביל אחד מבני המשפחות המיוחסות לשיד, על מנת שילמוד את מלאכת החליבה. הוצאת הבנין עלתה לשלשים אלף פראנק. אחרי כן נתברר לפקידות, שאי אפשר כי תצא ההצעה הזאת לפועל, מחסרון מרעה לבהמות במושבות האלה, והבנין נשאר פנוי, כעת הוא משמש לארוה כללית לכל הבהמה אשר בזכרון ובנותיה. מפקה מיוחד יושב בה.

בימי הייתי בזכרון היתה בה אספה מבחירי חדרה, פקיד יק"א ודוקטור יפה, על דבר הדרה; ונמנו ונמרו אז לבל יעזבו בני המושבה לפי שעה את חדרה, ודי"ר יפה נמנה לרופא האחוזה. מבני יתר האחוזות יש אשר התרעמו על ההחלטה הזאת, באמרם: אחרי התברר ברור גמור, כי חדרה משכלת את יושביה, לרגלי בצותיה המפיצות סביבותיהן את הקדחת הירוקה, ויושביה אנוסים לעזוב אותה עד יבוש הבצות כל צרכן; אם כן למה זה דחו את היציאה ההכרחית באמרם לגרש על נקלה את המחלה האיומה הזאת במנוי דוקטור יפה לרופא בה? ולמה זה יפקירו חיי בני אדם לשוא? ויש אשר ראו במנוי זה איזו נגיעה פרטית לד"ר יפה אשר נשאר אז בלי משמרת, ויש אשר לעומת זאת דרשו לשבח גדול את הסכמת ד"ר יפה להתמנות לרופא חדרה.

עד היום הזה לא אוכל לשכוח את אחד מנכבדי חדרה לאספה הזאת, וקלם שמו, איש נכבד, בן תורה וחובב ציון תמים. בהזדמני אז אתו לפונדוק אחד בזכרון הרביתי לעסוק אתו על דבר מעמד הישוב בהוה ותקותיו לעתיד. אחרי עבור זמן קצר שמעתי והנה מת בחדרה מן הקדחת הירוקה, גם האיש הזה, אשר אמר להלחם בה, בעזר הד"ר יפה. יהי זכרו ברוך!

בימי שבתי בזכרון נכנסתי בדברים עם הקולוניסתים, ואשמע גם מפיהם את התלונה הידועה: על דבר מחסור אדמה, על הפלקסרה ועל הפקידות; אפס תלונותיהם לא היו מרות כנפי הקולוניסתים שבגליל העליון, כי יצאו כמו מפי אנשים המדברים על השבע. הזכרונים, אשר הברון הטה להם חסד מיוחד וישפיע עליהם רב טובה, לא ידעו, כאשר כבר אמרתי, להשתמש בחסדיו כי אם להנאת גופם ובשרם. ועל כן היו לאנשים עצלים שאין להם בעולמם כי אם חיי החומר; לאמר, שאין להם על פי חנוכם מושג אחר על דבר החיים. האנשים האלה כודאי היו יכולים להיות גם עובדים חרוצים, אם רק הצורך היה מביאם לעבוד, עכשיו ששחררום מן העבודה המה מתענגים על הבטלה. כאשר כבר אמרתי, היו בהם רק אחדים אשר התקוממו נגד חפץ הפקידות להפוך את אדמתם למטעי נפנים, והמה מתחזקים עד היום רק על עבודת הזריעה; ורק אחדים מהם השכילו לחשיך משכר עבודתם בימים הטובים ויהיו לאמידים. אבל יתר בני המושבה לא דאגו לאחריתם ויסתפקו רק בחיים מרוחים לפי שעה, ועל כן מעמדם מסובן כעת.

לאחד מן הזכרונים, וביניהם הפונדקי שלי, יש עסק הענלונות בין חיפו, זכרון, פתח תקוה, יפו.

מזכרון יעקב לפתח תקוה דרך חדרה.

אחרי שבתי בזכרון כשבוע אחד עזבתי אותה, בשעה החמישית בבקר, במרכבה למושב ארבעה נוסעים, ההולכת ליפו. במרכבתי ישבו שתי נשים: בכל הדרך שמעתי דברי שיחה בין הנשים השתים האלה. לא נכנסתי לפרטי השיחה, אבל זאת יכלתי להציל מפיה כי הצעירה מהן היא אלמנת חובש ורוקח של אחת האחוזות, שמת בקדחת, והיא עם בניה נשארו אחריו בלי מקור לפרנסה; שיד הבטיח לה לקבל את הבנים אל בית היתומים של הברון בפריז, והיא תקבל תמיכה לחדשים, אפס אין דעתה נוחה מזה, והיא תובעת איזה סכום כסף ופלוני הפקיד מסרב בדבר. על הציר הזה נסבו כל דברי השיחה בין הנשים השתים, הזקנה נענעה בכל פעם בראשה לצעירה ותספר לה מצדה גם את תביעותיה. תובעים ושוענים באלה על הברון, מצאתי הרבה באחוזות, ויש ביניהם שתביעותיהם גדולות ממדת ההכנסה שהיו יכולים להכנים גם מעסק הטוב שבטובים.

עד כמה הניעה עזות התובעים האלה שמעתי אחרי כן בהיותי ביפו. אחד הפועלים, אלישר שמו, אשר עבר בהרשת הברזל בראשן לציון, נקטעה לו אצבע, באופן שאפשר היה לו להתפרנס גם אחרי כן ממלאכתו, ונלך לפריז וימסור את דינו לאחד התקיפים שם, אומרים, להמיסיון או לאנטישמיים, ויפיסנו הברון בעל כרחו בסכום גדול, אומרים, ארבעים אלף פראנק ויטע אלישר בירה סמוך ליפו בכסף שקבל. בימי היותי ביפו הלכתי פעם אחת, בימי יציאת הפועלים, בחברת ראשי ועד הפועלים, והנה יצאו לקראתנו פועלים צעירים אחדים מאחד בתי הקפה, ואחד מהם קרא להם מרחוק, כי יכינו כסף לנסיעתו, ושאלתים לטיב הצעיר, אשר נראה לי עז נפש ביותר, וישיבוני: כי הוא פועל מזכרון יעקב, אשר עבד כשכיר גם בצבא צרפת, וכבר היה בפריז ועל ידי השתדלות ראש הצבא של מחנהו נתקבל פנים אצל הברון, ויקבל מידו דמי פיום כאלפים פרנק, כעת הוא תובע מחדש כסף מידי הועד, הממונה על הפועלים היוצאים, ואם לא ימלאו את חפצו ישוב וילך לפריז. גם חובב ציון אחד, מעשירי אחינו ברוסיא וק. שמו, אמר להגיש את משפטו בערכאות בצרפת על הברון, בשביל תביעה על חלקה קטנה בראשון לציון, ולא נתפים בי אם אחרי השתדלות גדולה ובדמי פיום גדולים, התביעה הזאת עוררה בשעתה את קצף כל ישרי לבב והיה בה כדי להכעים את הברון על חובבי ציון שברוסיא. בהציע לפני, אחרי כן, בהמסר הישוב לידי יק"א, אחר מראשי חבורה אחת של קולוניסתים, את השענות ואת התביעות של אנשי סייעתו על הברון, החזקות והמוצקות להשומע אותן מרחוק, ואנכי מצאתין הררים תלוים בשערה, ואשאל אותו: באיזו זכות הנכם באים בעלילות דברים לתבוע תביעות קשות כאלה מאת הברון, אשר היא מכלכל אתכם בטובו זה שנים רבות? — וישיבני הוא: בין כך ובין כך הלא ירדו לשמיון החמשה עשר מיליון פרנק שמסר הברון בידי יק"א לשכלול המושבות, ואם כן הלא טוב יהיה בהצילנו על ידי תביעותינו מעט מן הסך הזה, לצורך שכלולנו אנחנו. —

העובר באחוזות ושומע את דברי כל התובעים, ואת דברי כל אלה שכבר נתפיסו על ידי הברון, ישתומם על הסבלנות הגדולה של האדם הגדול הזה ועל חבתו הגדולה והתמימה לעמו ולארצו.

בשבתי במרכבה ובשמעי את דברי השיחה אשר בין הנשים השתים האלה, נדמה לי כי ממשלה יהודית כבר נוסדה, אם כי הארץ עוד טרם נמצאת לה, אולם התביעות והטענות על הממשלה הזאת כבר ישנן במציאות. ולעת עתה הננו מסתפקים במועט הזה.

אחרי עבור שתי שעות באנו לחדרה[1]. המושבה הזאת נוסדה בשנת תרנ"א בידי חברות אחדות ובידי אנשים פ"טים, אשר רבים מהם נתישבו בה, גם קבעי בה מקום מושב רח"בות מסודרים ורחבים, גם בנו בה כשמונים בניני אבן לדירות אדם ולרפתים לבהמות. חדרה היא בת עשרים ותשעה אלף מאתים ושמונים דונם אדמה, טובה למ"עה, למזרע ולכל מיני מטע. אפס אוירה רע מאד לבריאות והקדחת הירוקה מצויה בה, לרגלי שלש בצותיה. חללים רבים הפילה האחוזה הזאת במשך ימיה המעטים; וינסו תושביה לבנות אהלי קיץ על יד הים, — מרחק שלשת רבעי שעה מן המושב, ונם שם השיגתם יד הקדחת הירוקה. בצר להם פנו גם בני חדרה לעזרת הברון, אשר הואיל לתת את הכסף להוצאת יבוש הבצות ונטיעת עצי קלפטים. בשנת תרנ"ו ננשו למלאכת יבוש הבצה "רוש־רש" של אלף דונם ולנטוע אותה עצי קליפט. ולמטרה זאת הביאו שש מאות כושים ממצרים, אשר אומרים עליהם, כי המה מנודלים במקומות בצה, ויעבדו את עבודת היבוש משך שנתים, וגם מן הבושים מתו כתשעים איש במשך הזמן הקצר הזה. גם באהוזת הצשרקסים הקרובה לחדרה מתו רב תושביה מידי הקדחת הירוקה במשך שנים מעטות. עד היום עלתה ליבש את הבצה "רוש רש", ועוד המלאכה רבה ליבש את הבצה "אַבְּרַקְטַם", של מאה ושלשים הקטר ובצה אחת קטנה "ברכת עטא" המודד טריטל העומק אצל החברה י"א הציע תחבלה חדשה, אשר על פיה ימשכו מימי הבצה אבּרקטם לבצה ברכת עטא אשר תתהפך לברכה מספקת מים לצורך השקאת המקום, והוא עושה כעת נסיונות; וכאשר הגיד לי יש לו סמן נדול, כי מחשבתו תעלה בידו, בשביל שמצא דגים היים בעטא; ובהתקים הצעתו, תצא היבשת לפועל מהרה ובלי הוצאות נדולות. לדעת כל המומחים: עתידה חדרה, ביבוש בצותיה ובהטהר אוירה, להיות ראש לאחוזות בארץ ישראל למקור ברכה ופרנסה לכל תושביה. אולם לעת עתה עלתה במשך ומי המעטים בדמים הרבה, דמים תרתי, כי אין כמעט בית בחדרה שלא מת בו מת, ויש אשר ארבע נם המש נפשות מתו להם במשך שנים אהדות. במשפחה אחת מתו בה: האב, האם, הבנים והבנות, ולא נשאר ממנה, רק ילד קטן, כל השומע את מספר המתים האלה יתנודד, — ורובם הלא מתו על חבת ישוב ארץ ישראל. כי רק חבת ציון עוררתם, לעזוב את ארצם אשר התפרנסו בה בבבוד, ולבחור את הארץ השממה הזאת למושב להם.

כל הנפש היושבת במושבה לעת עתה: מאה שלשים ושתים. ששים ותשעה זכר וששים ושלש נקבות. בהם: ארבעים ואחד עובדים. רכוש המושבה: ארבעים וארבעה בתים, שלשים ושבע רפתים, ארבעים ותשע מחרשת, עשרים ענלות, המשים וששה סוסים שלשים ותשע פרות.

בתוך האחוזה הזאת נמצא: "נן שמואל", אשר נוסד בשנת תרנ"ה לשם הנאון

[1]) היא "בעל חצור" (ש"ב י"ג, כ"ג) העורך.

רבי שמואל מוהליבר, במלאת לו שבעים שנה. הגן הזה הוא פרדס נחמד למראה, אשר כאלפים עצי אחרוג נטועים בו ובאלפים עצי אורנג (תפוחי־זהב), מלבד הבנינים והבאר לצורך הגן.

לא ישבתי הרבה בתוך האחוזה הזאת, המעוררת רק עצב על דרכי אחינו הגלוזים בכל מעשיהם, שעושים בחפזון, מבלי התבונן מראש אל תולדות מעשיהם, גם בזמן הקרוב.

באמצע היום נחנו באחד החנים [1], בו שתינו קפה ונאכל מצדתנו. עוד שתי מרכבות נחות במונו מצאנו שם ובהן משפחה אחת השבה מיסוד המעלה, מחתונת אחת מבנותיה לאחד מאכריה שם. על יד החן הזה נמצא פרדס (ביה) טוב של אחד הערבים. בו ראיתי ראשונה את הבאר עם גלגל־אנטילה, שהמלא מתרוקן בה והרוקן מתמלא [2]. הבאר הפורה בעומק עשרה או חמשה עשר מתר, וקירות הרצופות מדבקות במלט ומחזקות בברזל וסלם ברזל יורד עד תחתיתה, להספיק בידי הבודק לחקן את קלקוליהן, גלגל המתנועע בכח בהמה עליה למעלה, ושלשלת סובבת, סביב הגלגל הזה, בשלשלת הזאת קבועות דליות קטנות תכופות זו לזו, ובסבבה ביד הגלגל הוא משתלשלת ירוד ועלה, ואז כל דלי אשר בשקעו למטה בבאר הוא מתמלא מים, בעלותו למעלה הוא מתהפך ומריק את מימיו אל צנור, המושך את המים לתוך ברכה בנויה, ומן הברכה הזאת ישוקה הפרדס, דרך צנורות וחריצים. בידי המבון הפשוט והקדמוני הזה משתמשים בארץ ישראל להשקאת הפרדסים.

אחרי נחנו כחצי שעה התאספנו לעשות את דרכנו, בדרך העולה לפתח־תקוה. הדרך היא דרך מישור, אך מלאה יתדות־דרכים, אשר בעבור המרכבה עליהן היא קופצת למעלה; וגם מלאה היא חריצים אשר בימות הגשמים ימלאו מים, והיו לנחלים הנקראים בפי בני הארץ בשם: "ואדים", המפסיקים הגשמים המרובים את הקשר עם המקומות, אשר הוּאדים האלה קרבים אליהם. בבואנו למקום נחל כזה היה עגלוננו מאמץ את בהו להעביר עליו את מרכבתו במרוצה גדולה ובפעם אחת, ואנחנו יושבי המרכבה קפצנו ממקומותינו, גם נפלנו איש על אחיו. אין דרך כבושה בארץ הזאת מלבד המסלה אשר בין יפו לירושלים, מעשה ידי חברה צרפתית שעשתה בכספה; ואף כי יש בה מס מיוחד לתקוני דרכים, — והמס הזה נגבה על ידי הממשלה בדיוק, אולם לחקן את הדרכים לא תשים לבב. בן הארץ הזאת וכן דרכיה.

עברנו דרך כפרים ערבים אחדים וראינו בם בתי חמר שפלים, וילדים ערומים מתגוללים בחוץ מול קרני השמש הלוהטות. מכפר אחד רצו נערים ערבים שובבים אחר מרכבתנו וישליכו עליה אבנים.

באנו לפתח־תקוה בעוד היום גדול.

---

[1] חן הוא מלון ערבי. העורך.

[2] רות רבה, פסוק ותאמר לה המותה.

פתח תקוה.

אחוזת פתח־תקוה היא בת שלשה עשר אלף שמונה מאות וחמשים דונם אדמה רבת השבעים. הנחלקת בין מאה ששים וארבע משפחות קולוניסתים, בהן שלש מאות שלשים וארבעה זכר, שלש מאות וחמש עשרה נקבה; העולים יחד לשש מאות ארבעים ותשע נפש; בהם מאה ששים ואחר עובדים. מלבד אלה יש בה שמונה עשרה משפחות משמשי הפקידות. בהן: שלשים ושבעה זכרים שלשים ושמנה נקבות, ביחד שבעים וחמש נפש, בהם עובדים חמשה עשר; עשרים ושלשה משפחות פועלים קבועים. בהן חמשים זכר ארבעים וארבע נקבה, ביחד תשעים וארבע נפש. בהם עובדים עשרים ושלשה. כל המשפחות היושבות בפתח־תקוה הנה מאתים. עשרים וחמש, בהן ארבע מאות ואחר עשר זכר, שלש מאות תשעים ושבע נקבה. ביחד: שמונה מאות שמונה עשרה נפש, בהם עובדים מאה תשעים ותשעה.

שדות זרע יש בה, שבעת אלפים מאתים ושלשה דונם; כרמים, שלשת אלפים חמש מאות ששים ושלשה; זיתים, תשע מאות ארבעים ואחת; תות, חמש מאות שבעים ושתה; גנה, ארבע מאות ועשר; עצי פרות, מאה עשרים ושלשה; עצי אקליפט מאתים ושבעה דונם.

רכוש המושבה: שלש מאות ושבעים פרות, תשעים וחמשה סום; חמשים חמורים; מאה שמונים ושבע מהרשות; שבעים ושש עגלות; ארבעים ושלשה בתים. ארבעים ארות.

מכרמיה יצאו משנות ערלה רק 2890 דונם אשר הביאו 517342 קיל ענבים, ומחירם נתקבל 62147 פרנק, 22 פרנק לכל דונם. הכרמים עודם צעירים ועל כן הכנסתם מועטת לעת עתה.

פתח־תקוה היא הקודמת לכל האחוזות בזמן הוסדה על ידי חברה אחת מאנשי ירושלם, אשר נומדה עוד בשנת תרל"ו למטרת הישוב בארץ ישראל. היא ננשה אל העבודה בשנת תרל"ה ותקן אחוזה אחת בכפר אֶמְלָבֶּש, הקרובה ליפו מרלך שתי שעות, ויקראו אותה בשם: פתח־תקוה, לאמר: ממנה תפתח תקות ישראל. ויתנחלו אחדים מאנשי החברה הזאת על האדמה הקרובה אל הירקון, הוא הנחל אודזי, (יאדי עונה,) העובר בקצה נבול נחלתם, ואל הבצה, נחלת הממשלה, ויחלו את מחלת הקדחת, גם היו בהם מקרי מות, ויבהלו לנפשותיהם, וימהרו ויעזבו את המושבה. וישלחו שליח לחוץ לארץ ומכתב מליצה בידו מאת הרב החכם מיכל פינס, לקנות את לבב אחיהם אל הנחלה הזאת, ותעל בידו למכור בשנת תרמ"ב. — שנת צרה בישראל ושנת התעוררות הלבבות לישוב ארץ ישראל. — את חלקה היותר גרול, חלקים, חלקים, — שבעים דונם החלק, — לאנשים בבילימטוק וביתר מקומות. גם באו אחדים מהם בשנת תרמ"ג ויתישבו בה. ועל פי עצת אנשי ירושלים קנו להם מקום מושב בכפר יהודיה הוא יהוד הקדמונית, הקרוב לפתח־תקוה, — והוא מקום מצין באוירו הטוב והבריא ויבנו בו בתי אבן גם חפרו בו באר, אשר עמקה ארבעים ושבעה מתר, ותגרל ההוצאה על מקום מושב זה יותר ממאה אלף פרנק. ויהי כאשר ננשו לעבוד את אדמתם נוכחו עד מהרה לרעת, כי אי אפשר לקבוע מקום מושב במרחק שעה וחצי ממקום העבודה, וישובו אחדים מהם לבנות בתים בתוך האחוזה, הרחק מעט מן הירקון ומן הבצה. אחרי שנים אחדות הואיל הברון רוטשילד שי'

לטעת חורשה של עצי קליפטו על שטח יותר ממאתים דונם, המפסקת בין הבצה ובין המושבה, ועל ידי זה הוטב בה הרבה מעמד הבריאות. ויעזבו כלם את יהוד ויתישבו במקום המושב, אשר קבעו להם בפתח־תקוה, ובתי יהוד נשמו מתושביהם, ויהי בבא הרב הגאון רבי מרדכי גימפל יפה זצ"ל מרוזינאי — חובב ציון תמים,— וייסד בה ישיבת תלמידי חכמים, אשר הציע לפניהם את משנתו. אך בלכת הרה"ג לעולמו פסקה ישיבתו ותבטל גם היא, בעת יהודיה שוממה ונעזבה.

הרבה הרפתקאות עברו על האחווה הזאת, ביחוד הציקו להם שכניהם הערבים, בראשם השיח אפו רַבּח,— גבר אלים ורע מעללים; — כי שמו להם בכל פעם עלילות דברים ויבאו עליהם בתביעות בדבר גבולי הנחלה, גם הסיגו את גבוליהם. ביחוד היתה קשה להם בראשונה, טרם שנסבה כל הנחלה לידי היהודים—יבשלישיתה בתוך האחווה היתה קנין ערבים, גם יש אשר ערערו השכנים האלה על הקניניס שכבר נעשו, הכסף המעט אשר הביא מביתם, אזל עד מהרה, וגם תמיכת חובבי ציון שברוסיא ותמיכות צדדיות אחרות לא עמדו להם רק לפי שעה. בבקר הברון רוטשילד את המושבה הזאת בשנת תרמ"ז, הגישו לו בני המושבה בקשה לתמוך בידם, ייעתר לעשרים ושמונה משפחות מהם, אשר נתרבו עד היום לשלשים וארבע, לקבלן תחת חסותו, בתנאי, שימציאו לו אדמה למקנה באחווה, כדי ספק עבודה לכלם, ויפקד גם בה פקידות, אשר קנתה בה אדמה ותטע כרמים ובירות, אשר הספיקו עבודה לעשרים ושמונה משפחות, כל נפש עובדת בה, קבלה משמונה עד שנים עשר פיסתר ליום. בשנת ת"ן, כאשר התחילו כרמי הפקידות לשאת פרי, חלקו אותם בין המשפחות האלה על פי גורל; חמשה, חמשה הקטר כרם לכל אחד. ואת אדמת בור אשר להן, לקחה מהן הפקידות במחיר ותטע אותה בירות בתנאי אשר בחסור לאחת מהן מהכנסת כרמה, לחשבון חמשה עשר פ־נק בכל חדש לפרנסת כל נפש ולצרכי עבודת כרמה, תמלא לה הפקידות את החסרון הזה מכספה, אשר תזקוף עליה במלוה, ואת העודף לאחת מהן בפרי כרמה מדי צרכיה, תגבה הפקידות מידה על החשבון הזה. בתנאים האלה מתחשבת הפקידות עם המשפחות האלה עד היום.

יתר בני האחווה, אשר לא זכו להמנות בין תמיבי הברון, או אשר לא היה להם צורך התמיכה כל עקר, מתפרנסים באפנים שונים: שלשים וארבע משפחות המה כורמי הברון, ארבעים ושתים המה כורמים ברשות עצמם. שמונים ושלש המה בעלי חקלאות מערבת, לאמר: בעלי כרמים ושדות זרע, חמש משפחות המה קולוניסתים משמשי הפקידות, שמונה עשרה משפחות בעלי בירות, ארבעים ושתים שכירי יום. אחד עשר נגרים, עשרה סנדלרים, תשעה חרשי ברזל, ששה חנונים, ארבעה ענלונים, ארבעה בנאים, ארבעה חיטים, חולב אחד, בית מרקחת עם רוקח, אשר הוא גם החובש; רב מ"ץ, המקבל משכרתו מידי הפקידות שוחט, מנקר, ששה מלמדים ושלשים ושבעה תלמידים, בית ספר ובו ארבעה מורים וחמשים תלמידים, וחמשים וחמש תלמידות.

מבעלי הבירות יש היושבים בחוץ ועבוד בירותיהם נמסר לאנשי פתח־תקוה; גם יש בה תושבים, אשר אינם עומדים על הקרקע. והמה מתפרנסים פ־נסות חוץ שונות, ורק בתי מושב יש להם בפתח־תקוה, ויש אשר יש להם בה רק כעשרה

דונם. ועל פי עשרת הדונם האלה המה מתחשבים לבני האחוזה, כי בהיות יסוד האחוזה הזאת בידי עירוני המקים, אשר נסיונם הראשון לא עלה בידם, ותקוה לא נשקפה להם לקימה בידם, מכרו אותה הלקים הלקים קטנים לאנשים שלא רצו אלא לרכוש להם קנין קרקע באדמת הקדש. על כן התלקטו ויבאו לפתח־תקוה אנשים מכל המדינות ומכל הארצות בעלי נונים שונים; יש בה עירונים נמוזים, המתפרנסים, או המשתדלים להתפרנס מהכנסת בתיהם או מהכנסת בירותיהם, כי בשנים האחרונות הולכות ומתרבות בה הבירות, בשביל שהיא סמוכה ליפו מקום החף, ושבר ההובלה ממנה ליפו מצער. גם בשביל שבעמק שמונה או עשרה מתר אפשר למצא בה מים, לצורך השקאת הבירות, הצריכות השקאה מרבה, ועל כן ההוצאה העולה על חפירת הבאר ובנינה ועל דלית מימיה מעטה וגם יש בה אדמה מסגלת לנטיעת בירות, ואחר שעסק הבירות מצליח בימים האחרונים ולפי החשבון [1]) יש בעשרה דונמים בירה להספיק פרנסה למשפחה שלמה, בלי טפולים מרבים; ועל כן רבו הקופצים על אדמת בירה בפתח־תקוה, עד כי עלה מחיר האדמה הזאת עד שלש מאות פרנק בל דונם, ובכל בעלי אומניות ובעלי מסחר רצים אחרי בירות, כדי לבסס את פרנסותיהם לעתיד. גם יש בה מילידי ירושלים, המסתייעים מעט גם מן החלוקה. ותהי לעיר קטנה המקבצת מאנשים שונים, אשר לא ישמעו איש שפת רעהו.

ענלחנו, אשר בה באתי לפתח־תקוה, עמדה על יד אחד בתי הקולוניסתים, אשר בו אבסניא לענלונים ונם לעוברים ושבים, באתי לתוך הבית ואסעד שם את לבבי. בעל הבית הזה הוא על פי מקרה אחד מבני עירי הפשוטים, ומה מאד נפלאתי לראות ספרים צרפתים מתנוללים על השלחנות וספרים עברים לא מצאתי בבית, ונם שמעתי כי אחת מבנות הבית שבה זה מעט משוֵיץ. אשר שם בקרה בית מדרש לחכמה, ונמשך אחריה לאהבה סטודנט, לומד שם הכמת המשפטים ותנשא לו. אם כן—אמרתי בלבבי—נעשה ארץ ישראל קפנדריא לתרבות האירופאית,—כי בן עירי זה לא היה רואה בעירי נם ברור שלישי את בנותיו מבקרות בית מדרש נבוה, ובניו לומדים צרפתית.

בערב נכנסתי למשפחת נימין, אשר את אחד מבניה הלכתי בספינה מקישטה לבארות, והבטחתיו אז, כי בבאי לפתח־תקוה אתארח בביתו. את בן לויתי זה לא מצאתי, כי הלך בחברת עוד נבחרים אחדים מפתח־תקוה אל האספה בראשון לציון, אשר שם נתאספו בחירי הכורמים שבמושבות יהודה, להתועץ על דבר קבלת המנופולין לממכר יין ראשון בארצות המזרח על השבונם; כי שמועה שמעו, כי יש ברצון בן עירי בן־ציון ליפשיץ — כורם ברהובות — להשתדל לפני הברון בדבר קבלת מנופולין בזה, ותנדל תלונת בל הכורמים עליו, על בי יאמר לצאת מן החבורה ולעשות סחורה בעמלם. ויש אשר נתנוהו בנלל זה לבונד בהבריו, ותלונתם זאת קבצתם לאספה בראשון. בשוב אחרי כן בן לויתי כן האספה, הרצה את מסקנותיה: כי בחרו מקרבם ועד, ונם ערכו מכתב בקשה לברון, אשר יחתמו עליו הראשים של ועדי המושבות (בקשתם זאת נדחתה אח"ב מהברון,) נם ספר על דבר תנרה קטנה שנפלה באספה זאת, כי מנדרה באה מהאה מן הכת האחת — בי לרנלי

[1]) עין משפט הישוב 45.

מריבה נחלקה המושבה הזאת לשתי כתות — , על בחורי הכת השניה. הפעם הרגשתי ראשונה תנועת אנשים בעלי בחירה חפשית במקצת.

משפחת ניסין היא משפחה חקלאית נמוכה, היכולה להיות למופת ליתר המתישבים בארץ ישראל. על המשפחה הזאת, אשר מוצאה מרוסיא, מת אביה אחרי עבור שנים אחדות לבניסתה בא״י, ובניו אחריו מנהלים את כל עניני אחוזתה, והיא מתפרנסת, בלי תמיכה מן הצד, מחקלאות מערבת בעבודת שדות זרע, כרמים ובנטיעת בירות, בגרול עופות ורבורים, ונם עובדת היא בשכר את עבודת אחרים לנטע כרמים ובירות. נם בית רחיים העמידה בימים האחרונים על יד הנזמתר של אחת הבירות, אשר לאחד מנותני עבודה לה. בל אחד מבני המשפחה, אשר שלשה מהם כבר נבדלו למשפחות מיחדות, ממונה על מקצע מיחד בחקלאות. דירתה בבית מרוח, אשר בו חדר־אוכל אחד, חדר־אורחים אחד וחדר־מבשלים אחד, משתף לכל בני המשפחה, ורק חדרי־מטות מיוחדים לכל משפחה צעירה. בהיותי בבית המשפחה הזאת ראיתי את הציור של אכרים יהודים שנתנשם בפועל באופן המכון אל הדיאל של הובבי ציון ברוסיה. הנהנת הבית ובלבלתו היא בפשטות, אבל לא בנסות. בני המשפחה הזאת אינם מן המשכילים, אבל אינם רחוקים מן התרבות, ובכלל אין שאלה אחרת מעסקת את מוחם, בלעדי שאלת עבורותיהם הפרטיות ושאלת הישוב.

בלילה לנתי בסבת השמירה אשר בבירת וים (ציוני וינא', אשר נטע ברם נם בירה, ובנה בית רחים על ידי משפחת ניסין) יחר עם המבנאי ליאון ששין, בן עירי מיפו, אשר בא לטפל בבית־הרחים והנומתר. לליאון ששין זה יש חרשת־ברזל לכל מלאכות המבניה ביפו. והוא העמיד נומתרים ורחים והמספיק חשוקי ברזל וסלמות לכארות, לכל הקולוניסתים העברים, אך הפקידות של הברון היתה מבכרת, לפי דבריו, את המבנאי האשבנזי עליו. בשביל שבו אי-אפשר היה להם להשתמש להנאתם ולבצעם.

ממחרת יצאתי לטיל במושבה, ותעש עלי רושם של עיר קטנה לישואית. מקום המושבה מפזר על ששה נדל לפי ערך, ובלי סדר מיוחד, רחובותיה אמנם רחבים, אבל בניניה אינם נרולים ואינם יפים. נם בית הפקידות הוא בית פשוט ודל המראה, ורק בית הכנסת מתנוסס בהדרו בין כל בתי המקום. בית הכנסת הזה נוסד בכסף עזבון אחד מחובבי ציון שברוסיה, ונשלם בתמיכת הברון, והוא בית הכנסת הנדול שבכל בתי כנסיות שבארץ ישראל. מלבד בית הכנסת של החברה בירושלים הדומה אליו בנדלו. אפס הרעו לעשות לבנותו במקום צר ובתי מושב סביב לו. ואני הבעתי להם את תמהוני, על הסתירם את בית כנסתם היפה מעין רואים, בשעה שבעירם הנדולות, אשר אדמת הבנין יקרה בהן, מפנים נם רחבה לפני בתי כנסיות.

בקרתי את הרב המ״ץ, אשר הוא בן עירי, ומצאתיו כי הוא מדונמת אחד הרבנים בערי רו״פ הקטנות.

נם מצאתי בתוך המושבה אחדים מבני עירי, וביניהם אחד ממכרי, דניאל ליפשיץ, אשר בקרתיו בביתו. בו הדרים אחדים, ביניהם חדר אחד כעין טרקלין, הנקיון והסדר נראה בכל הבית. אכסדרה מקורה לפני הבית בבאה. האכסדרה משמשת בארץ ישראל לחדר־האוכל והישיבה לבני הבית. דחיטי הבית בארץ

ישראל המה: שלחן וספסל עץ נמוך מכסה בד אדום סביב לכתלי החדר. בכל ארץ ישראל אין להם על פי רוב חדר מבשלים מיוחד, כי אם כירה מטלטלת בפנה אחת באכסדרה, אשר עליה יבשלו את תבשיליהם. גם ארבה להוצאת העשן אין להם והעשן ימלא את כל האכסדרה בעת הבשול. דניאל ליפשיץ היה בעירנו מורה ספרים, ובהתעורר הרעיון של ישוב א"י היה אחד ממחזיקיו. בבוא אחר כן משולח מר פינס למבור הלקים מפ"ת, קנה גם הוא את הלקו, וימכר את בתי מסחרו וינוע הוא ובני ביתו לפתח־תקוה. כעת הוא נמנה בין העשרים ושמונה משפחות שנתקבלו תחת חסות הברון. הוא ובני משפחתו הגדולה המה מן העובדים היותר חרוצים שבתוך המושבה. כל עבודה קשה לא תכבד ממנו. מנדל הוא דבורים ותולעי המשי עוסק בנטיעת הזיתים, עובד את כרמו, גם עסק בנטיעת בירה. ובחריצותו, עלתה לבנות לו בתי מושב, אשר יכנים מהם חלק מפרנסתו. הוא מלא הצעות שונות, אשר תהיינה לדעתו למקור פרנסה לקולוניסתים. אחת מהצעותיו ההגיוניות היא—ליסד בפתח־תקוה בית חרשת־אריגה. הצמר יכבס בנהר אודיו. ובתנועת אחד הגומתרים, אשר על יד אחת הבירות, התנועע מכונת טויה פשוטה, ובמנורים *), אשר יעמידו בה, יכינו את הארג הנצרך בתוך הארץ. הוא צועק מרה על כל אלה המתרשלים בגדול תולעת המשי, אשר רב ברכה צפון בו, גם בנטיעת הזיתים ובגדול דבורים. הוא הראה לי את הבתים, אשר בנה לאט לאט, בעצמו עסק במלאכות שונות, בעצמו רצף את הצרו באבנים. גם בעיני אחיו הקולוניסתים הוא מוהזק לעובד הרוח. בחריצותו לעבודה מחיב דניאל ליפשיץ את הרבה מחבריו, אבל לא את כלם; כי הרבה מבני פתח־תקוה מצוינים בזריזותם לעבודה. בהיותו ראש המדברים בתוך העשרים ושמונה משפחות הנתמכות בידי הברון, הרצה לפני את טענות בני חברתו על הפקידות של הברון, לדעתו, רמתה אותם ותסובבם בכחש, בקחתה מהם את ארמת הבור שלהם. על מנת כי תחלק ביניהם אחרי כן את הבירות, אשר תטע עליה, וכעת בחלקה לכל אחד את חלקו רק בכרמים הנטועים נפני הודו, (ענבי מלבן וקברנה) הנושאים ענבים רק מחצה מנפנים פשוטים, ובפתח־תקוה אינם נושאים גם את המחצה הזה, (כשלשה רבעי הכרמים בפתח־תקוה נטועים נפני־הדו) אין בהם עתה, וגם אי־אפשר להיות בדם בעתיד, כדי פרנסת בני משפחתם, ועל כן חמה תובעים מידי הברון, כי יוסיף לכל אחד חלק בבירה ובעצי זית, אשר יהיה בכלם יחד כדי פרנסתם, או כי יקנה להם חלקת שדה זרע כדי צרכם.

דבר הלמד מאליו הוא, כי כל תביעותיהם מיסדות על ההבטחות, שהבטיחה להם הפקידות בעל פה בזמנים שונים, ובי הברון יצא את חובתו נגדם בפרנסו אותם במשך עשרות שנים. בכל זאת מתנאות המשפחות התמוכות בתביעותיהן על הברון, ויתר הקולוניסתים הפשוטים מתקנאים בהם. גם יש מריבות ביניהם, כי יש — כמו צעירי ירושלים — החפצים להמנות גם המה עמהם, ואלה אינם רוצים להכניסם. בהיותי אחרי בן — אחרי המסר האחוזה ליק"א — בפתח־תקוה, הלכתי בחברת שליחי ראשון לציון לראש חברתם (דניאל ליפשיץ זה), וחמה הציעו לפניו, כי יתחברו גם בני חברתו אל הועד שנוסד מכל המושבות, לפקח על עניני האחוזות

*) ל"ר מ„מנור אורגים" (וועבשטוהל).

בכלל, וישב את פניהם דיקם, באמרו: נבדלים אנחנו בתביעותינו לטובה מכם. עד כמה השפילה התמיכה את נפש המקבלים האלה, חעיד לפני אחד מהם: בי אחרי הקצב חמשה עשר פרנק תמיכה לחדש לכל נפש מהם, מהם לאחד מחבריהם נפש אחת מבניו, ויקרא בינון: אך נבר לא יצלח אנבי, כי לעת כזאת, אשר כל נפש מכניסה חמשה עשר פרנק לחדש, מתה עלי הנפש הזאת.

באתי לבית־הספר ומצאתי בו שנים ממוריו ותלמידים אחרים מפזרים במחלקותם, המורים השנים העידו לפני, כי אין לבית הספר הזה כל ערך, אחרי היותו תלוי בפקידות ובמנהלת, אשר היא גם המורה צרפתית, והיא תבקר את בית הספר אך לעתים רחוקות, ועל כן נחרבו החדרים בפ"ת, ומעט המה הנערים והנערות המבקרים את בית הספר, וגם אלה לא יראו פרי בלמודיהם, יצאתי מבית הספר הזה בפחי נפש, לעמת זאת מצאתי חפץ במורים השנים, אשר אחד מהם, והוא הזקן, הוא תלמידי גדול, בעל דקדוק וחימאי, (אחרי כן מצאתיו ביקב שבראשון עוסק במלאכת החימה) הוא מנולי רוסיא, איש מדור הישן אדוק בדת ומתנגד לכל הרחבה בשפה, לשטת עברית בעברית, והוא מקלל קללות נמרצות את כל הצעירים הפוקרים בדת ובעתיקות השפה. בבאי לפנית ערב בבית הכנסת מצאתיו מציע שיעור בגמרא לפני לומדים אחדים. השני הוא יליד ירושלים, איש צעיר כבן שלשים, והוא אב בחכמה, אחד מן המיוחדים שבמשכילי ארץ ישראל, הוא יודע את השפה העברית והערבית וספריותיהן על בורין, בשפה האחרונה הוא גם סופר בעתונים. גם יודע הוא את השפה הצרפתית והגרמנית, אחרי כן עזב את בית הספר ויהי לסופר ומזכיר למנהל יק"א היושב ביפו, וחבל כי עזב את עבודתו הספרותית המועלת.

בבית האחרון מצאתי את חותנו, אחד מראשוני המתישבים בפתח־תקוה. הוא משבח את הארץ ומגנה רק את העוסקים בה ואת אופן עבודתם. לדעתו, לו החזיקו המתיישבים הראשונים עד היום רק בעבודת שדות זרע, כי אז ראו פרי ביכה בעמלם.

בקרתי גם את אחזת לחמן מברלין, אשר בתוך האחוזה, וגם את היקב הקטן אשר בה, לבבי נשבר בראותי את הַבָּרָה העזובה, אשר באחזה הזאת, שנטעה עוד לפני שתים עשרה שנה. והיום היתה צריכה להביא כעשרת אלפים פרנק לשנה; אפס אחרי אשר נטעה בארמה, אשר איננה מסגלת לנטיעת בירות, לא נשאה פרי, ויעקרוה, אך כי יש אשר אמרו, כי אפשר היה לתקנה בהוספת חול. אך מראשית הוסד הנחלה הזאת, נמסרה בידי אנשים שאינם מוכשרים לעבודה הזאת, ועל כן הפסיד בה מיסדה הרבה כסף. חנות מיחדת פתוחה ביפו למכר יין וקוניק של אחזת לחמן שנחשבו שם למיז הגרוע.

בכלל, מתישבים בני פתח־תקוה בין העובדים החרוצים אשר באחוזות; אך גדול בה פרוד הדעות כבל אשר ירבו בה מקצעות העבודה והפרנסה. ובבל אשר יבדלו לארצות מוצאיהם. ועל כן רבה בה העזובה כעיני צבורם, אחד מתושביה התאונן באזני לאמר: בבא אליה משולח מאחד בחי החסד או מאחת הישיבות שבירושלים, הוא מוציא ממנה על נקלה מאה גם מאה וחמשים פרנק, כי רוב בני פתח־תקוה המה חרדים לדתם ורודפי צדקה,— במדות השתים האלה היא מְצִינָה בין האחוזות,— ובהתקלקל הבאר של צבור אין איש משתתף בפרוטתו לתקנה, והוא הדין בבל יתר צרכי הצבור.

בימי היותי בארץ ישראל נהרג בה איש אחד יליד עירי על ידי אחד משכניה

הערבים, כי הלך בעגלתו לקנות דמן בכפר הסמוך, ואין איש אתו, ויקם עליו הערבי ויהרגהו, ויאסרו שוטרי הממשלה את כל נכבדי הכפר. עד אשר נודע מי הוא הרוצח, וידינוהו אחר כן בירושלים כענש נפשות, הודות להשתדלות מני, עורך דין של הקהלה האשכנזית בירושלים.

החיים בפתח־תקוה, כאשר כבר אמרתי, עושים רשם כאלו היינו בעיר ליטא קטנה: בבקר השכם נפנוש באנשים הולכים ושבים בתיקי טלית ותפילין תחת זרועותיהם, ובשוק הירוק נמצא נשות המושבה עומדות וקונות פירות וירקות לצרכי היום. כי ראש המאכלים של בני ישראל הוא הירק המצוי בה במינים שונים ורבים, אשר יגעמו מאד לחך הירגיל בהם, והיה להם: הזית הכבוש, הבנדורה *) וכיוצא בהם עם להם ותה, לפת שחרית וערבית; ומאכלי ירק ומעט בשר—לסעודת הצהרים. בין מובני ירקות מצאתי גם משפחה עברית, מוכרת ירק מנגה, ותהי זאת לפלא בעיני. בשבתות ובערב כל יום יושבות הבורות חבורות בבית הכנסת, ללמוד את שיעוריהם. בני המושבה הזאת המה בכלל אנשים בינונים. משכילים אין בהם כמעט מאומה, ותורנים רק מעט, אבל בכלל המה אנשים שיש בהם ריח תורה ויראת שמים, יש בה גם בית־ספרים קטן בשביל הצעירים, ובו מתקבלים שמונה עתונים עברים וזרגונים.

בכל ימי שבתי בפתח־תקוה מלאו אזני דברי משא ומתן על אדות הישוב בכלל ועל אדות עניני המושבה הזאת בפרט. ומרובים ושונים עניניה המבדילים את תושביה לקבוצים קבוצים: לכורמים לבד, לבוסתנאים (בעלי בירות) לבד, לברוגנים לבד, ולעומדים ברשות עצמם לבד, לירושלמים לבד, ולבני הון לארץ לבד. מלבד חלוקתם לארצותיהם ולנוייהם; ועד היום עוד לא התמזגו להיות בני עם־אחד וקבוץ מיוחד בשאיפותיו ובמנמותיו.

בני יהודה נופלים בכלל מן בני הגליל במדת אחדותם, ובני פתח־תקוה נבדלים בזאת לרעה גם בין האחוזות שביהודה.

כה הפקידות רפה פה מאד, אחרי כי אין דעתה נשמעת, כי אם אצל העשרים ושמונה משפחות. ליתר בני המושבה נותן הברון רק את צרכי הצבור, המשפט אשר יוציאו בני פתח־תקוה על הפקידות, הוא מלא לעג שנון ובוז. כלם בקיאים במעשי תרמיתה לגנוב את דעת הברון ולנצל את כיסו. כלם חושבים ומונים אחת לאחת את שגגותיה ואת זדונותיה, והמה מדברים על אבות האנשים האלה מגבה, כמו מיצורים שפלים מהם. ובאמנם הוננה פתח־תקוה בפקידים בעלי דעת נקיה. לאחד מהם היתה לאשה אשה פרוצה נוצריות מפריז. הפקיד האחרון הוא אמנם איש ישר, רומני מן הגליל, אבל סבל. ואשתו היא מן בנות הגליל המהונכות בידי שיד בפריז. מלבד אלה יש בפתח־תקוה משפחה אחת מן הגליל, שהיתה הכיבה ביותר על שיד, וישתלנה על אדמת פתח־תקוה. האחד הוא גנן המקום. העשרים ושמונה משפחות מרבים לנבל את שמו ולשומו לאיש שם בבליו. גם הפועלים העברים קוראים עליו תגר, כי לא יתן להם עבודה אצל הפקידות, למען יובל הוא לגנוב כל צרכו. את אשמותיהם אלה המה מקימים בעובדות ובמעשים. השני הוא גיסו, מי שהיה גנן, אשר העניק לו שיד בירות וברם של הברון די צרכו.

*) ליבעסאפפעל, טאמאטא.

באחד הימים יצאנו לטיל מחוץ לפתח־תקוה, לבקר מבצר אחד חרב ומקום מוצא הנחל עונה, אנכי ואחד מצעירי רוסיא, שהיה מורה במקוה ישראל ונתפטר ממשמרתו, בלוית אחד מנגני הפקידות, — ספרדי שהתנרמן ונעשה אשכנזי נמור בקחתו אשה את אחת מבנות אכרי עקרון. הגנן רכב על סוס ואנחנו שנינו על פרדים. בראשונה הלכנו בין משעולי כרמים, אחרי כן באנו למישור גדול, המשתרע סביב, ורק פה ושם נראו גבעות קטנות. עלינו על אחת מהן, הרחוקה כשעה אחת מפתח־תקוה, ומצאנו שארית מבצר חרב, אשר לא נשארו בו, כי אם שרידי בתליו החיצונים. בפי היהודים הוא נקרא בשם: אנטיפטר, ובן נקרא בימי הבונים, ובפי החוקרים הוא נקרא בשם חרבות ארשון (עיין תבוא היצי לונץ ק"ע), כנראה המבצר הזה הוא משרידי מבצרי הצלבנים, אשר חרבותיהם מפזרות במקומות הרבה בארץ ישראל. לא הרחק משם באנו אל מקום מוצא הנחל עונה, וראינו מים מפכים מתוך הארץ, ומשם המה הולכים ומתפשטים לנחל.

אחר הצהרים יצאתי מפתח־תקוה ליפו בעגלה ההולכת מזכרון יעקב. עגלות פתח־תקוה יוצאות רק בבקר והרבה עגלות מצוינת אז, כי אחדים מאכריה עוסקים בעגלונתו. אכרי פתח־תקוה אינם נוהגים סלסול בעצמם, אינם מפנקים ומעדנים יותר מדאי. עברנו על פני הבירות, אשר מהן יש שכבר גדלו בל צרכן ומראיהן יפה מאד מרחוק. גם עברנו דרך החורשה של עצי קליפטו, אשר נטעה בידי הפקידות סמוך לבצה. גם פה מצאתי את שורי הבר רועים בבצה. אחרי כן עברנו בתוך חורשה של עצי זית, אשר לפקידות. אנחנו בני הצפון, אשר הננו רגילים לעבור בתוך יערים עבותים, בכל פעם אשר נלך בדרך, נרגיש מאד את החסרון הגדול הזה בעברנו בתוך הארץ הנשמה הזאת. אין צל מצל בכל הארץ. כי עצי הנפן, האורנים, הלימונים והאתרוגים קטנים המה ונמוכים ואין בהם כדי להשיל צללים. ועל כן שמחתי לקראת החורשות האלה, אשר עברתי בהן עתה. עץ הקליפט הוא עץ חדש, אשר נטעה אותו ראשונה הפקידות של הברון בארץ ישראל. העץ הזה, אשר מקום מולדתו אפריקא, ומהר לגדל. אחרי עבור רק בארבע שנים לנטיעתו, הוא עבה גבוה ורענן ורחיש בעלים צפופים, כאלו עברו עליו עשרים שנה. הקולוניסתים חשבו ומצאו, כי לו השבילה הפקידות לטעת את כל האדמה של כל המושבות יערות של עצי קליפט, אז מצאה רוח נדול ודאי ממכר עצים. דניאל ליפשיץ העוסק כל ימיו בבנין, מצא, כי יש ערך נדול לעצי הקליפט הנטועים על אדמתו. — כי גם בתוך האחוזה נטעה הפקידות עצי קליפט, — לצורך בניניו וגם לממכר, ויעקרם. בבקר הברון אחר כן את פתח־תקוה הלשינה עליו הפקידות לפניו, ויתקצף עליו הברון קצף נדול, עד כי אמר להסיר ממנו בשביל זה את חסותו, וברב עמל ואחרי שהטילה עליו הפקידות עונש כסף, נתפים לו.

הדרך ההולכת ליפו היא דרך מישור, הלא היא השרון המתפשט בין יפו לקסריה, ואשר היה מפרסם בימי קדם בהדרו (ישעיהו ל"ה ב.) ולנוה צאן (שם ס"ה.) אולם גם בה נמצאות יתדות דרכים המרעידות את ענלתנו. סמוך לפתח־תקוה עברנו על בתי־רחים העומדים על הנחל עונה, המחברים מאת הממשלה לשיח אבו רבה, והוא עסק המעשיר את בעליו. על אם הדרך עברנו נשר, בנוי מחדש לכבוד קיסר אשכנז, על אחד הנחלים, אשר בימות הגשמים עבר על נדותיו והפסיק את הדרך בין פתח־תקוה ליפו.

(עוד יבוא).

מִשְׁנֶה שְׁכִירוּת:

א

הרב ר׳ פינחס ראזאווסקי ז״ל

הרב הגדול והדגול הזה, נפטר ביום ג׳ י״ז בטבת תרס״ד בשווינצאן שהיה רב ואב״ד שמה קרוב לשבע עשרה שנה (נתמנה בקיץ תרמ״ז) — לדאבון לב כל יודעיו וטביריו; כי הוא היה אחד מיחידי הסגלה והטעולים, אשר היה אוהב ואהוב לכל איש טישראל יהיה מי שיהיה, רק אם היה איש ישר והמים בטעשיו.

הרב ר׳ פינחס ז״ל נולד ביום ד׳ כ״א תמוז שנת תר״נ בעיר נעשווייז (גוב׳ מינסק) להורים ישרים, לא עשירים, אך מצבם הי׳ טוב, ובל מעיני הודיו ההנונים והתמימים הי׳ לגדל את בניהם (שני אהים) להיות רבנים ומורי דת בישראל; ורצונם זה עלה להם באופן נעלה; כי גם אחיו הגדול ממנו בשתים עשרה שנה ישב על כס ההוראה בעיר ברעסטאוויץ עד יום מותו (נפטר זה שלש שנים). — בשנת תרי״ט נשא לו לאשה את בת דודו, וקבע ישיבתו לתורה בפרישות בוואלאוין. אחר זה למד בצוותא חדא עם שארו הרב הגאון רבי הירש ליפמאן ז״ל האב״ד באיהומען (נפטר בקיץ תרס״א) ער שנת תרכ״ז, השנה בהיותו כבן עשרים וארבע, נתקבל לרב אב״ד בעיר מצער פאלאנקא סמוכה לסלאנים. ושרת שמה בקדש כשמנה עשרה שנה עד שנת תרמ״ה. — ובשנת תרמ״ז נתקבל לרב בשווינצאן.

הרב ז״ל היה מצוין ונעלה בתורה, ביראת אלהים אמתית, בחכמה ובמדעים, בטהרת המדות, בלב טוב בנפש עדינה בענות חן, באהבה טהורה לעמו, במדת האמת בלי שום משוא פנים לאיש, ובכל מדות הטובות שמנו הז״ל לתלמידי הכמים. בקיאותו בכל מקצעות התורה שבכתב ישבע״פ היתה מפליאה; שפתנו הקדושה ידע היטב ע״פ דקדוקה וכתב בה בטהרת הלשון כאחד הסופרים המצוינים. הבין, וגם קרא, שפות רבות: רוסית, צרפתית, רומית, ארמית, סורית, ומעט ערבית, ויתר מכלן ידע היטב אשכנזית לדבר ולכתוב בה, וגם קרא בשפה זו במעט כל ספרי החכמה וההפלוסופיא; היה בקי ויורע ספרי שפינוזא, מענדעלואהן, קאנט, לייבניץ, העגעל ועוד, בן המבארים ומפרשי התנ״ך בשפה זו: אייכהארן גיזיניוס ועוד. וכן ספרי חבמי ישראל באשכנז היו שגורים על לשונו, ספרי ר״מ זכם, צונץ, נרעטץ ורבים דומיהם. — גם למד וידע ידיעות שמושיות רבות: גיאוגראפיא, היסטוריא בללית, טכניק, מכניק, אשר למד לעמקו ולרחבו, ובתכלות הפשטות ויושר ההגיון. — בי היה שונא מאד דרכי הפלפול וההריפות. —

שמירת הלשון, ענות רוחו השהורה, לבו הטוב, היו למופת, ולא יצא מפיו אף דבר קל לרעה, גם נגד שונאיו ואויביו. — בלכתו לשבת על כסא הרבנות

בשוינצאן, הוכיח אבי ז"ל אותו בדרך אהבה וחבה, מדוע יכניע כה את עצמו יותר מדאי, הלא צריך לקיים „נהוג נשיאותך ברמה" אבל הרב ז"ל ענה: האמין לי ידידי, כי בשום אופן אינני מרגיש בו היכלת להטיל מרה, להתנהג בנשיאות, כי אינני יודע במה אתרומם, איזה מעשים טובים עשיתי בחיי יתר מאחרים, ואם למדתי הרבה לטובתי, האם בזה אמצא חן בעיני עצמי? — ורק סתם להתנדל ולהתנפח, לא אוכל! —

בראותי את בקיאותו הגדולה, בקי ויודע בכל ספרי הפילוסופים מצד זה, ומדקדק במצות מצד זה, הרהבתי עוז בנפשי לשאול אותו על ההפכים ברוחו, ויען לי הרב ז"ל: שהדי במרומים, כי כל מעשי ופעולותי הן במעשי המצות, הגונעים אלי בעצמי, הן בעניני הוראה הנוגעים לאחרים, אני עושה ומורה באמונה רבה מאד, ובשעה שאנבי עוסק באיזה מקצע להלכה ולמעשה, אני מצמצם את כחי ומחשבתי לעולם זה שאנכי עומד בו, והגע בעצמך, האם אוכל להשוות עולמו של השלחן ערוך לעולמו של הֶרוין? — האוכל להשוות את חקי דתנו, אשר יודע אנכי, כי עולם הישראלי מיוסד ומשותת רק עליהם ורק הם המה סוד קיומנו — לאיזה ההשכלה זמנית ומתחלפת לרגעים? סוף דבר, כל מעשיו והליכותיו היו בתבלית התם והצדק, ולשם שמים באמת!

שקידתו בלמודים ואהבתו את הספרים היו גדולות מאד: כמה פעמים ענה בצום נפשו (פשוטו כמשמעו) רק שיהיה בידו לקנות איזה ספר, וקבץ ואסף כמעט באופן זה תמיד, (בי כל ימי חייו חיה במצוק ודוחק) ספרים רבים לאוצר גדול. כן התחבר ביחוד לאנשים שהיו להם אוצרות ספרים; הוא היה ידיד ואוהב להחבמים הגדולים מו"ה מתתי׳ שטראשון ורשי׳ פין ז"ל, לא בשביל תורתם וחכמתם לבד, כי באמת לא אהב לבלות את הזמן היקר לו במסבת רעים, בשיחות ורעות, כי אם גם מפני שהיו להם אוצרות ספרים רבים וגדולים, כן קנה לו ידיד ורע את הרב המופלג השלם ר׳ אברהם בארעל ז"ל, שהי׳ גם לו ביבליותיקא גדולה. וגם אותי הצעיר קרבני כאח לו, בשביל המעט ספרים שחנני ה׳, כמה פעמים המציא לו איזה סבה קטנה או גדולה לנסוע לווילנא, ובמחשבה קודם למעשה לקרוא ולעיין בספרים ישנים וחדשים, אם בבתי אוהביו ומכיריו, או בבית העקוד של הר״מ שטראשון, ובכל פעם שבא לביתי, בחר לו איזה ספרים, והתרפס והתחנן בכל מיני פתוי ורצוים, להשאיל לו לבל הפחות שלשה ספרים בפעם אחת, האחד לעיין בלילה על משכבו באכסניא שלו; השני לקרוא בדרך; השלישי נתוץ לו לביתו, ועוד, ולא יכלתי להשיב את בקשתו ריקם, כי ראיתי אשר בל חייו ונשמתו תלוים בספרים. גם שלשה שבועות לפני מותו, בדרך שובו מברלין לביתו, התעכב בווילנא לצרבי רפואתו, והוא טרם ידע כי ימיו חוצצו, באתי לבקרו, ומצאתיו שובב על ערש דוי במכאובים ויסורים גדולים, אך פניו צהלו משמחה בי זכה להשיג בברלין את הספר „נאטטעם דינסטליכע פֿארטראנע, לצונץ" ולקנותו! —

הוא היה אוהב ומחבב את „ציון" באמת ולב תמים, ולא משום „ציון" בלבד, רק מאהבתו האמתית לישראל ולכל הקדוש לו, ולכן היתה כל תקותו לגאולה איזה שתהיה ובכל מקום שיהיה — בי לגאולת ישראל האמתית יחל וקוה ככל החרדים והאדוקים, שתהיה ע"י משיח המקוה, אך עתה צריכה להיות הגאולה רק

בחינת „מפני שרה גברתי אנכי ברחת" כידוע. ולכן כאשר שמע בדבר „אוגאנדא" היה הוא מכעלי „הן" הראשונים. —

הוא כתב וחבר ספרים רבים בענינים שונים. באורים יקרים לכתבי קדשנו, שו"ת בעניני הוראות, דברי דרוש ומחקר ועוד. אך לא מלא לבו אותו להדפיסם; כי כפי שהניד הוא לי בעצמו, לא היה ביכלתו להוציא ע"ז כסף, ורק לאסוף ולקנץ דמי קדימה ע"י „פרענומעראנטין" ואחר ההדפסה להטיל את הספרים על תושבי עירו, ולשלוח למקומות שונים — כל זה היה נגד תכונת רוחו הטהורה ונפשו העדינה. ולכן נשארו בכתובים, ומי יתן והי' להם גואל, ונוספו פנינים יקרים בספרותנו.

למחר, אחרי פטירתו בקשוני בניו בשלנרמה לבוא להלויתו, ואמחר שמה. גם הרה"נ ריינס בא עמי, ויעל אל ארון הקדש והתחיל להספידו, אך מרוב רגשותיו ובכיו, לא יכל להוציא מפיו רק דברים אחדים מקוטעים, בהתנצלות, באמרו „מבליניתי עלי ינון עלי לבי דוי", „רצוני חזק מאד להתחזק ולהתאפק על יגוני, אך מפני שלבי דוי מאד על האבדה הגדולה, לא אוכל להתאפק", וזלנו עיניו דמעות, וגם העם בכו הרבה בכי. ובזה תם הספדו. והובילו את הנפטר לקבר, ושמה הספידו הר"ר כן־ציון אלפס מווילנא, ואחריו אנכי, אם כי מרב ענמת נפשי, לא יכלתי גם אנכי להספידו כרצוני, בכל זאת התאמצתי, והנדתי דברים אחדים לכבוד הנפטר אשר עוררו את השומעים לבכי ודמעות, וזה דברי:

במסכת שבת (ק"ה:) אמרו חז"ל: „כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו", שנאמר „נודי ספרתה אתה שימה דמעותי בנאדך" יש לשאול: מדוע רק דמעות אלו יקרים כל כך? המעטים המה הדמעות שמורידים בני ישראל בכל עת ובכל שעה, מצרותיהם ותלאותיהם? — האם הדמעות שמוריד האב על בנו הנפטר, ולהפך, אינם דמעות? אבל רבותי! מפני שיש מיני דמעות רבות ושונות, לכן רק דמעות אלו, שבוכים על אדם כשר, המה האמתים והרצוים לפני הקב"ה. הן יש דמעות מזויפות כידוע, כן יש דמעות טכעיות. כונתי, אשר הטבע מכריח לבכות. למשל: האב בוכה על בנו הנפטר, אף כי בחייו לא הלך בדרך הישרה והטובה, וכן להפך הבן על אביו. כן אם, יכו את איש, המוכה בוכה בעל כרחו, כי הטבע מכריחו, ולכל המוני דמעות יש סיבות מוחשות, אך לא כן מי שבוכה על אדם כשר, שאילו לא היה לו כל עסק עמו, ולא נהנה מאתו מאומה, ואין דבר מעורר אותו לבכות זולתי רגש המוסר לבד, מפני שראה כנפטר איזה מעלה בתורה, בחכמה, או בגדבת לבבו וכדומה. לכן רק דמעות אלו המה רצוים לפני הקב"ה כזהב ופנינים, ומניחן בבית גנזיו, ועתה רבותי! את הנפטר רבי פנחס, אשר מלבד שהיה נאון בתורה, מלבד שהיה צדיק מופלא, מלבד שהיה חכם נעלה, נוכל לתאר אותו בתאר האמתי „אדם כשר"! כי היה איש כשר ושלם במדותיו היקרות והטהורות, בלבו הטוב, בנפשו הזכה. אם נוריד דמעות על אדם כשר זה, יש לנו הרשות לבקש מהקב"ה „שימה דמעותינו בנאדיך"! וזכותו תמליץ על כל בית ישראל. — תנצב"ה אוהבו בחייו ומכבדו במותו הכותב בדמעות

חיים ליב מארקאן.

ווילנא יום ו' יתרו י"ט שבט יום השלשים לאבלו של „הגאון פינחס ראזענטאל" לפ"ק.

ב

ציון לנשמת הציוני המצין י״א ושומר תורה
בכל לבבו מר חיים משה ב״ר נפתלי הערץ
זיגנסקי ז״ל.

העתונים אשר לב״י הודיעו בעתה את הידיעה הקצרה והמעציבה, ע״ד מותו של הציוני הידוע והדירקטור של הבנק המשותף, אשר בעירנו, מר חיים משה ב״ר נפתלי לאזינסקי ז״ל, אשר נקטף באבו, כבן שלשים שנה, בכ״ה כסלו שנה זו.

ראוי הוא המנוח הנעלה הזה להציב לו ציון עולם, ולספר תולדותיו בארוכה בספרותנו הקבועה לדורות, ואף כי בירחון „המזרח", אשר בשטחו אחז בעניני הציונות בכל הליכות חייו.

האיש היקר הזה היה מוכתר בשני כתרים: בכתר סמיכה לרבנות וכתר חכמה, ועל כלם נעלה בכתר שם טוב, אשר קנה לו בימי חייו המעטים עד כי מספד יודעיו—אבליו, בנפשו הנעלה התלבדו בהרמוניה נפלאה: יקר רוח, רוב כשרון ורוב דעת, וכל מדותיו התאחדו ותהיינה לשיפום יהודי אמתי: צנוע, ענו ושפל רוח, ועם זה קשה ערף בדברי אמונה ודת.

וזאת תמצית תולדות ימי חייו: הודיו הישרים והמשכילים השקוהו בטל ילדותו של שמים — רגשי אמונה ודת ויחנכוהו ברוח היהדות. זרע הברכה, אשר זרעו הוריו ומוריו על תלמי לבו הרך, עשו פרי הלולים, וכרבות שניו רבתה אהבתו לעמו ותורתו, לאמיתו ובל קדשיה ומנהגיה. את חוק הלמודים השלים בבית הגמנזיון בסלוצק ביתרון הכשר, כאחד התלמידים המצוינים. אך מפני משמרתו אשר שמר את השבתות בכל דקדוקיהן, עמדו בפניו ולא זכה לקבל מטבע של זהב, על אשר לא אבה להחליף אותה במטבע של היהדות בעד כל הון, כי בכל ימי למודו בביהים, גם ימי הבחינות בכלל, לא חלל אף פעם אחת את קדושת השבת והמועדים בכתיבה ושרטוט, והדבר הזה לא נתן אותו לחן בעיני המורים.

האהבה לדת ישראל אשר קננה בלבו, עוררתהו לנסע ברלינה, להכנס לביהמד״ד ולהשתלם שם בידיעת התורה וחכמת ישראל. שנים אחדות למד בהסימנריה של הני הצדיק הילדעסהיימר ז״ל ויחד עם זה הקשיב לקח באוניבדסיטה. מוכתר בכתר דב וחכים שב אל ארצנו ויכנס אל האוניבדסיטה אשר בקיוב, אל המחלקה של תורת המשפטים, ויצא משם בתוד קנדידט לדת ודין.

בכל הימים אשר שקד על דלתי החכמה לא הסיח את לבו אף רגע מעניני עמו והציונות היתה כל משא נפשו בחיים. ולא רק נאה דורש היה כי אם גם נאה מקים. בימי שבתו בקיוב היה במשך שנים אחדות סופר ומזכיר לעניני הציונות שלא עמלק״פ, אצל הפרופיסור מנדלשטאם. גם נסע ללונדן וישהה שם ימים רבים

לעזור לסדר את עניני האקציות של הציונים אשר ברוסיה. בבברויסק עיר מולדתו, פעל הרבה לטובת הציונות, ובכל אשר פנה עשה לה נפשות.

ויותר שהיה המנוח ציוני נלהב היה יהודי אמתי, חרד על דת, שומר תורה ומצוה ומדקדק בקלות כבחמורות. גם הצטין ויהי לנם בלבו הטוב ומזגו הנעים. בקצרה, בנפשו של המנוח נזדמנו לפונדק אחד: השכלה גבוהה ואמונה תמימה וי"ש, וכל מדה טובה ונכונה. הבל על האי שופרא דכלי בארעא!

אנשי עירנו הביגו את ערך האבדה הגדולה, שאבדה לדם במות האדם השלם והיהודי התמים הזה, ויתאבלו עליו באמת ותמים.

אמו של המנוח, האשה הכבודה והנדיבה מרת פ' לאזינסקי, עשתה זכר עולם לנשמת בנה, בנדבה סך עשרת אלפים רו"כ למוסדות של צדקה שונים, אשר יקראו ע"ש המנוח, שבעת אלפים רו"כ ליסוד בית לצרכי ההברה של „צדקה בלילית", שני אלפים להכין בית מחסה לתלמידי „תלמוד התורה" היתומים. ואלף רו"כ לבית העקד הלאומי אשר בירושלים.

תהי נא נפשו צרורה בצרור חיי עולם ושמו הטוב יהי נוכר בפי יודעיו וחושבי שמו לטובה ולברכה.

מוקירו בחייו ומכבדו במותו

בברויסק. אברהם ב א ק א ל.

הראשון לעתונים העברים ברוסיא

„המליץ"

לשנת המ"ד לצאתו לאור.

מראשית שנת האזרחים ירד מהירו, ומעתה יהיה מחירו לשנה שבעה רו"כ.
וכפי הערך לחצי ולרבע שנה.

מיום 1 יאנואר והלאה יצא לאור בפעטערבורג ע"י עורך „המליץ" ל. ראבינוביץ
מכה"ע יומי בשפת יהודית המדוברת עם נקודות

„דער מאן"

מחירו לשנה 7 רו"כ; לחצי שנה 3,50. לרבע שנה 1,75. בחו"ל ע"מ לקבלם שלש פעמים בשבוע, 9 רו"כ לשנה 4,50 לחצי, 2,25 לרבע השנה.

אדרס לשני מכה"ע הנ"ל:

Red. „HAMELIZ" u. „DER TOG" S. Petersburg, Torgowoja 17. Russ.
Редакцію газ. „ГАМЕЛИЦЪ" и „ДЕРЪ ТОГЪ" С. Петербургъ, Торговая 17.

מכ"ע עוסק בכל עניני היהודים והיהדות בכל הארצות יו"ל בעיר לונדון בשם

„ה ד ג ל"

ע"י העורך יצחק סובלסקי.

מחירו לשנה 5 רו"כ, 8 שיללינג, 2 דאללאר, 10 פראנק, 5 פלורין, 8 מארק.

אדרס:

„HADEGEL" 6 Tenter str. North, goodmansfields, London E.

„Die ✡ Welt"

Zentral-Organ der zionistischen Bewegung

Erscheint jeden Freitag

Preis 7 Rub. jährlich.

Redaction und Administration:

Wien, IX, Türkenstr. 9.

מתקבלת התחתימה לשנת 1904 על מכה"ע היומי

„הצפירה"

לשנת הל"א לצאתו לאור.

מהירו יחד עם הגליון־הכפול, היוצא בכל ערב שבת, לשנה 8 רו"כ,
ולפי ההשבון כן לחצי ולרבע השנה.

אדרס:
Редакцію газ. „ГАЦЕФИРО" Варшава, Маріянская 2.

מכה"ע הראשון ברוסיא בשפה המדוברת

דער פֿרײנד

יו"ל בכל יום ע"י **ש. גינזבורג וש. רפופרט** בפטרבורג.

לשנה השניה לצאתו.

מחירו לשנה ברוסיא: 7 רו"כ. 3,50 לחצי שנה ולרבע 1,75.
„ בחו"ל: לשלוח את העלים בכל יום — 12 רו"כ; אך שתי פעמים בשבוע שלשה שלשה גליונות — 9 רו"כ.

אדרס:
C- Петербургъ. Екатерининскій каналъ, 71.
S. Petersburg, Jekaterininski Kanal, 71.

Открыта подписка на новый Общественый и Художественно-Литературный Ежемѣсячный журналъ

„ЕВРЕЙСКАЯ ЖИЗНЬ"

Подписная цѣна: въ годъ **4** р., за полгода **2** руб., за 3 мѣс. **1** руб.

Адресъ Редакціи и конторы:

С- Петербургъ, Пушкинская 11.

מודעה על אדות ירחון „המזרח".

הנני להודיע לרבים, כי מפני העבודה העמוסה על הלשכה המורחית, לרגלי עבודתה הציונית, מצאתי לנכון להקל מעליה את משא העבודה בעד הירחון, ומסרתי את הנהגתו החומרית. ומהיום והלאה על החותמים לפנות בעניני כסף, כן בשאר העניינים הנוגעים אל הירחון, ישר לווילנא ע"פ האדריסה:

З. М. Гурлянду, Вильна.

S. M. Gurland Wilna, Russ.

יום ב' כ"ג טבת תרס"ד ליצ"א.

נאום **יצחק יעקב רייגעם** אב"ד דפ"ק.

לרגלי מסור מורנו הנאון ראש המזרחי שליט"א את הנהגת עסק הירחון „המזרח" לידנו, נועדו בהשתדלותנו האנשים הנכבדים: מר אוריזאהן מיכל, מר ברוידא מנחם, מר נורלנד זלמן, מר נולדברג יצחק ליב, מר הלל יוסף, מר ד"ר מארקוע יוסף, מר עפשטין לעאן ומר קליינשטין, ז. נ. ויתנדבו להשתדל לכלכל את הירחון בכל מהסוריו, לכון את מועד צאתו בעתו, להעסיק בו את בחירי הסופרים המומחים, ולהרבות את מספר חתומיו ולהרחיב נבולו ולהגדיל כחו די הוסיפו עצמה להשלים את תעודתו במלואה, להיות לכלי חפץ „לדת ולציון למדע ולספרות". וקוה נקוה, כי גם אנדות המזרחי בפרטן גם אנדות הציונים בכללן, גם כל קהל קוראי ספרותנו למחלקותם יואילו לשחר, לתמוך ולהפיץ את המזרח, אשר תועלתו בוללת ורבת תוצאות היא, ועניניו הם כל צרכי לב ישראל וכל נכסי רוחו ומכשירי קיומו למיניהם. בתקותנו זאת אנו חותמים

בברכת ציון:

זלמן גורלאנד, זאב יעבץ.

מחיר כל חלק משלשת החלקים הראשונים של ס'

תולדות ישראל

1,25 רו"כ ומחיר הרביעי 1,40 רו"כ ולקונה את כלם ביחד ימכרו בער ארבעה רו"כ.

אדרס של המחבר:

W. Jawitz Pagulanka 19 Wilna Russ.

В. Явицу Погулянка 19 Вильна.

והחלק החמישי הולך ונדפס בקראקא בדפוסו של ר' יוסף פישר.

ולשואלים את המחבר על אדות שאר ספריו וספריו, נשיב בזה, כי זכות כלם — מלבד אחדים מהם — ברשותו היא ועל כלם יש לו שטריוטיפים ומטריצות. וסדור התפלה בפירושיו ובמבואיו המיוחדים במינם שחבר, מסודר הוא לדפיס והרוצה לבא בעסק יפנה ישר אל המחבר על פי האדרס הנ"ל. —

מסיבות בלתי תלויות בנו מתעכבים לפעמים הירחונים על
הפוסתא. לכן מי אשר לא יקבל את החוברת יטיב נא להודיענו עפ"י האדריסה
הזאת:

W. JAWITZ, Wilna Russl.
Pogulanka 19.

В. Явицу, Вильну
Погулянка 19.

מחיר המזרח:

לשנה: 10 קראָנען. 9 מארק. 12 פֿרנק. 2.30 דאללאר. 4 רויב. בעד אנזרות
מזרחיות 3 רויב. ולפי הערך למחצית ולרבע השנה.

אדרס למשלות כסף:

Herrn S. M. Gurland Wilna, Russland.
Г-ну З. М. Гурлянду, Вильна.

למאמרים:

W. Jawitz, Pogulanka 19. Wilna, Russ.
В. Явицу, Вильна, Погулянка 19.

Hamisrach. — Monatsschrift, V. Hoft.
Für die Redaction verantwortlich: Michael Horowitz in Krakau.
Druck von Josef Fischer in Krakau.